

Житомирський державний університет імені Івана Франка
Кафедра історії України

УКРАЇНКА МОЛОДА

Випуск 7

Житомир – 2018

Рекомендовано до друку Вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 16 від 22 червня 2018 р.)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Кругляк М. Е. – к. і. н., доцент кафедри гуманітарних і соціальних наук Житомирського державного технологічного університету;

Махорін Г. Л. – к. і. н., доцент кафедри суспільних наук Житомирського національного агроекологічного університету;

Гуцало Л. В. – к. і. н., доцент кафедри всесвітньої історії Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Україніка молода: збірник статей. – Випуск 7. – Житомир : ФО-П Левковець Н. М, 2018. – 92 с.

Науковий редактор: Венгурська В. О., д. і. н., доцент, завідувач кафедри історії України Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Відповідальний редактор: Ковальчук І. В., к. і. н., доцент кафедри історії України Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Технічний редактор: Ковальчук І. В., к. і. н., доцент кафедри історії України Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Статті друкуються в авторській редакції. Редактори можуть не поділяти окремі позиції авторів та не несуть відповідальності за зміст та фактичне наповнення статей.

Розміщені у збірнику статті стосуються таких науково-дослідних напрямків: історія України, історичне краєзнавство, українознавство, національні та гендерні студії, юдаїка, полоністика, біографістика.

Матеріали збірника розраховані на науковців, студентів, вчителів шкіл, ліцеїв, гімназій, усіх, хто цікавиться історією України.

ЗМІСТ

Розділ 1

СТАРОДАВНЯ, СЕРЕДНЬОВІЧНА ТА НОВА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Шевчук С. Козацько-польські стосунки у другій половині XVI століття.....	6
Пілецький О. Особливості гайдамацького повстання 1750 р.	8
Нестерчук Л. Київське юридичне товариство: історія створення та діяльність	11
Коваленко К. Мотиви девіантної поведінки жінок по відношенню до незаконнонароджених дітей на Правобережній Україні наприкінці XIX – початку XX століття	14
Менчинська Ю. Становлення Івана Огієнка як майбутнього вченого та державного діяча.....	16
Кваша К. Становлення політичних партій Наддніпрянщини у роки Першої світової війни.....	19

Розділ 2

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ ТА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ

Гардзель Н. Захоплення більшовицькими військами Києва (лютий 1918 р.): причини та наслідки.....	22
Шумакова Н. Внутрішня політика урядів Павла Скоропадського: 1918 рік	24
Макарчук І. Повстанці Волині та Другий Зимовий похід	27
Гуда Т. «Великий терор» 1937–1938 рр. в Україні: передумови та особливості проведення кампанії масових репресій.....	29
Герасимчук О. Протидія населення України нацистській окупаційній адміністрації з депортації трудових ресурсів до Німеччини	33
Баранчук А. Нацистська антисемітська пропаганда серед місцевого населення України	35
Гончаренко Г. «Грос-лазарет» у м. Славута: структура та особливості функціонування.....	38
Ганько Ю. Передумови Волинської трагедії 1943–1944 рр.	41
Береговий Д. Стан шкільної освіти в Райхскомісаріаті «Україна» в 1941–1944-х роках	44
Козак З. Українці у війні на Тихому океані	46
Джура Н. Соціально-економічне становище Брусилова в середині 1940–1950-х років	49
Фурманова М. Періодичні видання Бердичівщини в 1950–1960-х роках.....	52

Розділ 3
МАТЕРІАЛИ XIV НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КРАЄЗНАВЧОЇ
УЧНІВСЬКО-СТУДЕНТСЬКОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«НАШ РІДНИЙ КРАЙ: ІСТОРІЯ І СЬОГОДЕННЯ»
(Житомир, 11 квітня 2018 р.)

Саух С. Шукає вітер крила: млини в господарсько-економічному розвитку України	55
Павельчук І. Діяльність родини Кудрицьких у науково-культурному просторі Житомирщини й України	58
Нікітчук А. Барон де Шодуар – видатний громадський діяч, меценат міста Житомира.....	61
Бабич А. Діяльність українських молодіжних організацій в 1920–1939 рр. в країнах Центрально-Східної Європи	64
Рафальський І. Релігійне життя польської національної меншини Житомирщини у 20-х – початку 30-х років ХХ ст.	66
Кучинська К. Левківський ліс пам’ятає... (з історії партизанського руху)	67
Конопацький Д. Доля дитини в роки Другої світової війни: син полку Війська Польського	69
Бовкун Д. Мої предки – фронтовики	75
Григоренко Д. «Мій рід – моя гордість» (письменниця Марія Пономаренко) .	77
Загарій В. Свято-Троїцька церква УПЦ МП м. Бердичева	80
Мисник Н. Розвиток освіти на території Сингаївської сільської ради Коростенського району (наприкінці ХІХ – 80-х рр. ХХ ст.)	83
Войтович А., Сідлецька Ю. Рідна школа: історія та сьогодення.....	85
Дідус Д. Видатні постаті освіти Ємільчинщини	88

Розділ 1

СТАРОДАВНЯ, СЕРЕДНЬОВІЧНА ТА НОВА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Сніжана Шевчук

студентка III курсу історичного факультету

ЖДУ ім. І. Франка

(науковий керівник: к. і. н.,

ст. викладач кафедри історії України ЖДУ ім. І. Франка **Максимов О. В.**)

КОЗАЦЬКО-ПОЛЬСЬКІ СТОСУНКИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVI СТОЛІТТЯ

Існування козацтва як соціального феномену українського народу зустрічається в джерелах ще з XV ст. Проте питання козацько-польських відносин гостро постає вже після Люблінського сейму. Козаки вважали себе вільними людьми, любили свободу, здійснювали постійні турецько-татарські походи, проте, королівська влада не сприймала їх занадто серйозно. Через захист інтересів Речі Посполитої на кордонах, козаки почали відчувати себе рівними у правах з польською шляхтою, яка рішуче заперечувала ці претензії та надії на рівність.

Питанням становлення козацтва, його правового становища, стосунків з іншими державами того часу від самого початку його існування займалися не одне покоління як українських, так і зарубіжних істориків. З вітчизняних істориків велику увагу історії козаків приділяли В. Антонович [1] і М. Грушевський. Зокрема, другий висвітлив початки української козаччини, його піднесення та перші козацькі війни XVI ст. [3]. До дослідження цього питання зверталися і сучасні історики В. Щербак [6], В. Смолій [4] і Т. Чухліб [5].

Метою статті є дослідження козацько-польських стосунків другої половини XVI ст. Правове становище українського козацтва після Люблінської унії 1569 р.

Польська правова система передбачала лише такі соціальні стани: шляхту, міщан, духовенство та селян, а тому такий прошарок суспільства, як козацтво, був йому не відомий і уряд не знав куди їх приписати. Для них козацтво було незвичним соціальним явищем, а після Люблінської унії над ним не було жодної влади. Першим королем, який легітимізував становище козацтва був Стефан Баторій, який дарував козакам права рицарського люду республіки [1, с. 55].

Проте спроби використання козацтва як військової сили для інтересів королівської влади робилися задовго до цього. Ще до підписання унії 1569 р. Зигмунд II Август написав лист, в якому закликав козаків вступати на королівську службу за достойну плату.

За дорученням короля Стефана Баторія у 1570 р. коронний гетьман Єжи Язловецький зібрав перший козацький почет на чолі з барським

шляхтичем Яном Бадовським, який налічував близько трьохсот осіб. Проте, у 1575 р. полк припинив своє існування, а у вересні 1578 р. з козацькими представниками була підписана нова угода за якою на королівську службу вступало 500 козаків, які були під командуванням князя Михайла Вишневецького. Після Лівонської війни (1558–1583 рр.) реєстр значно зріс і налічував близько 2 тис. осіб [6, с. 108].

Цікавим залишається питання козацького землеволодіння. На жаль, в документах свідчень про надання козакам земель урядом Речі Посполитої не збереглося. Лише за конституцією польського сейму 1590 р. можна стверджувати, що козацькі старшини отримували незначні земельні наділи.

Як символ нової державної сили від короля козаки отримали власний прапор. Їх резиденцією було обрано Трахтемирів. За свою службу реєстровці отримували по 15 флоринів на рік. Під час Лівонської війни в козацькій резиденції було побудовано шпиталь для літніх і покалічених військових.

16 вересня 1578 р. було видано, так звану «Постанову про низовців», де було описано всі умови королівської служби. На практиці цей документ визначав статус всього козацького прошарку Речі Посполитої, хоча й стосувався незначної його частини.

Під час війн з Московським царством на боці Стефана Баторія виступали сотні козаків, за це король підтвердив їх вольності та права, звільнив їх від сплати податків. Проте обіцянки достойної платні до кінця не були виконані і козаки так і не почали сприймати Річ Посполиту як свою вітчизну [2, с. 276].

Загострення стосунків козаків з королівською владою розпочалося в 90-х рр. XVI ст. Після того як Османська імперія погрожувала розпочати війну проти Польщі, були введені поголовні податки, а за ці гроші планувалося найняти сотисячне військо. Тоді король повернувся до співпраці з українським козацтвом. Проте війни так і не відбулося, Варшава виплатила Порті значну контрибуцію. Тоді козаки вкотре відчували себе ошуканими королівською владою, а розпуск війська та відмова від виплати грошей стали останньою краплею терпіння козаків.

Тоді у серпні 1591 р. Криштофор Косинський звернувся із закликом до боротьби за справедливість. До осені вже було сформоване сильне козацьке військо з реєстровців та низовиків. Повстанцями було окуповано Чуднів, Білу Церкву, Переяслав, Канів та інші території. А весною загопи К. Косинського контролювали майже всю Брацлавщину та Київщину. Проти повсталих виступив князь Костянтин Острозький, війська якого розбили козаків на початку лютого 1593 р. поблизу містечка П'ятка, що на Східній Волині.

Навесні 1593 р. козаки Косинського знову спробували вийти на волость, у травні вони вступили в Черкаси, де лідера повстанців було підступно вбито. Після цього козацькі виступи пішли на спад, проте козацько-польські суперечності продовжувалися і в наступні десятиліття [2, с. 299].

Таким чином, становище українського козацтва та його стосунки з урядом Речі Посполитої після Люблінської унії склалися з перемінним успіхом. Спочатку козаки складали частину королівського війська, проте під кінець XVI ст. стосунки козаків з польською владою почали загострюватися. Гострі

суперечності викликали козацькі повстання та першу козацьку війну проти Польщі, що понесли за собою численні жертви.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Антонович В. Б. Про козацькі часи на Україні / В. Б. Антонович. – К. : Дніпро, 1991. – 238 с.
2. Горобець В. М. Русь «після Русі». Між короною і булавою. Українські землі від королівства Русі до Війська Запорозького. – Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2016. – 352 с.
3. Грушевський М. Історія України-Руси. Київ : Наукова думка, 1993.
- Грушевський М. С. Історія України-Руси: в 11 т., 12 кн. / [редкол.: П. С. Сохань (голова) та ін.]. – К. : Наукова думка, 1992. – . – (Пам'ятки іст. думки України). – Т. 4. – 1993. – 544 с.
4. Смолій В. А. Історія українського козацтва. Нариси у двох томах. Том 1. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 839 с.
5. Чухліб Т. В. Козаки та Яничари: Україна у християнсько-мусульманських війнах 1500–1700 років / Т. В. Чухліб. – К. : ВД «Києво-Могилянська академія», 2010. – 456 с.
6. Щербак В. Українське козацтво: формування соціального стану. Друга половина XV – середина XVII ст. / В. Щербак. – К. : ВД «КМ Academia», 2000. – 300 с.

Олександр Пілецький

магістрант VI курсу історичного факультету

ЖДУ ім. І. Франка

(науковий керівник: к. і. н.,

доцен кафедри історії України ЖДУ ім. І. Франка **Жуковський О. І.**)

ОСОБЛИВОСТІ ГАЙДАМАЦЬКОГО ПОВСТАННЯ 1750 р.

За роки незалежності України в її народі значно зріс інтерес до своєї мови і культури, до історичного минулого, особливо до тих його сторінок, що пов'язані з героїчною боротьбою. Сьогодні, коли в Україні відбуваються складні процеси реформування всіх сфер життя, вивчення і використання надбань минулого з урахуванням допущених помилок є важливим і актуальним завданням. Зокрема, в умовах складної соціально-політичної ситуації необхідно проаналізувати причини, що породжували гострі соціальні конфлікти, які в свою чергу, викликали потужні народні рухи, пов'язані із кривавими подіями та зробити все можливе, щоб такі події більше ніколи не відбулися. Однією з таких сторінок історії нашої держави, де соціальні конфлікти вирішувалися шляхом збройних виступів є гайдамацький рух.

Окремі аспекти окресленої проблеми вже піднімалися в працях: Т. Чухліба [4; 5], С. Соловйова [3], О. Посунько [2], В. Мільчева [1].

Метою дослідження є висвітлення особливостей гайдамацького повстання 1750 р.

Велике гайдамацьке повстання відбулося на теренах України у 1750 р. Однією з його головних причин був неврожай 1749 р., який охопив майже всю Правобережну Україну та різко збільшив кількість селян-утікачів. В організації гайдамацького руху нічого не змінилося, селяни об'єднувались у великі повстанські загони, якими зазвичай керували запорозькі козаки, та розправлялися з магнатами та шляхтою. Вже навесні 1750 р. регіментар

«української партії» А. Ожга писав до Варшави, що «розлючене гультьайство поширює грабіж» у Київському воєводстві. Переховуючись на болотах та в лісах, повстанці отримують від «хлопів» провізію. Стурбований широким розмахом повстання, А. Ожга наказував шляхті ретельно охороняти свої маєтки від «грабіжників», а тих, хто давав повстанцям «живність, карати смертю» [4, с. 120].

У своєму універсалі від 18 травня 1750 р. регіментар підтверджував факт формування гайдамацьких загонів й на Лівобережжі, спираючись на свідчення пійманих на польсько-російському прикордонні гайдамаків про те, що близько тисячі повстанців перейшло кордон з боку Росії [3, с. 963].

8 серпня 1750 р. Військова колегія зобов'язала київського генерал-губернатора М. Леонтьєва якнайшвидше викорінити «злодійські гайдамацькі партії». Для придушення повстанського руху останній відправив регулярні військові команди, але вони не змогли нічого вдіяти з гайдамаками. Так, гайдамацький загін, який стояв табором під с. Ухівкою (Цибулівська сотня), регулярно поповнювався запорозькими козаками. Начальник Кременчуцького форпосту доносив М. Леонтьєву, що майже всі цибулівські жителі пішли у гайдамаки [1, с. 49].

У серпні–вересні 1750 р. повстанські загони починають активно переходити з Правобережної України на територію Гетьманщини. Так, у середині серпня гайдамацький загін, очолений козаками Павленком та Дубиною, переправився через Дніпро біля м. Любеча та попрямував до с. Добрянки. 9 вересня 1750 р. начальник Добрянського форпосту Сवेशніков доносив у Генеральну губернську канцелярію, що гайдамаки озброєні рушницями та пістолями. Подібні загони, писав він, з'явилися також на території Чернігівського та Ніжинського полків [2, с. 248].

У цей же час для боротьби з гайдамацьким рухом російським урядом було створено таємну комісію. Остання видала розпорядження прикордонним форпостам, пильно наглядати за діями гайдамаків. Для протидії гайдамацьким загонам київський генерал-губернатор М. Леонтьєв змушений був виставити на Кременчуцькому форпості до 1 тис. драгунів, а також 400 козаків Миргородського полку під командою сотників Кординця та Рудя. Останнім доручалося «йти у степові місця і тих гайдамаків, які вештаються по степу, намагатися всіма можливими засобами ловити» [5, с. 178].

У Правобережній Україні повстання поступово охоплювало все нові й нові райони, про що свідчать численні скарги польської шляхти подані до повітових судів, воєводам і навіть самому королю. 6 травня 1750 р. шляхтичі Скрижинські повідомляли київському воєводі, що не мають можливості приїхати до с. Вільшки (Житомирщина) для розмежування земель між ними та шляхтичем Харленським, бо в цій місцевості діяли гайдамацькі загони [4, с. 120].

У цей же час повстанські загони також діяли у районах Корсуня та Ржищева. Корсунський загін, очолений Олексієм Ляхом, складався виключно з козаків Бугогардівської паланки, які перебували на рибних промислах у запорозьких степах. 9 травня 1750 р. повстанці напали на Корсунь, де у цей час відбувався традиційний травневий ярмарок. Звідти гайдамаки вирушили до с.

Таганчі. Розправившись з місцевими крамарями, повстанці підійшли до Ржищева, де захопили замок трахтемирівського старости Щенявського. У замку гайдамаки забрали дві гармати, мортиру, гаківницю та шаблі, а потім підпалили панський двір. З Ржищева вони вирушили вниз по Дніпру та, зайшовши до с. Ходорова, спалили «єврейську винокурню» [2, с. 249].

З особливою силою розгорнувся гайдамацький рух у Правобережній Україні влітку 1750 р. 23 червня шляхта Київського воєводства просила коронного гетьмана Ю. Потоцького надати допомогу в боротьбі з повстанцями. У листі йшлося про те, що у воєводстві з кожним днем посилюється гайдамацький рух, який «виливається з-під кордону, а також з-за російського кордону у наше воєводство, спустошуючи країну, не минаючи навіть божих святинь». На початку липня гайдамацький загін з 320 чоловік, очолений козаком Михайлом Сухим, діяв на Смілянщині. Польська шляхта вислала проти повстанців значний військовий загін. Біля с. Єрків відбувся бій, під час якого було вбито понад 50 та поранено близько 100 жовнірів. Гайдамаки ж майже не зазнали втрат. Восени 1750 р. гайдамацький рух у Правобережній Україні значно посилювався. Лише за серпень-вересень до Київської губернської канцелярії надійшло 77 шляхетських скарг на дії повстанців [4, с. 122].

Загалом, гайдамацьке повстання 1750 р. охопило значну територію «від південних кордонів польської держави до Мозиря та Летичева. Згідно з повідомленнями від 4 жовтня 1750 р. шляхтичів Брацлавського воєводства: І. Хаєцького, С. Свідзінського, А. Чечеля та інших, до російських прикордонних судів, гайдамацькі загони лише влітку 1750 р. зруйнували на території Брацлавщини 27 міст і 111 сіл, які належали шляхті, а також дві унійні церкви у Калинівці [2, с. 250].

Почавшись на Правобережжі повстання значною мірою вплинуло на перебіг гайдамацького руху у Лівобережній Україні. Воно примусило російський уряд протягом усього 1750 р. тримати свої війська на кордоні з Річчю Посполитою, аби не пропустити гайдамаків на територію Російської імперії. Велике гайдамацьке повстання 1750 р. поступово було придушене. На допомогу польській шляхті прийшли російський уряд і козацька старшина Гетьманщини [5, с. 182].

Таким чином, гайдамацьке повстання 1750 р. здійснило великий вплив на розвиток гайдамацького руху по всій території України. Хоч повстання і було придушене, однак повстанцям вдалося за короткий термін завдати значної шкоди містам, що були власністю шляхти. Значні матеріальні втрати дезорієнтували шляхту, що дало поштовх для подальшої боротьби українського народу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Мільчев В. І. Гайдамацтво на Нижньому Побужжі у 1750-х – на початку 1760-х років / В. І. Мільчев // Запорозька старовина. – 2005. – № 3. – С. 48–56.
2. Посунько О. М. Запорозька Січ і Гайдамаччина у 50-ті – на початку 60-х рр. XVIII ст. / О. М. Посунько // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті. – 2010. – Вип. 8. – С. 248–259.
3. Соловьев С. М. История России с древнейших времен: в 6 кн., 29 т. / С. М. Соловьев. – Кн. 6. – Т. XXVI–XXIX. – СПб., 1896. – 1178 с.

4. Чухліб Т. «Гайдамащина» в Речі Посполитій XVIII ст. (причини повстанського руху в світлі джерел з українського табору) / Т. Чухліб // Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.). – 2008. – № 8. – С. 116–125.

5. Чухліб Т. В. Хто вони гайдамаки – козаки, «бомжі» чи «вурдалаки»? / Т. В. Чухліб // Сучасність. – 2010. – № 3. – С. 163–185.

Людмила Нестерчук

магістрантка V курсу історичного факультету

ЖДУ ім. І. Франка

(науковий керівник: к. і. н.,

ст. викладач кафедри історії України ЖДУ ім. І. Франка **Максимов О. В.**)

КИЇВСЬКЕ ЮРИДИЧНЕ ТОВАРИСТВО: ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ

На сучасному етапі в Україні відбувається постійне зростання зацікавленості до історії української науки, особливо до правознавства. Постійні зміни в судовій системі та впровадження різноманітних юридичних норм впливають на розвиток української правової думки. Саме тому актуальності набуває розгляд юридичного досвіду минулих років. Особливу зацікавленість у цьому контексті викликає період останньої третини XIX – початку XX ст., зокрема діяльність Київського юридичного товариства активним діячем якого був український правник О. Кістяківський.

Історіографією проблеми вивчення історії діяльності Київського юридичного товариства та участі в ньому О. Кістяківського займалися різні науковці, зокрема слід виокремити, таких як: В. Науменко [4], С. Максимова [3], Ю. Дорошенко [1], І. Усенко [5] та інші. На особливу увагу заслуговує особистий щоденник київського правника О. Кістяківського [2].

Метою статті є висвітлення історії створення та діяльності Київського юридичного товариства та участі у ньому О. Кістяківського.

Наприкінці другої половини XIX ст. в Росії почали з'являтися нечисленні об'єднання юристів, які збиралися для обговорення своїх професійних питань. Саме вони підготували ґрунт для майбутніх «повноцінних» організацій. 20 листопада 1864 р. в Російській імперії були впроваджені судові статuti, які стали початком судової реформи. Започаткований процес вимагав наукового осмислення законодавчого матеріалу, судової практики та впровадження нової юридичної системи. Запровадження зазначеної реформи стало поштовхом для створення правничих товариств. У Києві, як і у всьому Південно-Західному краї судову реформу було запроваджено тільки 29 червня 1880 р. [1, с. 244–243].

У червні 1875 р. відбувся єдиний у XIX ст. З'їзд російських юристів, де вперше була оприлюднена думка про зближення правників шляхом утворення нових юридичних товариств. Саме після цього з'їзду і виникло Київське правниче товариство. Статут зазначеного Товариства був затверджений міністром народної освіти Російської імперії вже 30 жовтня 1876 р. Потрібно

відмітити, що незважаючи на затвердження статуту, офіційно відлік своєї історії Товариство розпочало у день свого першого засідання 4 січня 1877 р.

Статут Товариства являв собою законодавчу основу, яка визначала його мету та завдання. В одному з параграфів статуту зазначалося, що метою Київського юридичного товариства є розробка вітчизняного права, налагодження зв'язків між юристами та надання можливості публікації їх праць. До програми Товариства належали дві основні цілі: підготовка теоретичних і практичних питань права та поширення юридичних відомостей. Поставленні перед Товариством завдання вирішувалися шляхом періодичних зібрань, видання протоколів засідань, звітів, актів, проведення публічних лекцій та з'їздів юристів [3, с. 288].

Юридичне товариство почало свої засідання у приміщенні Імператорського Київського університету Святого Володимира. В день першого засідання головою організації було обрано професора цивільного права В. Демченка а секретарем – приват-доцента кафедри міжнародного права університету Р. Базинера. Слід відмітити, що протягом свого існування Київське юридичне товариство змінило чималу кількість керівників, зокрема на його чолі в різні роки були: В. Демченко (1877–1879 рр., 1884–1904 рр.), О. Кістяківський (1879–1884 рр.), В. Удінцев (1909–1912 рр.), Г. Демченко (1912–1919 рр.) [2].

Однією з найважливіших подій першого засідання можна вважати розглянуте подання юриста О. Романовича-Словатинського про створення власної юридичної бібліотеки. Одним із її засновників був професор О. Кістяківський. Проблеми формування та функціонування бібліотеки постійно були в центрі уваги Товариства впродовж його існування. Ця установа стала першою спеціалізованою громадською правничою бібліотекою в Києві. У звіті за 1914 р. зазначено, що вона налічувала 1495 назв книг у 2723 томах. Формування фондів бібліотеки відбувалося у переважній більшості членами Товариства.

Основою діяльності Київського юридичного товариства було обговорення актуальних питань правознавства, таких як: права жінок у Чернігівській і Полтавській губерніях, свідки у кримінальних справах мирових судів, поліцейська міра безпеки та інші питання, які були актуальними в той час. Результати наукових досліджень членів Товариства та доповіді публікувалися у періодичному виданні «Труды Киевского юридического общества». Праці, які друкувалися мали високу наукову оцінку. Успішною була й видавнича діяльність Київського юридичного товариства [5].

Участь О. Кістяківського в роботі Товариства, виникненню якого він чимало сприяв, почалася з самого його утворення. У 1879 р. він став його головою. На посаді він перебував до 1884 р. Діяльність його в якості члена Товариства була дуже плідна, протягом шести років свого головування він прочитав велику кількість доповідей, до того ж знаний київський правник виступав прихильником ідеї зближення юристів на теренах саме юридичних товариств.

На першому році свого головування О. Кістяківський став ініціатором створення спеціального Відділення звичаєвого права. Метою роботи цього відділення був збір матеріалів. На жаль, відділення після смерті О. Кістяківського 1885 р. не продовжило свого розвитку.

Проголошення судової реформи в країні припало на період головування в Товаристві О. Кістяківського. Ця подія була зустрінутою з особливими сподіваннями та прагненнями. Професор вбачав тісний зв'язок між завданнями судової реформи та юридичних товариств тому, наголошував, що саме ця реформа стане поштовхом до подальшого розвитку правового життя в Україні [4].

Отже, Київське юридичне товариство це громадське об'єднання юристів, яке утворилося після розповсюдження судової реформи в Російській імперії. Діяльність Товариства регламентував статут, який був затверджений 13 листопада 1876 р. та офіційну дату утворення Товариства слід вважати 4 січня 1877 р. від першого засідання. Першим головою став професор цивільного права В. Демченко. Товариство займалося розробкою вітчизняного права та надавало можливість публікації юридичних праць. Одним з найбільших досягнень Київського юридичного товариства було створення власної юридичної бібліотеки, яка стала першою спеціалізованою бібліотекою в Києві.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Калюжний Р. А. Нарис історії київського правничого (юридичного) товариства / Р. А. Калюжний, Ю. О. Дорошенко // Український Правничий Альманах. – К., 2002. – 304 с.
2. Кістяківський О. Ф. Щоденник (1874–1885): у 2 т. / [упоряд. В. С. Шандра та ін., відп. ред. І. Л. Бутич]. – К. : Наукова думка, 1994. Т. 1. 1874–1879. 648 с.
3. Максимова С. В. Юридичне товариство при університеті Св. Володимира: його внесок у розвиток юридичної науки / С. В. Максимова [Електронний ресурс] // Енциклопедія Сучасної України. – К., 2012. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=11281 (дата звернення: 30.03.2018).
4. Науменко В. П. Александр Федорович Кистяковский (Биографический очерк, с отрывком из рукописной автобиографии его) / В. П. Науменко // Киевская старина. – 1895. – № 1. – С. 1–38.
5. Усенко І. Б. Кістяківський Олександр Федорович [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України. – К., 2007. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Kistyakivsky_O (дата звернення: 30.03.2018).

Катерина Коваленко
студентка V курсу історичного факультету
ЖДУ ім. І. Франка
(науковий керівник: к. і. н.,
ст. викладач кафедри історії України ЖДУ ім. І. Франка **Максимов О. В.**)

МОТИВИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ЖІНОК ПО ВІДНОШЕННЮ ДО НЕЗАКОННОНАРОДЖЕНИХ ДІТЕЙ НА ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ НАПРИКІНЦІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Питання, що пов'язані з позашлюбними стосунками української молоді наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. залишаються дискусійними. Не завжди стосунки між жінкою та чоловіком реалізовувались за моделлю, яка вважалась ідеальною в тогочасному суспільстві. Тому часто у разі позашлюбної вагітності жінки під впливом величезного страху осуду громади намагались позбавитись плоду або ж вже новонародженої дитини.

Серед дослідників, які розглядали деякі аспекти зазначеної теми є В. Маслійчук [7], О. Кісь [6].

Метою статті є вивчення основних мотивів девіантної поведінки жінок по відношенню до позашлюбних дітей.

Проаналізувавши матеріали судових справ Житомирського окружного суду кінця ХІХ – початку ХХ ст., можна стверджувати, що в тогочасному суспільстві мала місце проблема дітозгубництва. Часто жінки, що мали дошлюбні стосунки намагались приховати це, шляхом переривання вагітності чи вбивства новонародженої дитини. Причина такої поведінки, перш за все, полягала в ставленні суспільства до такого проступку. Жінок, які народжували позашлюбних дітей називали покритками, вони зазнавали значних соціальних санкцій та опинялися на маргінесі соціального життя [6, с. 223].

Варто зазначити, що в більшості розглянутих судових справах жінки пояснювали свій злочин скоєнням його під впливом страху та сорому перед громадою. У 1896 р. до старости с. Тулин Житомирського повіту звернулись односельці з новиною про знайдений труп новонародженої дитини у водоймі та підозри про приналежність дитини селянці Парасковії Калениченко [5, арк. 4]. Незаміжня жінка зізналась у народженні дитини та сказала, що народила біля млина та викинула немовля у воду. Медична експертиза встановила, що дитина народилась життєздатною та здоровою, а померла внаслідок утоплення. Жінка пояснила свій вчинок тим, що зробила це «під впливом страху та сорому» [5, арк. 4 зв.].

Часто жінками керував страх залишитись без «даху на головою», реакція родичів на новину про позашлюбну вагітність. У 1893 р. Житомирський окружний суд розглядав справу незаміжньої селянки Ірини Конашукової, яку звинувачували в дітовбивстві. В будинку, де вона проживала з батьком та братами було знайдено закопаний труп немовляти [1, арк. 50]. Спочатку, жінка не визнавала своєї вини та згодом зізналась, що «завагітніла від особи, яка відмовилась на ній одружуватись», тому вона приховала вагітність. За свідченнями І. Конашукової, народила на даху хати та аби ніхто не почув

криків немовляти, вона перев'язала йому шию шматком мотузки від свого фартуха [1, арк. 50 зв.]. Жінка стверджувала, що сильно боялась осуду та докорів батька, братів та можливості «позбавлення притулку» [1, арк. 51].

В. Маслійчук зазначає, що часто дітозгубництво було пов'язане з соціально-матеріальними труднощами, які переживали жінки. Тому часто дітозгубництвом ставали наймички та служниці [7, с. 33]. У 1893 р. на розгляд Житомирського окружного суду була представлена справа незаміжньої селянки Агрипіни Гонтиревої, яку звинувачували в удушенні незаконнонародженої дитини. Труп завернутого в полотно немовляти з забитим землею ротом було знайдено поблизу дороги [3, арк. 3]. Спочатку жінка заперечувала свою вагітність та факт народження дитини, але потім зізналась. Вона зазначила, що працювала у фільварку. Після пологів їй було відмовлено в роботі. Залишена без можливостей утримувати себе, жінка шукала шляхи заробітку, але її спроби були невдалими. Впавши у відчай, дівчина зійшла з дороги та почала душити дитину, яка надто голосно плакала [3, арк. 22].

Однією з категорій жінок, для якої приклади блуду були частими є солдатки. Відсутність їхніх чоловіків, яких забрали у солдати, а отже і позбавлення їх чоловічої ласки протягом тривалого часу впливали на неунормованість статевого життя жінок [7, с. 37]. Тому завагітнівши, солдатки, як правило, намагались зробити так, аби чоловік та його родина не дізнались про її проступок. У 1903 р. в с. Сапожин Острозького повіту солдатка Євдокія Гунт була звинувачена односельцями в дітовбивстві. Спочатку жінка заперечувала цей факт та стверджувала, що вона не була вагітна [2, арк. 2]. Але після того як в її будинку було проведено обшук та знайдено труп дитини в скрині, вона зізналась в скоєному. Жінка пояснила свій вчинок страхом та соромом перед чоловіком, який знаходився на службі більше 2 років [2, арк. 22].

Спроби приховати наслідки блуду також зустрічаються і серед жінок, що втратили своїх чоловіків – вдів. Так, 1893 р. в с. Станишівка Житомирського повіту місцевими жителями було знайдено труп немовляти біля кладовища. Звинуватили у скоєному селянку Варвару Шульську, яку раніше мешканці села вважали вагітною [4, арк. 19]. Жінка заперечувала це, але після проведення медичної експертизи, яка встановила, що вона була нещодавно вагітна, Варвара Шульська зізналась. Також було встановлено, що дитина народилась здоровою, а померла через відсутність необхідної допомоги та піклування. Жінка пояснила свій вчинок страхом викриття позашлюбних стосунків та осуду односельців [4, арк. 19 зв.].

Таким чином, в більшості випадків жінок до вчинення вбивства незаконнонароджених дітей спонукав страх розкриття позашлюбних стосунків та осуд громади. Також жінки йшли на такий крок через вкрай скрутне матеріальне становище та відсутність зовнішньої підтримки. Окрім цього, дітозгубництвом часто ставали вдови та солдатки, які намагались приховати від родини свій проступок.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Державний архів Житомирської області (далі – Держархів Житомирської обл.), ф. 24, оп. 14, спр. 4, 90 арк.
2. Держархів Житомирської обл., ф. 24, оп. 15, спр. 1961, 57 арк.
3. Держархів Житомирської обл., ф. 24, оп. 15, спр. 335, 78 арк.
4. Держархів Житомирської обл., ф. 24, оп. 15, спр. 420, 66 арк.
5. Держархів Житомирської обл., ф. 24, оп. 15, спр. 781, 90 арк.
6. Кісь О. Жінка в традиційній українській культурі (друга половина XIX – початок XX ст.) : [монографія] / О. Кісь. – Львів, 2012. – 287 с.
7. Маслійчук В. Дітозгубництво на Лівобережній та Слобідській Україні у другій половині XVIII ст. / В. Маслійчук. – Харків : Харківський приватний музей міської садиби, 2008. – 128 с.

Юлія Менчинська

студентка III курсу історичного факультету

ЖДУ ім. І. Франка

(науковий керівник: к. і. н.,

ст. викладач кафедри історії України ЖДУ ім. І. Франка **Сичевський А. О.**)

СТАНОВЛЕННЯ ІВАНА ОГІЄНКА ЯК МАЙБУТНЬОГО ВЧЕНОГО ТА ДЕРЖАВНОГО ДІЯЧА

В сьогоденнішніх реаліях актуальним є повернення із забуття імен видатних діячів, сплюндрованих радянською ідеологічною системою, тих, хто найбільше долучився до процесів формування української державності. Це постаті, інтелектуальну спадщину та практичний внесок яких у розвиток української нації переоцінити неможливо. Серед них й ім'я Івана Івановича Огієнка. Сфери його наукових інтересів та політичної діяльності різнобічні. Мислитель, філософ, історик, поет, мовознавець, подвижник, державний діяч України і, нарешті, теолог, митрополит холмський та підляський (Польща), первоієрарх Української греко-православної церкви Канади. Його перу належить понад 1000 праць з різних галузей знань.

Життєвий шлях та діяльність вченого широко висвітлюється у працях В. Лозового, Є. Сохацької, В. Качкана, М. Тимошика [3; 4], В. Мацька та ін.

Метою статті є висвітлення дитинства і юності І. Огієнка, визначення чинників, що вплинули на формування його особистості та пробудження національної свідомості, аналіз суспільно-політичних умов та окреслення кола осіб, які сприяли становленню І. Огієнка як майбутнього вченого та державного діяча.

Іван Огієнко викликає глибокий інтерес не тільки як багатогранний учений, ерудит, але й як великий просвітник, як діяч національно-культурного руху початку XX ст. Його життєвий шлях був надзвичайно тернистим: ріс без батька в бідній родині, зазнавав утисків влади через свої українофільські погляди. Однак, саме всі ці життєві перепони сформували його світогляд та пробудили в ньому національну свідомість.

Народився Іван Іванович Огієнко (митрополит Іларіон) 2 (14) січня 1882 р. у містечку Брусилові Радомишльського повіту Київської губернії (нині – районний центр Житомирської області) у селянській родині Івана та Єфросинії Рульків (так називали Огієнків). Батько походив з давнього козацького роду, а мати – з роду Петриченків, що з діда-прадіда були українськими селянами.

Іван був шостою дитиною в сім'ї. Батько помер коли йому виповнилося два роки. Старші брати й сестри розійшлися по людях: Федір та Одарка жили вже самостійно; Палажка, Василь та Михайло навчалися кушнірству, наймитували. Біля матері залишився найменший – Іван. Щоб якось прогодувати себе й сина, мати бере його з собою на роботу в місцеву економію. І вже з часом він починає допомагати матері на плантаціях хмелю, буряків, підробляти на чинбарні, продавати на базарі хмиз [4, с. 12].

В дев'ятирічному віці Іван вступає до місцевої чотирирічки. У школі він мав добрих вчителів. Один із них – Іван Сливка, який прищепив хлопцеві любов до науки, а другий – о. Никонор Сташевський – зародив у ньому глибоку любов до Церкви. Ще підлітком І. Огієнко навчав дітей грамоти й молитов, прислужував при церковних богослужіннях [1, с. 56].

Саме ці три найголовніші чинники – побожне ставлення до праці, науки і церкви й формували в молодого І. Огієнка переконання, світогляд і громадську позицію, його своєрідний духовний світ.

В шкільні роки відбувалося становлення Івана і як поета, проте його перші вірші не збереглися. В 1896 р. закінчивши початкову чотирирічну школу в Брусилові, І. Огієнко із матір'ю пішки вирушає до Києва, де вступає до військово-фельдшерської школи. Новий, київський, період свого життя він розпочав із інтенсивної самоосвіти. Юнак читав багато книжок з історичної, літературознавчої тематики, продовжував писати вірші російською мовою. Разом зі своїм шкільним товаришем Юхимом Придворовим (в майбутньому – письменник і публіцист Дем'ян Бедний) редагував шкільний місячник «Моя бібліотека». В 1897 р. у часописі «Сельский вестник», що виходив у Петербурзі, з'явилася стаття Івана Огієнка – «Местечко Брусилов. Как живут крестьяне» [3, с. 86].

Після закінчення школи у 1900 р. І. Огієнка направили помічником лікаря до психіатричного відділу Київського військового госпіталю. Саме на цей період життя припадає, за свідченням самого І. Огієнка, «перше пробудження української свідомості» під впливом приятеля, фельдшера Колегії Павла Галагана та частих відвідин вистав українського театру.

У 1903 р. при Острозькій гімназії І. Огієнко відмінно склав іспити на атестат зрілості. Того ж року він вступив до Імператорського Київського університету Святого Володимира на медичний факультет. У Київському університеті студент-початківець, окрім опанування фахових дисциплін, відвідував лекції з історії, філології; особливо його зацікавив курс академіка Володимира Перетця – дослідника давнього українського письменства. Це, зрештою, й обумовило остаточний життєвий вибір: І. Огієнку після неодноразових клопотань вдалося перевестися на історично-філологічний факультет і стати незабаром одним із найздібніших студентів, улюбленцем

відомого академіка. Професора В. Перетця І. Огієнко згадав і через багато років теплими словами вдячності. Видаючи у Варшаві свою двотомну літературно-лінгвістичну монографію «Українська літературна мова XVI-го ст. і Крехівський «Апостол» 1560 р.» він підготував для титулу книги таку присвяту: «Високоповажному і дорогому учителеві своєму академікові Володимирові Перетцю в день шестидесятиліття життя його на знак глибокої пошани та щирої вдячності присвячує автор» [3, с. 19].

Такі ж щирі слова вдячності він міг би сказати й багатьом іншим викладачам університету, які своїми лекціями формували світогляд майбутнього вченого.

Роки навчання І. Огієнка в Київському університеті (1903–1909) припадають на той період українського національно-визвольного руху, який відзначився стійкою тенденцією до посилення української ідеї в широких масах населення України.

Стрімкий перебіг політичних подій помітно вплинув і на «сильне пробудження українського національного почуття» І. Огієнка, визначення його місця в громадському русі. Він почав писати українською мовою [2, с. 101].

З 1905 р. він регулярно дописував до української щоденної політико-економічної та літературної газети – «Громадська думка». І. Огієнко друкувався під псевдонімом Іван Рулька на четвертій сторінці під постійною рубрикою «Дописи. Повідомлення з місць». Такі повідомлення він подавав з Брусилова. Після закриття «Громадської думки» своєрідним спадкоємцем цього часопису стала щоденна «газета політична, економічна та літературна» – «Рада». Він публікує замітки з місць, пише про матеріальне та духовне життя на селі, серію публікацій наукового характеру, свою поезію.

Згодом І. Огієнко став дійсним членом заснованого в Києві «Наукового Товариства ім. Шевченка», «Українського Клубу», «Просвіти», коректором і неофіційним редактором «Записок Наукового Товариства ім. Шевченка». У 1909 р. закінчив історико-філологічний факультет, захистив дисертацію «Ключ Розуміння Йоаникія Галатовського» та отримав диплом першого ступеня і залишився викладати в університеті [5, с. 91].

Становлення великого вченого історика та мовознавця відбувалось поступово. Саме в періоди дитячих та юнацьких років відбувалось формування його світогляду. Адже його перші вчителі та вплив матері прищепили любов до праці, книг та церкви. Юнацькі роки життя І. Огієнка припадають на період українського національно-визвольного руху, коли відбувалось посилення української ідеї в широких масах населення України. Тому захоплений виром подій він почав писати українською мовою. Незважаючи на численні життєві перепони, все ж таки завдяки його працелюбності, бажанню навчатися відбулось формування світогляду І. Огієнка, становлення його як майбутнього вченого, політичного та державного діяча.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Кожному мила своя сторона: краєзнавчі нариси про видатних людей, минуле Житомирщини, обряди і звичаї населення краю / [упоряд. : Л. І. Бондарчук, Л. С. Демченко]. – Житомир : Журфонд, 1997. – 192 с.
2. Костриця М. Ю. У просторі і часі: видатні постаті Житомирщини / М. Ю. Костриця, Г. П. Мокрицький. – Житомир : Журфонд, 1995. – 208 с.
3. Тимошик М. С. «Лишусь навіки з чужиною...». Митрополит Іларіон (Іван Огієнко) і українське відродження / М. С. Тимошик. – Київ: Наша культура і наука; Вінніпег: Український православний Собор Св. Покрови, 2000. – 548 с.
4. Тимошик М. С. Його бій за державність / М. С. Тимошик. К. : Наша культура і наука, 2017. – 376 с.
5. Тюрменко І. І. Іван Огієнко – митрополит Іларіон / І. І. Тюрменко // Український історичний журнал. – 1995. – № 2. – С. 79–92.

Крістіна Кваша

магістрантка V курсу історичного факультету

ЖДУ ім. І. Франка

(науковий керівник: к. і. н.,

доцент кафедри історії України ЖДУ ім. І. Франка **Білобровець О. М.**)

СТАНОВЛЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ НАДДНІПРЯНЩИНИ У РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Створення політичних партій є важливим етапом національного і державного розвитку. Українські політичні партії, які виникли на початку ХХ ст., напередодні Першої світової війни були організаційно слабкими. Питанням становлення українських політичних партій, розвитку суспільно-політичного життя в період Першої світової війни і роки Української революції присвятили свої спогади учасники тих подій – В. Винниченко, Є. Чикаленко та ін. Ця тема почала активно досліджуватись українськими істориками в період незалежності.

Вийшла низка наукових монографій та статей, присвячених добі війни та революції. Зокрема, це О. Реєнт [1], В. Яремчук [5], В. Солдатенко та ін.

Матюю статті є огляд утворення політичних партій Наддніпрянщини у роки Першої світової війни.

Перетворення українських земель на центр військового конфлікту поставило перед українськими політичними силами Наддніпрянської України завдання активізації національного табору. Але на початковому етапі війни, українська громада Наддніпрянської України увійшла без організованого національного руху, який представляла діяльність лише ТУП та УСДРП. В результаті пошуку тактик відбувся розкол суспільно-політичного табору Наддніпрянщини [1, с. 2].

Ситуацію ускладнювало й те, що українські політичні партії були вилучені з правового поля політичної системи Російської імперії, оскільки вони вважалися антисистемними і це негативно відображалось на процесах самоорганізації національних політичних сил. З приводу питання орієнтації в

умовах війни партійне середовище українців поділилися на гостро опонуючі між собою напрями, спрямування яких окреслено у праці «Відродження нації» В. Винниченка – «на руську ласку, на німецький штик і на себе» [2, с. 39]. До першого табору один з лідерів Української революції зараховував український загаль, що занадто глибоко зрісся з «життям руських», до другого – українців, які свідомо з «двох лих» обирали «культурніше, корисніше лихо для українського народу». І, нарешті, до третьої, найпочеснішої орієнтації – не російської, й не німецької, а української, орієнтації «на себе, на свої сили, на рятунок своїми власними зусиллями, зусиллями своїх працюючих мас», він зараховував переважно соціалістичні течії [2, с. 40–41].

Провідні позиції серед української політичної еліти Наддніпрянської України займало ТУП (Товариство українських поступовців). До Ради Товариства українських поступовців входили Є. Чикаленко, С. Єфремов, Ф. Матушевський, В. Прокопович, А. Ніковський, Д. Дорошенко та інші. Є. Чикаленко зазначав, що у середовищі ТУП на початку війни вирували настрої від «пораженчества» до «російського патріотизму», що відображало загальний стан розгубленості і невизначеності. Через це, вже на перших зборах ради ТУП, які відбулися невдовзі після початку війни, було прийняте компромісне рішення, що організація буде займати нейтральну позицію.

30 липня 1914 р. за погодженням ТУП у московському журналі «Украинская жизнь» у вигляді статті-відозви, автором якої був соціал-демократ С. Петлюра було розміщено декларацію «Війна і українці». У документі висловлювали підтримку царському уряду та містилися заклики до українців виконати свій громадянський обов'язок та підтримувати справу громадян Росії. Разом з тим, у відозві висловлювалися й обережні сподівання, що лояльні українці поряд з іншими недержавними народами, мають право розраховувати у «відродженій Росії» на вирішення «українського питання» й надання їм після війни «відповідних прав» [3, с. 28].

У грудні 1916 р. ТУП оприлюднило декларацію «Наша позиція», у якій поступовці наголошували, що боролись і боротимуться за «федеративний принцип». За оцінкою В. Винниченка, ТУП «орієнтувались на добре, широке серце руської демократії» [5, с. 123].

Безкомпромісну «пронімецьку» та «проавстрійську» позицію у війні займало безпартійне політичне представництво – Союз визволення України. Більшість членів СВУ були наддніпрянськими соціалістами, що опинилися на австрійській території внаслідок репресій російського царату. Членами були Д. Донцов (перший голова СВУ), В. Дорошенко, А. Жук, А. Залізняк, М. Меленевський, О. Скоропис-Йолтуховський та інші. Мотиви створення СВУ пояснював В. Дорошенко: «На Наддніпрянщині українство з вибухом війни зникло з поверхні землі й не могло навіть знаку про себе подати, мусила в його імені заговорити політична еміграція, яка складалася з членів політичних партій, що діяли на батьківщині» [4, с. 18]. СВУ задекларував про намір створення самостійної Української держави, побудованої на демократичних засадах. Лідерам СВУ до кінця війни так і не вдалося отримати від Центральних держав офіційного підтвердження щодо підтримки створення

Української держави, що свідчило про їхнє більш ніж прохолодне ставлення до державотворчих прагнень українців, у тому числі і як до союзника.

Складна ситуація існувала у третього напрямку політичної активності українства. Соціалістичні сили розглядали війну як каталізатор загострення суперечностей російського царизму, що мало створити сприятливі умови для розгортання боротьби за соціальне і національне визволення. Українські соціалістичні партії цієї доби переживали один з найскладніших періодів своєї діяльності. Наслідком попередньої доби політичної реакції стало те, що вони знаходилися у стані організаційного занепаду, їх роздирали внутрішні суперечності. Більша частина УСДРП була пройнята «оборонськими» настроями. Інша, разом з вихідцями з «Спільки» увійшла до згаданого «сепаратистського» СВУ. Соціал-демократи на чолі з В. Винниченком та закордонний осередок УСДРП на чолі з Л. Юркевичем (Женева) займали серединну позицію.

На початку війни у складному становищі перебувала й УПСР, яка являла собою окремі, слабо пов'язані гуртки, що діяли у найбільших містах Наддніпрянської України. Організаційна роз'єднаність, відсутність надійного зв'язку призвели й до відсутності консолідованої позиції у ставленні до війни. Організаційний центр партії – Головна Рада УПСР (Закордонна група УПСР на чолі з М. Залізняком), який вже тривалий час перебував в еміграції, знаходився під впливом галицько-українських політичних партій, що і визначило його перехід на «самостійницькі» позиції.

Таким чином, початок світової війни приніс українцям Наддніпрянської України катастрофічні наслідки. Імперська влада, виходячи із завдань війни, які полягали у зміцненні політичного режиму, ліквідації будь-якого опозиційного і революційного рухів, включаючи й знищення українського «мазепинського центру» в Австро-Угорщині, цілковито проігнорувала вияви лояльності з боку наддніпрянських українців, розгорнувши чергову хвилю антиукраїнських репресій, що супроводжувалося призупиненням діяльності українських громадських об'єднань, видавництва, майже повним призупиненням виходу українських ЗМІ.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Реєнт О. Україна в Першій світовій війні: сучасні науково-методологічні акценти / Реєнт О. // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – 2007. – 16. – С. 88–103 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://resource.history.org.ua/publ/pro_2007_16_1_88
2. Винниченко В. Відродження нації. – Частина I / Репринтне відтворення видання 1920 року / В. Винниченко. – К. : Політвидав України, 1990. – С.39-41.
3. Чикаленко Є. Щоденник (1907–1917). У 2-х т. Т. 1. Документально-художнє видання / Є. Чикаленко. – К. : Темпора, 2004. – 428 с.
4. Лавров Ю. П. Початок діяльності Союзу Визволення України / Ю. П. Лавров // Український історичний журнал. – 1998. – № 4. – С. 18–25.
5. Яремчук В. Д. Українська багатопартійність Наддніпрянської і Західної України: компаративний аналіз (1899–1918 рр.) / В. Д. Яремчук. – Ніжин, 2007. – 504 с.

РОЗДІЛ 2

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ ТА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ

Назарій Гардзель

магістрант V курсу історичного факультету

ЖДУ ім. І. Франка

(науковий керівник: к. і. н.,

ст. викладач кафедри історії України ЖДУ ім. І. Франка **Максимов О. В.**)

ЗАХОПЛЕННЯ БІЛЬШОВИЦЬКИМИ ВІЙСЬКАМИ КИЄВА (ЛЮТИЙ 1918 Р.): ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ

У сучасних реаліях України, а саме гібридної війни та агресії Російської Федерації, виникає потреба перегляду низки важливих військових подій, що мали місце понад сто років тому, зокрема бої за Київ між військами Української Народної Республіки (далі – УНР) та більшовиками, котрі відбувалися на початку лютого 1918 р.

Питання, які стали предметом вивчення даної статті, розглядала низка українських науковців, як очевидців тих подій Д. Дорошенко [1], І. Мазепа [3], так і сучасні українські історики А. Руккас [4], Я. Тинченко [5], та інші.

Метою статті є розкриття головних аспектів військової кампанії лютого 1918 р., з'ясування основних причин поразки військ УНР у боротьбі з більшовиками та їх наслідки для України.

Після надіслання 17 грудня 1917 р. Радою Народних Комісарів ультиматуму Центральній Раді, між УНР та більшовицькою Росією розпочалася неоголошена війна [1, с. 166].

Потрібно наголосити, що після захоплення більшовиками Харкова 26 грудня 1917 р., війська Раднаркому під командуванням В. Антонова-Овсієнка (керівник більшовицьких військ, які наступали на Дон та УНР) продовжили інтервенцію на територію сучасної України [4, с. 31], і вже за січень 1918 р., зуміли захопити основні залізничні станції та міста Лівобережжя. Друга половина дня 3 лютого знаменується початком гарматного обстрілу та штурму Києва, де саме в той час вірні військові підрозділи УНР завершували військову операцію проти більшовицьких найманців, котрі підняли повстання проти Центральної Ради на заводі «Арсенал» [1, с. 204–205].

Українські підрозділи, які захищали Київ почали нові збройні сутички з переважаючою в кількісному та якісному показнику армією Раднаркому. Війська більшовиків після захоплення частини Подолу, весь наступний день 4 лютого проводжували гарматний обстріл міста та проводили локальні збройні сутички проти військ УНР [4, с. 57–58].

Після того, як місто піддалося нещадному бомбардуванню, 5 лютого розпочався загальний штурм Києва. Розпочалися бої в районі Залізничного та Ланцюгового мосту. Надвечір було прорвано оборону зі сторони залізничного мосту, військовий фронт розширювався [5, с. 164].

Наступ продовжувався, і на вечір 6 лютого було захоплено печерські висоти, прилеглі вулиці біля Києво-Печерської лаври та розпочалися бої за товарну станцію. Вже 7–8 лютого більшовики зуміли захопити вище згадану товарну станцію та завод «Арсенал». Запеклі бої проходили в районі будинку Купецьких зборів, де оборонявся Гайдамацький кіш під командуванням С. Петлюри. Бої охопили весь Київ [4, с. 59].

Розуміючи всю безвихідь ситуації та неможливість подальшої оборони Києва, військам вірним Центральній Раді та членам уряду не залишалося нічого іншого як евакуюватися з міста в ніч з 8 на 9 лютого 1918 р. В Києві розпочався червоний терор [3, с. 51].

На думку провідних українських науковців головними причинами поразки армії УНР були:

Грубі прорахунки під час організації оборони УНР в цілому та Києва зокрема. Нерішучість дій, заміна вищого керівництва на передодні наступу більшовиків на Київ, прийняття законів, котрі дезорганізували ті нечисленні війська, які захищали землі УНР [4, с. 37].

Блокування більшовицькою Росією переведення українських частин з Далекого Сходу, Кавказу на територію підконтрольну УНР [4, с. 31].

Незначна кількість військових частин, котрі зберігали вірність УНР. Так, на кінець січня реальною військовою силою котра могла захистити Київ від військ М. Муравйова (прийняв командування військами, котрі наступали на Київ 28 січня 1918 р.) були: «Вільні козаки» М. Ковенка, Січові стрільці, козаки із полків ім. Полуботка, ім. Хмельницького, ім. Богуна, відділ матросів Чорноморського флоту, полк ім. К. Гордієнка та інші малочисельні загони [1, с. 205].

Не варто залишати поза увагою й байдужість населення міста Києва, адже армія більшовиків, загальною чисельністю близько 10 тис. чоловік зуміла захопити 500 тисячне місто за досить короткий час [5, с. 164].

Таким чином, під тиском більшовицьких військ, Центральна Рада на початку лютого 1918 р. втратила контроль над більшістю своєї території на Лівобережжі, а після захоплення Києва розпочався наступ військ Раднаркому на Правобережжя, котрий був зупинений лише німецько-австрійськими військами. На захоплених територіях розпочали впроваджувати більшовицькі порядки. Це супроводжувалося «червоним терором» проти населення на окупованих територіях. Проте, кінцевої мети більшовики так і не досягли – Центральна Рада не була ліквідована.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Дорошенко Д. І. Історія України 1917–1923. В 2-х т.: Документально-наукове видання / [упоряд. : К.Ю. Галушко]. – К. : Темпора, 2002. – 352 с.
2. Історія українського війська / [авт. кол. : М. Відейко, А. Галушка, В. Лободаєв, М. Майоров, Я. Примаченко, А. Руккас, Є. Синиця, О. Сокирко, А. Харук, Б. Черкас; кер. проекту К. Галушко; під заг. ред. В. Павлова. Громадський просвітницький проект «ЛІКВЕЗ. Історичний фронт». – Х., 2016. – 416 с.
3. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції / І. Мазепа. – К. : Темпора, 2003. – 608 с.

4. На бій за волю. Перемога через поразки. Україна у війнах і революціях 1914–1921 років / [авт. кол. : А. Руккас, М. Ковальчук, А. Папакін, В. Лободаєв]. – Х., 2016. – 352 с.

5. Тинченко Я. Ю. Перша українсько-більшовицька війна (грудень 1917 – березень 1918) / Я. Ю. Тинченко. – Київ, Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1996. – 371 с.

Наталія Шумакова

магістрантка V курсу історичного факультету

ЖДУ ім. І.Франка

(науковий керівник: к. і. н.,

доцент кафедри історії ЖДУ ім. І.Франка України **Рафальська Т. Л.**)

ВНУТРІШНЯ ПОЛІТИКА УРЯДІВ ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО: 1918 рік

Відразу після державного перевороту 29 квітня 1918 р. П. Скоропадський розпочав формування вертикалі виконавчої влади, насамперед уряду. Програмою державного будівництва можна вважати «Грамоту до всього українського народу», оприлюднену 29 квітня 1918 р. Серед першочергових заходів гетьман вказував на необхідність ухвалення закону про вибори до Установчого Союму. До грамоти додавалися «Закони про тимчасовий державний устрій України». Це звід із семи актів, в яких знайшли втілення модель державного устрою та організації управління, права населення, законодавча й судова системи [5, с. 86–88].

Метою статті є висвітлення головних аспектів діяльності урядів гетьманату П. Скоропадського, розгляд зміни складу Ради Міністрів протягом існування Української Держави.

Рада Міністрів визначалася як інструмент управління, на який покладалася «напрямок і об'єднання праці окремих секцій по предметах як законодавства, так і вищого державного управління» [6, с. 317]. Крім того, Рада міністрів отримала законодавчі функції. Міністрам надавалося право коментувати закони та розробляти механізми їх реалізації. Голову уряду і за його поданням – міністрів затверджував гетьман.

На посаду отамана (голови) Ради Міністрів П. Скоропадський призначив М. Сахно-Устимовича, діяльність якого виявилася нетривалою. Він здійснив невдалу спробу залучити до роботи в уряді представників поміркованої партії соціалістів-федералістів. До того ж, несхвальні відгуки про кандидатуру голови змусили П. Скоропадського 30 квітня, під приводом хвороби, відправити його у відставку [4, с. 73].

Подальше формування кабінету міністрів гетьман доручив М. Василенку як тимчасово виконуючому обов'язки голови Ради Міністрів. Так само як М. Сахно-Устимович, новий голова намагався залучити до формування гетьманського уряду представників УПСФ. Однак і ця спроба виявилася невдалою, есери не погоджувалися. Також, М. Василенко очолював Міністерство народної освіти і мистецтва. До незаперечних заслуг міністра і

вченого слід віднести організаційні заходи щодо утворення Української академії наук [1, с. 153].

Перший склад Ради міністрів Української держави визначався фактично без участі майбутнього прем'єра. 2 травня до Києва прибув на особливе запрошення П. Скоропадського Ф. Лизогуб, який став постійним головою Ради Міністрів. До складу уряду входили в основному представники консервативного та ліберального політичного спектрів. Ліберальні погляди, окрім Ф. Лизогуба, сповідували міністр освіти М. Василенко, міністр народного здоров'я В. Любинський, міністр шляхів сполучення Б. Бутенко, міністр землеробства В. Коколько, виконувач обов'язків міністра закордонних справ Д. Дорошенко, міністр віросповідань В. Зіньковський, міністр юстиції М. Чубинський. [3, с. 95]. Чимало з них належали до партії кадетів. З'їзд цієї партії, що відбувся у Києві у травні 1918 р., дозволив своїм членам брати участь в уряді Ф. Лизогуба, але з вимогою, щоб вони сприяли наданню російській мові статусу державної нарівні з українською [2, с. 86].

Керований Ф. Лизогубом уряд в цей час вживав заходів до вдосконалення структури органів виконавчої влади, зміцнення інституту державної служби, налагодження роботи урядового апарату, впорядкування оплати праці співробітників. Органи управління гетьманату за своїми складовими залишалися близькими до започаткованої ще УНР функціональної схеми. Були лише ліквідовані національні (російське, польське, єврейське) та поштово-телеграфне міністерства, а також засновані нові – віросповідань, здоров'я та опікування. Ще однією новацією було введення в міністерствах інституту радників. Ці групи фахівців отримали офіційну назву Рада Міністра. Головним їх завданням була розробка пропозицій з кардинальних питань діяльності галузі [4, с. 82].

У серпні 1918 р. Рада Міністрів ухвалила закон про обов'язкове вивчення української мови, літератури, історії та географії України в усіх середніх школах, починаючи з 1918–1919 навчального року. Загалом освітня політика гетьманського уряду свідчить про певну спадкоємність з політикою Центральної Ради.

Після кількох місяців співпраці, восени 1918 р., П. Скоропадський уже розчарувався у більшості своїх міністрів. Стало зрозуміло, що Ф. Лизогуб просто не міг дати раду всім своїм справам, які на нього звалились у 66 років. За час керівництва урядом з травня по 7 листопада 1918 р., йому вдалося організувати досить злагоджену роботу членів кабінету міністрів, функціонування урядового апарату, вдосконалення інституту державної служби, структур місцевої адміністрації [3, с. 160].

Поразка Центральних держав у Світовій війні, втрата підтримки з боку німецьких військ, неприхильне ставлення до України держав Антанти примусили П. Скоропадського змінити політичний курс у бік небільшовицької Росії. Реалізувати новий політичний курс мав вже інший уряд, сформований в основному з міністрів проросійської орієнтації. Головою Ради Міністрів 15 листопада став міністр продовольчих справ С. Гербель, який також отримав

керівництво міністерством земельних справ. Залишилися на посадах міністри фінансів А. Ржепецький, народного здоров'я і опікування В. Любинський, торгівлі і промисловості С. Мерінг, державний контролер С. Петров, державний секретар С. Завадський. До МВС повернувся І. Кістяковський з репутацією урядовця, усунутого на вимогу німців. Колишній керівник контрольного відомства Г. Афанасьєв очолив МЗС [4, с. 101].

Інша половина членів кабінету посади зайняли вперше. Тимчасово виконуючим обов'язки військового міністра став генерал-майор Б. Щуцькой. Міністром шляхів сполучень був призначений Е. Ландсберг, міністром ісповідань призначений М. Воронович, міністерство праці очолив професор В. Косинський, на чолі міністерства освіти і мистецтва став В. Науменко, посаду міністра продовольчих справ зайняв Г. Глінка, а відомство постійно представляв заступник міністра М. Гаврилов. [4, с. 102–103].

Головним напрямком діяльності нового уряду визначалося з'єднання з Росією. На початку грудня 1918 р. Рада Міністрів, втративши владу в регіонах, виділяла великі кошти на організацію захисту столиці. Але, зважаючи на облогу Києва, становище Гетьманату було близьким до критичного. Усвідомлюючи неминуче падіння гетьманської держави, члени уряду завчасно виготовляли фальшиві паспорти, покидали столицю. Чимало міністрів були заарештовані: голова уряду С. Гербель, міністр фінансів А. Ржепецький, міністр юстиції В. Рейнбот, заступники міністра внутрішніх справ С. Варун-Секрет, продовольчих справ М. Гаврилов [4, с. 106].

Отже, уряди Гетьманату П. Скоропадського за час свого існування змінював свій склад та напрямок діяльності. За першого складу Ради міністрів, який очолював Ф. Лизогуб, політика уряду зорієнтована на вдосконалення урядового апарату, системи української освіти, розвитку культури та науки. Діяльність уряду, який очолив С. Гербель, була направлена на співпрацю з Росією на засадах федерації зі збереженням прав України на розвиток державної і національної самобутності.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контро версії. Всеукраїнська наукова конференція 19–20 травня 2008 р. / [збірник]. – К. : В-во імені Олени Теліги. – 2008. – 320 с.
2. Нестеренко В. О. Національна політика Української держави / В. О. Нестеренко // Вісник Київського національного лінгвістичного університету – 2012 – № 17 – С. 87–93.
3. Савченко В. А. Павло Скоропадський – останній гетьман України / В. А. Савченко. – Харків : Фоліо, 2008. – 380 с.
4. Пиріг Р. Я. Діяльність урядів гетьманату Павла Скоропадського – персональний вимір / Р. Я. Пиріг. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2016. – 518 с.
5. Реєнт О. П. Павло Скоропадський / О. П. Реєнт. – К. : Альтернативи, 2003. – 304 с.
6. Україна: політична історія. XX – початок XXI століття / [ред. рада : В. М. Литвин (гол.) та ін.]. – К. : Парламентське вид-во, 2007. – 1028 с.

Ігор Макарчук

студент III курсу історичного факультету

ЖДУ ім. І. Франка

(науковий керівник: к. і. н.,

доцент кафедри історії України ЖДУ ім. І. Франка **Білобровець О. М.**)

ПОВСТАНЦІ ВОЛИНІ ТА ДРУГИЙ ЗИМОВИЙ ПОХІД

Тема збройної боротьби за незалежність України є актуальною і вимагає глибших досліджень з метою з'ясування позитивних сторін і отриманого досвіду, а також аналізу суспільно-політичної ситуації того часу, врахування помилок лідерів руху.

Питання повстанського руху розглядалось науковцями в контексті дослідження історії Другого Зимового походу. При цьому більшість з них, висвітлюючи діяльність повстанців, спиралась на радянські архівні документи та спогади учасників походу і повстанських діячів. Одним із сучасних дослідників даної теми є Д. Красносілецький [5].

Метою статті є висвітлення передумов, підготовки та перебігу Другого Зимового походу.

Успіх майбутнього походу армії УНР в Україну значною мірою залежав від підтримки його місцевими повстанськими силами. Оскільки, найкоротший шлях до Києва лежав через частину окупованої більшовиками Волинської губернії, саме вона мала стати першочерговим плацдармом для підтримки армії УНР і підняття антивладного повстання. Тому, за весну – літо 1921 р. радянською владою була проведена значна кількість акцій і операцій, які завдали сильного удару повстанцям. Незважаючи на це, повстанський рух зберігав ще певну силу, яка під керівництвом отаманів і кадрових старшин армії УНР набувала організованого характеру, могла протистояти радянській владі і підтримати похід Юрія Тютюнника. Про значну масштабність повстанського руху говорить й більшовицька статистика щодо нападів на стратегічні об'єкти в період з 1 червня до 1 грудня 1921 р. Зокрема, у Волинській губернії за цей час таких випадків було зафіксовано 39 [1, с. 98–99].

Одним з найактивніших повстанських отаманів Волині був Петро Філоненко. У своїх спогадах отаман згадує, що 8 вересня 1921 р. він отримав наказ з'явитись у штаб Ю. Тютюнника. Надалі, перейшовши кордон з Польщею, він прибув у штаб, де прозвітував про свою діяльність. У подальшому П. Філоненко отримав список старшин та вояків. Це був відділ на чолі з генерал-хорунжим Василем Нельговським, з яким отаман мав вирушити рейдом в радянську частину Волині [2, с. 14–15]. Основним завданням цього підрозділу було провести розвідку та підготувати ґрунт для загального повстання. Перейшовши кордон, відділ ген. В. Нельговського доволі швидко пройшов до знайомого П. Філоненку району, де почалась організація місцевих повстанців. Далі відділ вирушив до станції Тетерів, щоб зустрітись з «Отаманом Орликом». За цей час налагодити зв'язок з Ю. Тютюнником так і не вдалося. Тут отаман П. Філоненко покинув відділ ген. В. Нельговського і продовжив вести партизанську діяльність самостійно [3, с. 221–222].

Щоб уникнути постійних переслідувань з боку червоних в подальшому, ген. В. Нельговський вирушив в північному напрямку, дійшовши до Олевська. Тут місцеві селяни підняли повстання проти влади і на деякий час вигнали червоних з околиць міста. До них приєднався й відділ ген. В. Нельговського. Однак, отримавши підкріплення, більшовицькі війська контратакували. Олевське повстання було придушене, а селянам з місцевих сіл цілими родинами довелося втікати до Польщі. Відділ ген. В. Нельговського вимушений був відступати до кордону. Вже в прикордонній смузі він дізнався про те, що головні сили Ю. Тютюнника були розбиті [4, с. 138–139]. Активізувались й отамани сусідніх губерній, зокрема 24 жовтня загін «Отамана Орлика» здійснив напад на станцію Тетерів Овруцького повіту Волинської губернії [5, с. 142].

З двох головних повстанських груп Другого Зимового походу, що діяли на Волині найкраще підготовленою для ведення партизанської війни виявилася Подільська. Тільки цій групі вдалося встановити зв'язок з повстанськими загонами отаманів, що ще діяли на Київщині і Волині. 13 листопада в с. Мірча що на Радомишльщині, до загону Сергія Чорного приєдналось 9 кіннотників отамана Струка. Вигляд мали вони зовсім не бойовий. Струківці нарікали на дуже пізній час виступу Ю. Тютюнника. 17 листопада, прибувши в с. Вахівка, до Подільської групи приєднався кінний відділ на чолі з «Отаманом Орликом» чисельністю 45 повстанців. Ця група мала досконалий вигляд та добірні кадри. Старшини Орлика також говорили про те, що ще два місяці тому вони мали до 2000 шабель кадрових повстанців, а охотників могли зібрати кілька тисяч. Саме тоді вони й сподівались на прихід Ю. Тютюнника, а тепер справа з повстанням є безнадійною. Саме завдяки «Орлику» Подільській групі вдалося вціліти і вийти з району концентрації червоних військ, адже вивести цілу групу міг лише місцевий, досвідчений у партизанці повстанець яким був «Орлик» [6, с. 214–222].

Покинувши відділ ген. В. Нельговського П. Філоненко почав організовувати місцевих селян і повстанців, яких, як зазначав сам отаман, було все важче стримувати від стихійних виступів. Однак, звістка про поразку Волинської групи і значне погіршення погодних умов призвели до того, що повстанський рух різко пішов на спад. Вести успішну партизанську боротьбу за таких умов і обставин було неможливо. Порадившись з іншими керівниками повстанських сил регіону, П. Філоненко вирішив встановити і тримати контакт зі всіма повстанськими осередками і організаціями краю, щоб не допустити поодиноких виступів аж до весни 1922 р. [3, с. 225–227].

Таким чином, лише деякі повстанські керівники та отамани, які встановили зв'язок з повстансько-партизанським штабом, були ознайомлені з планом Ю. Тютюнника про похід. Успіх походу, як і повстанська діяльність в цілому дуже залежали від часу і пори року. Зволікання з наступом Ю. Тютюнника і відсутність наказу про його початок зумовили підтримку Другого Зимового походу тільки окремими малочисельними повстанськими загонами.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Архірейський Д. Влада і селянство в Україні у 1920-ті роки / Д. Архірейський, В. Чернов // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КУБ. – 1996. – № 1. – С. 87–127.
2. Філоненко П. Збройна боротьба на Волині. Спомин учасника / П. Філоненко. – Вінніпег, Ман., Канада, 1958. – Ч. 4. – 57 с.
3. Філоненко Є. Волинські повстанці в кривавих днях 1920–1924 років / Є. Філоненко // За державність. – Варшава. – 1938. – № 8. – С. 215–235.
4. Ващенко П. До рейду 1921 року / П. Ващенко // За державність. – Варшава. – 1932. – № 3. – С. 135–139.
5. Красносілецький Д. Антибільшовицький повстанський рух загонів Київщини в 1921–1924 рр. // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 6 : Історичні науки : [зб. наук. праць]. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – Вип. 6. – С. 141–146.
6. Зоренко Д. На партизанці / Д. Зоренко // За державність. – Варшава. – 1932. – № 3. – С. 206–225.

Тетяна Гуда

студентка III курсу історичного факультету

ЖДУ ім. І. Франка

(науковий керівник: к. і. н.,

ст. викладач кафедри історії України ЖДУ ім. І. Франка **Сичевський А. О.**)

«ВЕЛИКИЙ ТЕРОР» 1937–1938 РР. В УКРАЇНІ: ПЕРЕДУМОВИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ КАМПАНІЙ МАСОВИХ РЕПРЕСІЙ

Репресії в Україні є однією з найстрашніших сторінок в історії нашого народу. Хоча найбільшого розмаху репресивно-каральна діяльність радянського тоталітаризму набула всередині 1930-х рр., за часів правління Й. В. Сталіна (Джугашвілі), слід зазначити, що вона не була «викривленням» ленінської політики, як це намагалися представити деякі апологети комуністичної ідеї, а стала її логічним продовженням. Актуальність теми полягає в тому, що періоди революційних перетворень та трансформаційних зрушень, невирішеність багатьох соціально-економічних питань або ідеологічна заангажованість підходів та теоретична обмеженість прийомів розв'язання нагальних питань породжує конфлікти, які за радянських часів найчастіше вирішувалися репресивними методами. На виклики повсякдення влада відповідала посиленням карального тиску. Політичні репресії 1920–1930-х рр. були проявом недолугих, а більше того варварських спроб правлячої верхівки нівелювати суспільні конфлікти й негаразди, які віддзеркалювали ситуацію в пореволюційній країні.

Масштабне вивчення політичних репресій в Україні кінця 1930-х рр. розпочалося з 1989–1991 рр., коли побачили світ перші публікації В. М. Даниленка, С. В. Кульчицького, О. С. Рубльова, Д. В. Табачника, Ю. І. Шаповала та ін. Важливим здобутком вітчизняної історіографії стала публікація великого масиву раніше таємних документів. З 1992 р. в Україні було започатковано багатотомну серію науково-документального видання

«Реабілітовані історією», що має багатожанровий характер: поєднання наукових статей, архівних документів, спогадів і нормативно-правових актів.

Метою статті є аналіз передумов та причин встановлення режиму «Великого терору»; визначити основні події в даний період та умови здійснення «чисток» для української інтелігенції, а також і селянства; висвітлити наслідки «чисток» на території УРСР у міжвоєнний період.

1937–1938 рр. увійшли в історію України як період розгортання масштабної кампанії масових репресій громадян – «Великий терор». Понад 80 років тому на території України і за її межами розпочалися масові репресії, які мали за мету знищити всіх реальних та уявних ворогів режиму Й. Сталіна. Автори та упорядники багатотомної серії «Реабілітовані історією» так пояснювали ці каральні акції більшовицького режиму: «Великий терор був спрямований передусім на знищення політичних суперників усіх керівників опозиції і ухилів партії, криваву чистку партійного та державного апарату старих більшовиків та так званих колишніх, знищення осередків вільнодумства, передусім у середовищі інтелігенції і національних меншин» [4, с. 45].

Слід зазначити, що насилля весь час супроводжувало радянський лад України. Фактично терористичний інструментарій більшовицьких влад відпрацьовувався з перших днів. Більшовицька влада впродовж 1917–1920-х рр. «заходила» в Україну кілька разів з великою військовою потугою і каральними «експедиціями». В Україні до 1938 р. більшовицькі репресивні акції фактично не припинялися [1, с. 25].

У 1920-х рр. якраз-таки виникла ідея «видаляти» людей, які «становлять загрозу за своїми зв'язками і злочинним середовищем». Під виглядом боротьби зі злочинними елементами першими жертвами сталінських репресій стала стара українська інтелігенція. Особливо та, що була пов'язана із національними урядами та небільшовицькими партіями під час національно-визвольних змагань 1917–1920-х рр., а також видатні діячі культури та науки.

Ті, хто мігрував закордон разом з армією УНР, П. Скоропадським, Білою армією зарахувалися до політичних бандитів, для яких пізніше була оголошена амністія, частину з них повернули в СРСР. Згодом вони були зараховані до переліку політично-небезпечних осіб. Пізніше розпочали розширювати це коло, до якого потрапила така категорія як «колишні люди» – заможні прошарки суспільства, т. зв. «куркулі» [4, с. 18–19].

Серед гучних політичних процесів 1929–1930 рр. можна назвати показову справу, сфабриковану Державним політуправлінням про нібито таємно-політичну організацію під назвою «Спілка визволення України».

На лаві підсудних опинилися 45 провідних українських вчених, письменників та інших представників інтелігенції. Виявленій організації приписувалося намагання вбивства Й. Сталіна та його соратників, відокремлення України від СРСР з допомогою чужоземних держав та емігрантських кіл. Використавши цей процес для створення атмосфери підозрілості, більшовицька влада перейшла до широкого наступу на

інтелектуальну еліту. Однією з перших установ, що зазнала нищівного удару була Всеукраїнська академія наук. На її видання було введено цензуру, а секції почали закриватися. У 1931 р. закрили історичну секцію відомого українського вченого М. С. Грушевського, якого звинуватили в причетності до таємної організації і вислали до Росії. Під час лікування у м. Кисловодську (Ставропольський край) 24 листопада 1934 р. він помер. Однак більшість сучасних істориків сумніваються у його «природній» смерті [3, с. 96]. Набагато суворіших переслідувань зазнали багато колег М. С. Грушевського, майже всі учні та члени родини.

Піком знищення українців став організований комуністичною партією Голодомор 1932–1933 рр., який забрав життя понад 4,5 млн людей. Голодомор офіційно визнали геноцидом українського народу понад 20 держав світу. Геноцид, організований більшовиками був одним із засобів пригнічення устремління українського народу до власної незалежності.

Незадоволення Й. Сталіна українцями не викликало подиву – українські села переважно не підтримували більшовиків. Масово поповнюючи великі міста, які були базою підтримки комуністів, селяни перетворювали їх на антибільшовицькі осередки [2, с. 35].

«Великий терор» в Україні розпочався навесні 1937 р. Готуючись до 20-річчя більшовицького перевороту в Петрограді, ЦК ВКП(б) розпочав опрацьовувати варіант «достойного» відзначення цієї дати. У травні стартувала кампанія виселення осіб, яких було виключено із партії і членів сімей репресованих у віддалені райони Радянського Союзу. Тобто, до ювілею «жовтня» великі центри країни Рад мали бути очищені від потенційних та уявних ворогів радянського ладу. Вони не повинні були зашкодити великому святкуванню. Комуністи прийняли постанову про те, щоб виселити з міст сім'ї репресованих, «троцькістів», «зінов'ївців», «куркулів» та кримінальних елементів. Це була перша лінія, за якою розгортався «Великий терор» [5, с. 58–59].

Особливість репресій 1937 р. полягала в тому, що зверху на місця пускалися ліміти на арешти. Спочатку вони носили орієнтований характер із тим, щоб місцеві управління Народного комісаріату внутрішніх справ (далі – НКВС), виходячи із зустрічними пропозиціями, значно їх підвищували. Невдовзі до широкомасштабних репресій за соціальною та партійною приналежністю додалися репресії за національною ознакою. У поле зору каральних органів потрапили поляки, німці, латвійці, румуни, греки та представники інших національностей, які нібито складали шпигунсько-диверсійні бази. Типовою ознакою т. зв. радянського правосуддя стало перевиконання розпоряджень та вказівок московських очільників НКВС [5, с. 60].

1937 р. став фінальним акордом «походу» більшовиків проти української інтелігенції. Для більшості фігурантів сфабрикованих на початку 1930-х рр. справ, термін ув'язнення добігав кінця. Але в плани Кремля не входило їхнє

повернення в Україну, таким чином, виникла ідея чисток таборів. Почали фабрикувати нові табірні справи, за якими повторно було засуджено більшість української інтелігенції. Смертельний вирок отримали близько 287 в'язнів-українців, серед них: поет М. Зеров, драматург М. Ірчан, літератор А. Крушельницький, драматург М. Куліш, актор і режисер Лесь Курбас, вчений-географ С. Рудницький, педагог О. Яворський та інші. 200 із них було розстріляно в урочищі Сандормох, яке розташовано у Медвеж'єгорському районі Республіки Карелія Російської Федерації [7, с. 44].

За підрахунками українських дослідників у часи «Великого терору» в Україні у 1937–1938 рр. заарештували понад 260 тис. осіб. Більшість із них розстріляли. Це приблизно 1 % від загального населення України на того часу.

Правда про «Великий терор» 1937–1938 рр. у радянські часи ретельно приховувалась. І лише в середині 1980-х рр. інформація про злочини більшовицького режиму набула гласності. Вона викликала справжній шок у тодішньому радянському суспільстві та повне не розуміння закордоном – у демократичних державах [3, с. 28].

Отже, «червоний терор» в Україні набув трагічних і катастрофічних масштабів. Різноманітними репресивними засобами більшовизм намагався «витравити» ідею державності зі свідомості українців. Під час терору проти повсталого селянства було організовано штучний Голодомор 1932–1933 рр. Потім настала черга політичних процесів, знищення політичних партій і громадських рухів, профспілок та релігійних організацій. Послідувало встановлення тотального контролю над митцями і науковцями, «розбудова» системи ГУЛАГу, знищення цілих соціальних верств, проведення депортацій та переслідування за національною ознакою. Такими були віхи «побудови» соціалізму в Україні у період 1930-х рр.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Васильєв В. Ю. Україна в політиці керівництва СРСР напередодні Другої світової війни // Український історичний журнал. – 2005. – № 1. – С. 4–15.
2. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст. / Я. Грицак. – К. : Генеза, 2000. – 360 с.
3. Єфименко О. Я. Історія України та її народу. – К. : Мистецтво, 1992. – 256 с.
4. Коріненко П. Новітня історія України / П. Коріненко, А. Фартушняк. – Тернопіль : В-во Астон, 2007. – 416 с.
5. Костюк Г. Сталінізм в Україні: генеза і наслідки / Г. Костюк. – К. : Смолоскип, 1995. – 508 с.
6. Маманчук О. І. Актуальні проблеми політичної історії України : [монографія] / О. І. Маманчук. – К. : В-во КНЕУ, 2005. – 309 с.
7. Петровський В., Радченко Л., Семененко В. Історія України: неупереджений погляд. Факти. Міфи. Коментарі / В. Петровський, Л. Радченко, В. Семененко. – Харків : ВД «Школа», 2007. – 592 с.

Олексій Герасимчук
магістрант V курсу історичного факультету
ЖДУ ім. І. Франка
(науковий керівник: д. і. н.,
доцент кафедри історії України ЖДУ ім. І. Франка **С. В. Стельникович**)

ПРОТИДІЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ НАЦИСТСЬКІЙ ОКУПАЦІЙНІЙ АДМІНІСТРАЦІЇ З ДЕПОРТАЦІЇ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ ДО НІМЕЧЧИНИ

З-поміж багатьох сюжетів, які пов'язані з подіями Другої світової війни, – тематика оstarбайтерів посідає в нинішніх дослідженнях важливе місце. Тривалий час історія примусових робітників замовчувалась та була витіснена з історичної пам'яті. Проте в останні роки відбувається нова фаза осмислення, відхід від радянського бачення цих подій. Власне, окреслена проблематика, окрім беззаперечної наукової актуальності, відзначається і важливим суспільним значенням.

Історіографічну базу проблеми, зокрема, складають: комплексна праця, присвячена історії оstarбайтерів з Поділля С. Гальчака [3]; узагальнююча праця М. Ковалю «Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.)» [6]; книга нідерландського історика К. Беркгофа «Жнива розпачу: життя і смерть в Україні під нацистською владою» [2]; «Безсмертя. Книга Пам'яті України 1941–1945» [1] та інші.

Метою наукової статті є дослідження особливостей боротьби населення України з вивезенням робітників до Німеччини.

24 лютого 1942 р. Міністерство окупованих східних територій розпорядилося набрати з України не менше 290 тис. сільськогосподарських і 180 тис. промислових робітників. Неможливість отримати такий значний контингент людей добровільним шляхом призвела до того, що гітлерівці почали насильницьке вивезення (депортацію) мешканців України на роботу до Німеччини. У містах і селах складали списки молоді, яка мала негайно з'являтися на пункти для вивезення до Німеччини. Загалом, лише впродовж 1942 р. з України було вивезено 714 тис. чоловік [4, с. 98].

Як правило, зокрема у 1942 р., населення окупованих територій відправлялося до Райху після проходження відповідного медичного огляду. Щоб не пройти медогляду, багато людей нівели себе. Вони імітували шкірні захворювання, як-от коросту, натираючи шкіру часником. Того самого результату можна було домогтися, якщо прикласти молочай до обличчя, від якого воно розпухало, або каустичну соду, яка робила його шершавим. Інші робили на шкірі виразки, здаючи їх жорсткими щітками та натираючи зверху оцтом або гасом. Поширеною практикою також було ковтання отрути, яка викликала хворобливі симптоми. Молодь задля цього пила настій з тютюну або курила чайне листя. Дехто кавав парфуми чи інші речовини в очі.

До крайніх випадків самокалічення належали різання ноги і втирання бруду в рану, відрубання пальця або руки, обливання тіла кислотою або

окропом, провокування укусів скаженими собаками або проведення «липових» операцій з видалення апендикса [2, с. 272].

Ось як описує своє уникнення від відправки до Німеччини жителька м. Житомира Орленко Валентина: «Я не хотіла їхати у фашистську Німеччину і поступила працювати на панчішну фабрику. Спочатку це давало мені змогу уникнути відправки до Німеччини, але потім, в 1943 р., суцільними облавами по вулицях і будинках забирали всю молодь. Німецька влада загрожувала різними репресіями не тільки тим, що не хотіли їхати, але й їх сім'ям. Я пожаліла свою сім'ю і вирішила піти на комісію [...] відправили в будинок бувшої 17 школи, перетвореної у в'язницю для молоді. Будинок охоронявся поліцаями. На другому поверсі, в залі, куди мене пхнув поліцай, вся кімната була встелена соломною. На соломі сиділи групами дівчата: одні плакали, другі в розпачі ламали руки, треті в безвихідному горі, опустивши голови, мовчали. Страшений розпач оволодів мною, нерви не витримали. «Краще смерть, ніж неволя!» – вирішила я і плигнула з другого поверху крізь розчинене навстіж вікно. [...] Я врятувалась, але залишилась калікою на все життя, проте я щаслива, що не поїхала в Німеччину працювати на мерзенних гадів [5, с. 138–139].

Та найбільш поширеною формою ухиляння від відправлення до Німеччини були все ж втечі. Найчастіше це вдавалося в сільській місцевості, особливо там, де були лісові масиви. У жовтні 1942 р. командувач військ оперативного тилового району групи армій «Б» («Південь») констатував: «На настрої населення дуже впливає... жорстокість та насильство при вербуванні робочої сили для відправки в Німеччину. Населення тікає від вербування до Німеччини в ліси» [6, с. 184]. Київський генеральний комісар В. Магунія навіть твердив, що на Київщині та Полтавщині станом на середину 1943 р. у лісових масивах переховувалося до 90 тис. утікачів.

На півдні люди ховалися в глибоких балках, каменоломнях – після отримання наказу військового коменданта, згідно з яким ті, хто ухиляється від виїзду до Райху, будуть розстріляні, а їхнє житло спалене. У документах тих часів трапляються відомості про те, що у віддалених від населених пунктів місцевостях утворюються таємні табори втікачів. У Чигиринському районі на Черкащині в такому лісовому таборі були землянки, худоба, на узліссі постійно чергували дозорні, а харчі приносили родичі з села. Найменшу кількість людей нацисти зуміли вигнати саме з тих місцевостей, де населення мало можливість ховатися в лісах, болотах, плавнях (Волинська, Житомирська, Рівненська Миколаївська, Херсонська та Чернігівська області).

Значно гірші можливості для тих, хто прагнув уникнення вивезення, були у великих містах, адже через протяжність міста та велику кількість постів населення мало менше шансів втекти від жандармерії [6, с. 184].

У народний опір вивезенню української молоді до Німеччини включалися підпільники і партизани. І Центральний, і Український штаби партизанського руху, і нелегальний ЦК КП(б)У, інші партійні органи орієнтували партизанський рух на активну участь в опорі нацистським загарбникам, пересилали у великій кількості з радянського тилу відповідний

пропагандистський матеріал для розповсюдження серед населення. На підставі аналізу звітів підпільних осередків та партизанських загонів можна з упевненістю твердити, що рятування людей від вивезення до Райху було важливою складовою їхньої діяльності [1, с. 217]. Здійснюючи диверсії на залізницях, громлячи ворожі гарнізони та фізично знищуючи окупантів, вони, у той же час, не забували про тих, кому загрожувало насильницьке вивезення на німецьку каторгу [3, с. 244].

Отже, зі збільшенням масштабів депортації робочої сили з України до Німеччини посилювався й опір місцевого населення, який набував організованого характеру (як у випадку із сільськими мешканцями), або індивідуальних форм. Нерідко спроби уникнення вивезення до Німеччини були подібні до самогубства. Крім цього, завдяки бойовій активності партизанів, як радянських, так і самостійницького руху, а також підпільників, депортації до Німеччини зуміли уникнути сотні тисяч людей.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Безсмертя. Книга Пам'яті України. 1941–1945 / Головна редакційна колегія (голова І. О. Герасимов, заст. гол. : І. Т. Муковський, П. П. Панченко, відп. секр. Р. Г. Вишневський). – К. : Пошуково-видавниче агентство «Книга Пам'яті України», 2000. – 944 с.
2. Беркгоф К. Жнива розпачу: життя і смерть в Україні під нацистською владою / К. Беркгоф. – К. : Критика, 2011. – 455 с.
3. Гальчак С. Д. «Східні робітники» з Поділля у Третньому Рейху: депортація, нацистська каторга, опір поневолювачам / С. Д. Гальчак. – Вінниця : «Книга-Вега»; ВАТ «Віноблдрукарня», 2003. – 345 с.
4. Друга світова війна в історичній пам'яті України. (За матеріалами Українського інституту національної пам'яті) / [упорядники: Л. Герасименко, Р. Пилявець]. – Київ – Ніжин: Вид. ПП Лисенко М.М., 2010. – 247 с.
5. Житомирщина в період тимчасової окупації німецько-фашистськими загарбниками 1941–1944 рр. : [зб. документів] / [відп. ред. П. М. Степанов]. – Житомир : Радянська Житомирщина, 1948. – 220 с.
6. Коваль М. В. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.) / М. В. Коваль. – К. : ВД «Альтернативи», 1999. – 336 с.

Анастасія Баранчук

магістрантка V курсу історичного факультету

ЖДУ ім. І. Франка

(науковий керівник: к. і. н.,

доцент кафедри історії України ЖДУ ім. І. Франка **Білобровець О. М.**)

НАЦИСТСЬКА АНТИСЕМІТСЬКА ПРОПАГАНДА СЕРЕД МІСЦЕВОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Національна політика Німеччини, була і залишається однією з найважливіших проблем вивчення історії окупаційної політики гітлерівців в роки Другої світової війни. Нацистський терор щодо українського населення та трагедія євреїв, які проживали на українських землях, вимагають поглибленого вивчення.

Окремі аспекти обраної теми знайшли висвітлення у напрацюваннях О. Гончаренко [1], М. Коваля [2], Ж. Ковби [3], І. Щупака [4] та ін.

Метою статті є висвітлення нацистської антисемітської пропаганди серед місцевого населення України у період окупації.

Знищення мільйонів людей нацистами було б неможливим без підтримки акцій загалом малочисельними поплічниками гітлерівців з боку місцевого населення та відносної байдужості більшості цього населення. Для того, щоб мобілізувати до реалізації гітлерівської злочинної політики геноциду та морально нейтралізувати більшість місцевого населення, була задіяна добре спланована, розвинута система нацистської пропаганди, ідеологічною серцевиною якої був антисемітизм. Нацистська антисемітська пропаганда здійснювалася, передусім, через газети, а також листівки, плакати, театральні вистави, карикатури тощо [1, с. 156–157].

Найбільший пропагандистський вплив на місцеве населення України здійснювався саме через періодичну пресу завдяки її масовому тиражуванню, різноплановому поданню друкованих матеріалів з урахуванням психології читачької аудиторії. Крім того, за радянських часів люди звикли довіряти друкованому слову, а газети і за окупаційної доби були наймасовішим засобом інформування про події місцевого життя, отже, потужним чинником ідеологічного впливу на місцеве населення. Тому не дивно, що на окупованій території України, видавалося понад 300 газет, які були засобами пропаганди.

Основним завданням газет, як і інших форм ідеологічного впливу, було проведення антирадянської пропаганди, складовою якої був антисемітизм. Особливо треба підкреслити, що практично в кожному номері окупаційних газет поміщалися матеріали антисемітського характеру. На перших сторінках в окупаційних газетах «Українське Слово», «Голос Волині» та в інших періодичних виданнях, розміщувались статті: «Ми зловимо та розіб'ємо силу жидівської світової коаліції», «Прокинулись усі лихі інстинкти... Більшовизм – це жидівське явище», «Винні жиди».

Нацистська влада повинна була здійснювати повний контроль над пресою, а якщо можливості слідкувати за пресою не було, то робота газет і журналів припинялася. Редакції зупиняли свою роботу, а журналісти підлягали нищівним репресіям у разі появи у друкованих виданнях матеріалів, що не узгоджувалися з настановами нацистських ідеологів. При кожному з підрозділів німецьких армій, що діяли на радянсько-німецькому фронті – «Північ», «Центр» і «Південь» – були створені батальйони пропаганди. Кожному з них підпорядковувалися декілька рот пропаганди (загалом їх було 17). Останні були покликані вести агітацію в частинах вермахту, а також забезпечувати психологічну обробку військ та населення противника [3, с. 213–218].

Окупаційна преса не тільки провокувала події Голокосту, але й була одним із знарядь Голокосту. На окупованій території України нацисти доклали чимало зусиль до того, щоб не тільки примирити населення з необхідністю акцій знищення, але й зробити мешканців України активними учасниками «остаточного вирішення єврейського питання». Основні принципи і положення

антисемітської пропаганди були розроблені в Берліні, але на місцях гітлерівські намісники, місцеві колаборанти мали певну можливість виявляти ініціативу.

В окупаційних виданнях нацистська влада найчастіше наводила докази того, що євреї нібито є ворогами українців та всіх слов'ян, адже встановили «кривавий жидо-більшовицький режим» в СРСР. Виходячи з цього, історія СРСР трактувалася ними як реалізація «жидо-більшовицького заклоту», за якого радянські керівники є маріонетками в руках євреїв, репресивні органи – знаряддям встановлення «жидівської диктатури» тощо. Окупаційні газети звинувачували євреїв в злочинах проти українців та інших слов'ян, а також намагалися покласти на євреїв відповідальність за всі дійсні або вигадані злочини радянського режиму [4, с. 147–155].

Відомо, що відповідні нацистські пропагандистські центри надсилали до своїх українських кореспондентів матеріали для публікацій, які інколи друкувалися майже без змін, а інколи місцеві редактори додавали й свій творчий доробок. За наявності технічної можливості подібні публікації супроводжувалися фотографіями або карикатурами. Численні статті, фотографії мали переконати читачів у тому, що злочинний характер сталінського режиму взагалі та сталінських репресій зокрема, зумовлювався передусім провідною роллю євреїв у радянському керівництві на всіх щаблях влади та «нелюдською жорстокістю» євреїв – виконавців злочинних настанов більшовиків у складі, в першу чергу, НКВС та інших репресивних органів.

За допомогою таких матеріалів читачам доводили, що більшість людей у світі виступає за ізоляцію євреїв, визволення від них, і, якщо українці хочуть не відриватися від Європи, нехай і гітлерівської, – треба використовувати її антисемітський досвід. Отже, можна сказати, що систематичні публікації матеріалів про переслідування євреїв у різних країнах, були прямим підбурюванням місцевого населення до антисемітських акцій та участі в «остаточному розв'язанні єврейського питання» [2, с. 25–32].

Не потрібно забувати і про антисемітські листівки та карикатури, які окупаційна влада поширювала на українських територіях. Листівки і карикатури були спеціально розроблені для населення, які проживали в різних регіонах, а також для бійців Червоної армії. Варто також зауважити, що на сході, півночі України та в Криму поширювалися листівки та карикатури, розроблені для російськомовної аудиторії, з посиланням на російський фольклор, акцентуванням російських національних традицій. Зрозуміло, основний мотив листівок, як і газет, був пов'язаний з міфом про «жидо-більшовизм», провину євреїв у розв'язанні війни тощо.

За умов гітлерівської окупації вплив антисемітської пропаганди був суттєвим. Значні тиражі газет, передусім обласних, масове розповсюдження наказів та листівок і, отже, велика місцева аудиторія стала споживачем наявного величезного інформаційно-пропагандистського впливу на свідомість місцевого населення [1, с. 155–158].

Таким чином, захопивши українські землі, гітлерівці розпочали активну політику залучення місцевого населення до геноциду євреїв. Нацистська антисемітська пропаганда в засобах масової інформації, а також моральний

тиск і залякування місцевого населення мали свої результати. Починають з'являтися представники місцевого населення, які діяли за нацистськими ідеологічними настановами. Однак, настрої українців змінювалися, коли вони ставали свідками жахливих нацистських злочинів – таких, як розстріли у Бабиному Яру в 1941 р. Разом із тим не можна не сказати про численні приклади рятування євреїв місцевим українським населенням, що є практичним проявом протидії нацистській антисемітській пропаганді. Але в цілому наявні історичні дослідження свідчать, що більшість українців займала нейтральну позицію щодо «остаточного вирішення єврейського питання».

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко О. Взаємозв'язок між антисемітизмом і участю українців в політиці Голокосту на території Київщини // Література та культура Полісся. – Випуск № 27 / [відп. ред. і упорядник Г. В. Самойленко]. – Ніжин : В-во НДПУ ім. М. Гоголя, 2004. – С. 151–158.
2. Коваль М. В. Нацистський геноцид щодо євреїв та українське населення (1941–1944 рр.) / М. В. Коваль // Український історичний журнал. – 1992. – № 2. – С. 25–32. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe>
3. Ковба Ж. Людяність у безодні пекла. Поведінка місцевого населення Східної Галичини в роки остаточного розв'язання єврейського питання / Ж. Ковба. – К. : Дух і літера, 2009. – 296 с.
4. Щупак І. Нацистська антисемітська пропаганда серед місцевого населення / І. Щупак // Проблеми історії Голокосту: Науковий журнал. – Вип. № 3. – Дніпропетровськ: Пороги, 2006. – С. 147–175.

Ганна Гончаренко

магістрантка V курсу історичного факультету

ЖДУ ім. І. Франка

(науковий керівник: к. і. н.,

доцент кафедри історії України ЖДУ ім. І. Франка **Жуковський О. І.**)

«ГРОС-ЛАЗАРЕТ» У М. СЛАВУТА: СТРУКТУРА ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ

Однією із знакових проблем у вітчизняної історії, яка була засекречена з кінця 1940-х до 1990-х рр. є тема військового полону в період Другої світової війни. Перші дослідження на цю тему з'явилися лише після XX з'їзду КПРС. В основному це були видання спогадів колишніх в'язнів таборів та окремі документи з проблематики військового полону. Лише з середини 1990-х рр. у зв'язку зі зміною загальної політико-ідеологічної кон'юнктури, відкриттю для ширшого загалу значної частини раніше засекречених архівних документів, а також завдяки активній співпраці з західноєвропейськими вченими, тема військового полону та долі радянських військовополонених починає набирати щоразу більшого відображення в працях українських дослідників.

Перш ніж перейти до розгляду вищезазначеної проблеми, слід вказати на той факт, що на сьогоднішній день не існує жодного комплексного дослідження, присвяченого історії Шталагів 301 та 357, при яких був створений лазарет. Серед опублікованої літератури переважають видання спогадів

колишніх в'язнів, іншу частину літератури складають художньо-публіцистичні роботи. Крім того, проблема шталагів у Славуті частково висвітлена в місцевій краєзнавчій літературі. Зокрема в роботах та статтях А. та С. Ковальчуків, Е. Шевчук [2; 5]. Щоправда, в основному дані роботи базуються на повторенні вже відомих фактів. Окрему, частину історіографічної бази складають наукові дослідження в яких розглянуто лише окремі аспекти історії вищезазначених шталагів. У першу чергу це статті українських вчених Л. Легасової та М. Шевченко [3; 4].

Метою статті є намагання простежити специфіку допоміжного табору – «Грос-лазарету» для військовополонених, який був утворений в містечку Славута сучасної Хмельницької області в часи німецько-радянської війни.

Від початку війни німецьке керівництво активно почало створення дулагів (збірних та пересильних таборів для військовополонених та інтернованих цивільних осіб), офлагів (стаціонарних таборів для військовополонених офіцерів), шталагів (стаціонарних таборів для військовополонених рядового та сержантського складу). У випадку необхідності, поряд з основним табором, створювалися окремо розташовані допоміжні табори, які позначалися літерою «Z» – «Zweiglager». Потрібно також зазначити, що з початком німецько-радянської війни та потраплянням до полону значної кількості поранених радянських військовополонених на базі окремих таборів розгортаються «лазарети» та «шпитали». Власне ці шпитали й реєструвалися як допоміжні табори [3, с. 87–89].

Одним із таких допоміжних таборів (в даному випадку Шталагу 301) був так званий «Грос-лазарет», створений наприкінці вересня 1941 року в м. Славута, під назвою «Stammlager 301. Slavuta Zweiglager». Основним призначенням відділення Шталагу 301 стало утримання хворих та поранених радянських військовополонених, які не були в змозі доїхати до основного табору в Ковелі. Пізніше, з переміщенням до Славuti основного табору, на базі «Грос-лазарету» створено лазаретну частину Шталагів 301 та 357 [2, с. 153–164].

Як відзначив у своїх спогадах колишній військовополонений І. Л. Друян, на початку лазарет займав лише 1 барак колишнього військового містечка. Власне тому з огляду на надходження значної маси хворих радянських бійців, а також для запобігання поширенню інфекційних хвороб, адміністрація табору восени 1941 р. змушена була звернутися до Славутської районної лікарні з проханням розташувати в її інфекційному відділенні хворих військовополонених. У подальшому лазаретну частину було значно розширено і до її складу увійшло 6 блоків-будинків, поділених за медичною специфікацією, таборова аптека (завідувач Городецький) та дві кухні, розташовані на задньому дворі другого та четвертого блоку [4, с. 122–123].

«Грос-лазарет» ділився на дві зони. Перша налічувала 6 блоків з хворими: 1-й блок – тифозні та холерні хворі; 2-й блок – дизентерійні; 3-й і 4-й блок – хірургічні; 5-й і 6-й блок – терапевтичні хворі та видужуючі, канцелярія та поліція табору. Саме ця зона мала назву – «грослазарет». Блок № 1 полонені

називали «блоком смерті». Щоб потрапити до нього, потрібно було пройти через двори п'яти блоків і стільки ж дверей з колючим дротом та поліцаєм [1].

Друга зона табору «Грос-лазарету» відділялася від першої шосейною дорогою, яка сполучала Славуту з Шепетівкою. Вона налічувала чотири блоки: 7-й блок – хворі, які видужували і готувалися для відправлення на роботу в Німеччину; 8-й і 9-й блоки – робочі команди, які обслуговували табір і працювали на різних роботах; 10-й блок – лікарі, фельдшери, медсестри, зв'язківці, жінки [5, с. 122].

Лазарет для військовополонених був розрахований в першу чергу на те, що медичну допомогу пораненим будуть надавати медики з числа самих військовополонених. Тим не менше, участь у «лікуванні» військовополонених брали й німецькі лікарі. Так, наприклад, три рази в тиждень в операційній, яка розташовувалася в VII блоці, оперували головний лікар лазарету Борбе та його помічник Станок. Такі складні операції, як ампутація кінцівок, трепанація черепа чи операція на грудній клітині, провадилися зазвичай без використання знеболюючих засобів та наркозу [1]. На жаль, на підставі існуючих джерел не можна встановити докладну чисельність німецьких лікарів.

У табір протягом більше двох років, з вересня 1941 р. до жовтня 1943 р., регулярно поступали поранені та хворі радянські солдати і офіцери. Одних доставляли вантажними вагонами з Північного Кавказу, з-під Сталінграда, Воронежа, Курська, Харкова, Севастополя, Одеси та Керчі, інших гнали етапом до Славуті з-під Житомира, Києва, Полтави та інших міст.

Отже, виявлений фактичний матеріал є свідченням того, що функціонуючий в м. Славута «Грос-лазарет» для військовополонених містив свою особливу специфіку. Поранених бійців лікували, але за відсутності медикаментів та необхідного перев'язочного матеріалу надати потрібну та ефективну допомогу пораненим медики були не в змозі. Тим не менше, не зважаючи на такі складні умови, лікарям лазарету вдавалося піднімати на ноги хворих та поранених військовополонених, яких після одужання переводили до основного робочого табору й пізніше відправляли до Німеччини.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Ермаков М. «Грослазарет» в Славуте – лагерь смерти [Електронний ресурс] // Медицинский вестник. – 2008. – № 19. – Режим доступу : <http://www.medvestnik.by/ru/regions/view/grosslazaret> .

2. Ковальчук С. Славута. Минуле і сучасне : посібник / С. Ковальчук, А. Ковальчук. – К. : Київська правда, 2003. – 286 с.

3. Легасова Л. Друга світова війна і Україна. Музейний аспект теми (продовження) [Електронний ресурс] / Л. Легасова, Н. Шевченко // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. статей. Вип. 12. – 2009. – С. 87–102. – Режим доступу : http://resource.history.org.ua/publ/war_2009_12_87.

4. Шевченко М. Мартиролог «Гросс-лазарету» м. Славуті Хмельницької області: музейний аспект проблеми [Електронний ресурс] / М. Шевченко // Історія України. Маловідомі імена, події, факти (Збірник статей). Вип. 26. – 2004. – С. 411–426. – Режим доступу : http://resource.history.org.ua/publ/histname_2004_26_411.

5. Шевчук Е. Славутський «Грослазарет» – табір смерті // Матеріали Х-ої Подільської історико-краєзнавчої конференції / [редкол. : І. Винокур (відп. ред.), Л. Баженов, А. Копилов, О. Завальнюк та ін.]. – Кам'янець-Подільський, 2000. – 540 с.

Юлія Ганько

студентка III курсу історичного факультету

ЖДУ ім. І. Франка

(науковий керівник к. і. н.,

ст. викладач кафедри історії України ЖДУ ім. І. Франка **Сичевський А. О.**)

ПЕРЕДУМОВИ ВОЛИНСЬКОЇ ТРАГЕДІЇ 1943–1944 рр.

Характерною ознакою і помітною особливістю сучасного етапу розвитку української історичної науки є суттєва активізація дослідження вітчизняними науковцями стану доволі непростих українсько-польських відносин у роки Другої світової війни, місця і ролі у них Організації українських націоналістів, Української повстанської армії, польських політичних інституцій та збройних формувань.

Починаючи з другої половини XIV ст., поступово формувалися стереотипний образ українців до поляків, де поляк виступав паном, землевласником, який гнобить бідного українця – селянина [2, с. 142]. Проте у нашій спільній історії були сторінки, наповненні добром, дружби та взаємодопомоги. Це стосується початку XX ст. та боротьби поляків і українців за власну державу, на міжнародній арені.

Метою статті є спроба охарактеризувати соціально-економічні, культурні, політичні, релігійні процеси на території Волині у 1943–1944 рр. Дослідити діяльність УПА і Армії Крайової в період Другої світової війни. Визначити передумови формування протиріч між українським і польським населенням та причини конфлікту.

На сьогодні Польща та Україна є стратегічними партнерами та сусідами, у міжнародних відносинах поляки виступають своєрідними «адвокатами» українців та сприяють в європейській інтеграції. Але на жаль, наша спільна історія, де сторінки минулого ще не достатньо досліджені, породжують і далі нові конфлікти.

Однією із таких болючих тем для обох сторін є події 1943–1944 рр. на Волині [4, с. 113]. Взагалі XX ст. та Другу світову війну можна вважати кульмінацією україно-польських стосунків. Вони викликали і продовжують викликати значний суспільний резонанс, контрверсійні оцінки і тлумачення у вітчизняній та польській історіографії, громадсько-політичному дискурсі обох держав.

Є багато різних версій трактування цих подій: поляки здебільше визначають цю подію як геноцид українських націоналістів проти польського населення та називають цю подію «Волинським злочином», українці в свою чергу визначають це як просто україно-польську війну та називають події 1943–1944 рр. «Волинською трагедією». Помітний внесок у дослідження

різноманітних аспектів цього питання, його наукове, концептуально-методологічне і фактологічне осмислення та узагальнення зробили К. Бондаренко, Г. Бухало, О. Буцько. У 2000–2003 рр., вийшли ґрунтовні монографії і чимало статей київського історика І. Ільюшина, які стали апробацією його докторської дисертації, безпосередньо присвячені українсько-польському конфлікту часів Другої світової війни, волинським подіям, спираються також на значний і потужний корпус польських архівних та історіографічних джерел і викликали широкий резонанс та полеміку у наукових колах, зокрема між їх автором і В. Сергійчуком, який також активно займається дослідженням причин і перебігу польсько-українського протистояння 40-х рр. ХХ ст. і підготував на цю тему декілька цікавих праць. Усе це робить актуальним узагальнення і систематизацію існуючого вже досить помітного історіографічного доробку.

На території Волині і, в тому числі, Холмщині, Підляшші, Надсянні і Лемківщині з часі Київської Русі проживали українці. В. Сергійчук зазначає: «Розселення наших предків на захід – до Вісли, чітко простежується вже в часи Київської Русі. В період правління Ярослава Мудрого українці остаточно закріпилися в привіслянських територіях. Пізніше ці території відійшли до Галицько-Волинського князівства, яке визнавалося Європою як держава руського народу. Лише в XIV ст. ці землі потрапляють під владу Польщі» [1]. Також сюди слід віднести територію Волині та Галичини. Поляки вважали, що ці території належать їм і вже в ХХ ст., коли йшла мова про Другу Річ Посполиту ці території мали увійти до новоствореної держави. Але основну масу населення тут становили українці, що не бажали повертатися під порядкування поляків. Ці території були цікавими за своїм географічним розташуванням та побутом людей, що тут проживали. Зокрема М. Грушевський писав: «Холмщина дійсно одвічна українська земля і ніколи не вважалася польською в розумінні етнографічному: в очах поляків вона була завжди «Руссю» і належала до Руського воєводства. Тільки на Віденському конгресі в 1815 році викрадено було заново «Королівство Польське»... попала туди й Холмщина – поляки стали дивитися на неї як на землю польську, чи таку, краще сказати, яку треба зробити польською» [3, с. 152].

Волинь – специфічний регіон. Ліси й болота, патріархальний уклад життя, неквапливість поєднана зі ширістю й щедрістю як риси характеру місцевого населення. Волинь традиційно розвивалася під впливом православного світогляду. У місцевому діалекті тут частіше зустрічаються русизми. Волиняни досить пізно були втягнуті в процес етнополітичної самоідентифікації саме в українському ключі [1].

Після Першої світової війни й української революції 1917–1921 рр. на Волині починаються нові процеси. По-перше, край потрапив під владу Польщі. Починається активна польська колонізація Волині, що не завжди проходила гладко, а радше супроводжувалася невдоволенням корінного населення. Кількість поляків тут завжди була високою, але в умовах Російської імперії (особливо після повстань 1830–1831 і 1864 рр.) поляки перебували в пригнобленому становищі, вони масово втрачали старі привілеї та звання, іноді

русифікувалися чи (рідше) українізувалися. Після 1921 р. на Волинь масово переселяються польські сім'ї зі споконвічно польських територій. Отримавши на короткий час землю, українські селяни змушені були знову втратити її. Польські осадники захопили більшу частину земельних угідь. В адміністративній системі, судах, освіті польський елемент витісняв українців. Паралельно на Волині формувалася база для подальшої політичної діяльності українців. Починаючи з 1930 р., сюди проникає націоналістична агітація – галицька ОУН приймає рішення про початок акції під умовною назвою «ламання Сокальського кордону» (умовного етнографічного і, – що більш важливо – етнополітичного кордону між Галичиною та Волинню). Потім встановлено радянську, а згодом і нациську окупаційну владу. Поляки починають створювати свій Рух Опору – Армію Крайову (далі – АК), яка сприймалася українцями не в «світлих фарбах» [1]. Також Друга світова війна зіграла ключову роль у цьому конфлікті. Тисячі людей потрапили в жахливі реалії війни та окупаційних режимів. Психологічні чинники також були однією з головних причин конфлікту. Як українці, так і поляки співпрацювали з окупаційною владою з надією здобути власну державу, що нацьковувало один народ на інший.

Отже, за станом на 1943 р. на Волині були вже чотири вузли українсько-польських протиріч: територіально-політичні, етнічні, мілітарні (на рівні партизани – мирне населення), соціальні. Терор розвивався стихійно і масово як реакція на двадцятиліття польського режиму на Волині, як наслідок перебування в умовах постійної напруги й страху перед репресіями режимів, що приходили і відходили геть, як стихійна спроба одним ударом розв'язати накопичені протиріччя. Фактично повторилася Коліївщина 1768 р., але більш модернізована, із новим ареалом поширення, новими методами і формами. ОУН і УПА офіційно називали цю трагедію «радикальним очищенням української території від польських елементів» [1].

Як висновок, можна сказати, що як українці так і поляки, у період Другої світової війни, виявилися заручниками вкрай складних міжнаціональних взаємин. Конфлікт виник в результаті багатовікової передісторії протиріч та зіткнень інтересів. Сьогодні і далі продовжуються дискусії з приводу цього питання, поляки відстоюють думку про сплановану операцію зі знищення поляків ОУН та УПА сьогодні в Польщі визнанні як націоналістичні та злочинні організації. Українці в свою чергу не заперечують факту різанини на Волині, але зазначають що поляки як до 1943–1944 рр., так і після цих років, не раз діяли так само у відповідь. Отже, це питання так і залишається дискусійним, а причини конфлікту є різними: від претензій на спільну територію до психологічно сформованого відношення один до одного, який склався протягом історичного процесу перебування в одній державі та наявності спільних кордонів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко К. Трагедія Волині: погляд через десятиліття / К. Бондаренко // Дзеркало тижня. – 2003. – № 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dt.ua/ARCHIVE/tragediya_volini_poglyad_cherez_desyatilittya.html
2. Гошовська В. А. Трагедія Волині: погляд через 60 років В. А. Гошовська, С. В. Сьомін, В. Ф. Смолянчук / [за заг. ред. Є. К. Марчука]. – К., 2003. – 163 с.
3. Забытый геноцид: «Волынская резня» 1943–1944 годов : [сб. док. и исслед.] / [сост. А. Р. Дюков]. – М., 2008. – 144 с.
4. Сивіцький М. Історія польсько-українських конфліктів / М. Сивіцький. Т. 2. – К. : В-во ім. Олени Теліги, 2005. – 360 с.

Дмитро Береговий

магістрант V курсу історичного факультету

ЖДУ ім. І. Франка

(науковий керівник: к. і. н.,

доцент кафедри історії України ЖДУ ім. І. Франка **Ковальчук І. В.**)

СТАН ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В РАЙХСКОМІСАРІАТІ «УКРАЇНА»

В 1941–1944-х роках

Вже в перші місяці Другої світової війни нацисти почали закладати підвалини своєї політики на окупованих територіях, реалізуючи концепцію повного уярмлення українського народу та підпорядкування собі українських земель без будь-яких застережень. У результаті було проведено новий адміністративно-територіальний поділ України. Райхскомісаріат «Україна» було утворено за наказом А. Гітлера 20 серпня 1941 р. Райхскомісаром України фюрер призначив гауляйтера і верховного президента Східної Пруссії Е. Коха, а центром райхскомісаріату визначив місто Рівне. Фактично райхскомісаріат «Україна» являв собою колонію, яка входила до обсягу німецького «життєвого простору».

Впродовж останнього десятиліття з'явилося багато робіт, які присв'ячені проблемі функціонування освіти та шкільництва у роки Другої світової війни. Варто відзначити роботу Б. Єржабкової «Шкільна справа та шкільна політика в рейхскомісаріаті «Україна» 1941–1944 рр.» [2]. В цій роботі, автор намагається розкрити особливості функціонування освітньої системи як складової окупаційної політики нацистів. Дану тематику також досліджували такі науковці: В. Гінда [1], О. Гончаренко [2], В. Косик [4], В. Ленська [5], Б. Чернов [6].

Метою статті є розкриття особливостей шкільної освіти у період нацистської окупації в 1941–1944 рр. у райхскомісаріаті «Україна».

Жорстокість Е. Коха не знала меж, його цікавило тільки одне – їжа та інші продукти харчування для армії та для відправки у Німеччину. Але наприкінці 1942 р. різко зросла потреба в освічених кадрах у життєдіяльності райхскомісаріату «Україна». Е. Кох переглянув питання загальної трудової повинності та професійної освіти місцевого населення. Він дав команду відкрити школи. Тільки початкові чотирирічні, народні і церковні, оскільки

категорично був проти середньої, а тим більше вищої освіти українців. Здебільшого закриття шкіл зі старшими учнями було пов'язане з тим, що «у 1942–1943 рр. близько мільйона осіб було відправлено до Німеччини під час «вербувальних і насильницьких компаній», які з кожним місяцем ставали дедалі брутальнішими» [3, с. 165].

Взимку 1942–1943 рр. Е. Кох оприлюднив інформацію про те, що через брак ресурсів у багатьох районах райхскомісаріату «Україна» «тимчасово» припинили роботу також школи з чотирма класами навчання. Він продовжував проводити відносно освіти власну політику. Надісланий керівництву шкіл навчальний план 1943 р. передбачав вивчення 6-ти предметів: української мови, арифметики, географії, природознавства, каліграфії та фізичних вправ. Розподіл погодинного навантаження здійснювався більш-менш раціонально і відповідав віковим особливостям учнів» [1, с. 145]

Проте, наприклад, Б. Єржабкова зазначає, що однозначно сформулювати завдання та цілі шкільної політики і освіти, впроваджуваних нацистами в Україні, навряд чи можливо, оскільки перехід влади у захоплених східних територій до цивільної адміністрації відбувався не без проблем але, крім того, стосовно східної політики і, зокрема, долі України, в німецьких планах не було єдиної думки. Протилежними були цілі та заходи щодо шкільної політики в Україні безпосередньо причетних до шкільних справ райхсміністра А. Розенберга та рейхскомісара Е. Коха [4, с. 127].

В шкільному питанні переважали міркування Е. Коха: «Рівень освіти українців слід тримати низьким. Отже, треба застосовувати відповідну шкільну політику. Крім того, треба зробити все щоб знищити сильний демографічний ріст на цих територіях». Наведені приклади свідчать, що освітня політика, яку збиралися проводити нацистські загарбники на окупованій території, була спрямована на те, щоб поставити українців в становище духовного пригнічення й культурного здичавіння.

Україні отримали директиву про те, що допускається найнижче шкільництво. Однак, окупаційна влада на місцях не завжди притримувалась директивних вказівок Берліна. Перші розпорядження в галузі освіти, видані окупаційною владою для рейхскомісаріату «Україна», набули чинності лише на початку 1942 р. Однак, німецькі чиновники не мали чіткої освітньої програми для України, що часто викликало протиріччя між райхсміністром А. Розенбергом і райхскомісаром Е. Кохом, які мали різні плани реалізації шкільної політики [6, с. 28].

Викладена система заходів орієнтувалася на онімечення освіти і шкільного життя. Гітлерівські функціонери наголошували, що українська школа покликана виховувати повагу до німецької культури, щоб у такий спосіб досягти гарантованого здійснення «нового ладу» на захоплених територіях. Через цілеспрямовану працю українське населення мало зробити свій значний внесок в остаточне знищення більшовизму. Відповідно до цього постулату організовувався навчальний і виховний процес. Перед вчителями українських шкіл ставилися наступні завдання: виховувати в райхскомісаріаті «Україна» в учнів працелюбність, доброзичливість, акуратність, любов до батьків, повагу до

визволителя України від більшовицького іґа, А. Гітлера і німецького народу з його культурою [2, с. 146].

31 серпня 1943 р. райхскомісар України Е. Кох видає новий указ, за яким місцевому населенню дозволяється відвідувати тільки чотирирічні народні та фахові школи. Всі інші школи, які були відкриті з ініціативи українців або з дозволу місцевої окупаційної влади, мали закрити. Праця усіх освітніх закладів залежала від наявності навчальних матеріалів, на публікацію яких потрібен був окремий дозвіл від Е. Коха. Щоправда, діяв цей указ не у всіх генеральних округах. Якщо одні генеральні комісари, чітко виконуючи вказівки свого патрона, дозволяли відкривати лише чотирікласну початкову школу, то інші і надалі не заперечували проти навчання дітей в неповно-середніх та середніх школах. Наприклад, на території генерального округу «Житомир», тільки у Вінницькому гебіті за повідомленням «Українського Слова», новий навчальний рік (1942–1944 рр.) розпочали 74 народні школи, 6 семикласних, 2 технікуми, одна реміснична школа, в яких навчалося понад десять тисяч учнів [5, с. 3].

Отже, протягом 1941–1944 рр. в рейхскомісаріаті «Україна» була встановлена окупаційна влада, яка запровадила свої вимоги до функціонування шкільної освіти. Е. Кох проводив власну політику щодо шкільництва, яка була спрямована на духовне пригнічення українського народу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гінда В. В. Освіта в роки німецької окупації у генеральному окрузі «Житомир» 1941–1944 рр.: дис... канд. іст. наук: 07 00 01 / В. В. Гінда. – Черкаси, 2007. – 223 с.
2. Гончаренко О. М. Націстська окупаційна політика у сфері освіти на теренах Райхскомісаріату «Україна» (1941–1944 рр.) : [монографія] / О. М. Гончаренко, І. В. Гончаренко, М. П. Куніцький. – К. : ПП «НВЦ «Профі», 2014. – 232 с.
3. Єржабкова Б. Шкільна справа та шкільна політика в рейхскомісаріаті «Україна» (1941–1944) у світлі німецьких документів / Б. Єржабкова; [пер. з нім. Г. П. Задвернюка, М. М. Щербатюка, О. Г. Голубцова, І. М. Хацевича]. – К. : Наукова думка, 2008. – 270 с.
4. Косик В. Німецька шкільна політика в Райхскомісаріаті Україна (1941–1944 рр.) / В. Косик // Визвольний шлях. – 1991. – Кн. 3. – 325 с.
5. Ленська В. В. Фашистська шкільна політика на окупованій території України / В. В. Ленська // Український історичний журнал. – 1998. – № 10. – С. 2–4.
6. Чернов Б. О. Шкільна освіта і наукові дослідження в Райхскомісаріаті «Україна» (1941–1944 рр.) : [монографія]; [наук. ред. О. М. Гончаренко; рец. К. В. Ковальська] / Б. О. Чернов. – Варшава: «Diamond trading tour», 2015. – 40 с.

Зоряна Козак

магістрантка V курсу історичного факультету

ЖДУ ім. І. Франка

(науковий керівник: к. і. н.,

доцент кафедри всесвітньої історії ЖДУ ім. І. Франка **Опанащук П. В.**)

УКРАЇНЦІ У ВІЙНІ НА ТИХОМУ ОКЕАНІ

Для українців Друга світова війна розпочалася у 1939 р., адже протягом 1939–1945 рр. вони воювали не лише в складі Червоної армії, а й в арміях

Польщі, Франції, Британії, Канади та США. Українці воювали на всіх фронтах Другої світової війни, багато з них були нагороджені вищими нагородами за мужність і відвагу. Але українці воювали не лише з нацистською Німеччиною, в складі армії США вони боролись проти мілітаристської Японії.

Історіографія даної проблематики на сьогоднішній день ще не достатньо розвинена, здебільшого представлена кількома статтями, замітками в газетах та інтернет-виданнях. Серед дослідників, що займалися даним питанням, можна виділити В. Абліцова [1], О. Слепиніна [3], з іноземних дослідників – Джеймса Бредлі [4] та Річарда Кастера [5].

Метою статті є розгляд вкладу етнічних українців, громадян США і Канади у перемогу сил Антигітлерівської коаліції у Другій світовій війні.

У зв'язку з вищезазначеним, для сучасної української історичної науки актуальним є дослідження постатей найвідоміших героїв-українців, які служили в арміях США та СРСР і були учасниками подій, що розвивались на Тихоокеанському театрі бойових дій.

На сьогоднішній день найвідомішим українцем, що воював у Тихоокеанському регіоні є сержант США Майкл (Михайло) Стренк. Він був одним із п'яти морських піхотинців, які під час битви з японцями 23 лютого 1945 р. підняли американський прапор на острові Іводзіма. Фото цієї події, зроблене фотографом Дж. Росенталем, стало одним із найбільш відомих образів ХХ ст. [5].

Майкл Стренк народився 1919 р. у русинському селі Оржабінка в сучасній Словаччині. Його батьки Василь і Марта емігрували до Сполучених Штатів на початку 1920-х рр. і оселилися в штаті Пенсільванія. У 1939 р. М. Стренк зарахований до морського корпусу, а в 1942 р. він був призначений сержантом. Брав участь у рейдах на Расселові острови і Бугенвіль у 1943–1944 рр. У лютому 1945 р. морським піхотинцям було наказано очистити острів Іводзіма. У віці 25 років М. Стренк був найстаршим членом свого взводу, вже будучи ветераном боїв він заслужив повагу своїх товаришів. Почалися жорстокі й криваві бої за острів. 1 березня 1945 р. Майкл Стренк загинув від артилерійського вогню супротивника. Посмертно він був нагороджений «Бронзовою зіркою», «Пурпурним серцем» та іншими нагородами [4, с. 67].

Ще однією визначною особою у війську США став офіцер Степан Мельник. Народився він 1907 р. в Східній Україні, ще дитиною емігрував з батьками в Америку. В 1928 р. став курсантом найпрестижнішого військового закладу США – Вест-Пойнтської академії. З 1939 р. лейтенант С. Мельник розпочав службу на острові Коррехідор в затоці Маніли, а 1941 р. його перевели до штабу Д. Макатура в Манілі.

У 1942 р. Степан Мельник воював проти японців на Філіппінських островах, де і потрапив у полон. Тут також воював ще один виходець з України, підполковник армії США Федір Калакука. Він перший з українців закінчив військову Вест-Пойнтську академію. Ф. Калакука загинув у битві за Коррехідор, посмертно нагороджений «Медалью за заслуги» та «Пурпурним серцем» [1].

С. Мельник із побратимами втік з табору смерті та приєдналися до філіппінського ополчення, де й воював протягом шести місяців. Після повернення до США він написав «Філіппінський щоденник. 1939–1945» який став першою книгою, де висвітлювалися звірства японських окупантів [1]. Помер герой-ветеран у 1994 р. Він був нагороджений «Хрестом Заслуги» та «Медаллю Пошани», яка в американців прирівнюється до звання «Героя Радянського Союзу».

Ще один українець, який став героєм США – Самійло Яскілка. Він народився 1919 р. у м. Ансонія штат Коннектикут. Його батьки емігрували з України задовго до його народження, але Самійло завжди пам'ятав, що за походженням він українець. У 1942 р. С. Яскілка вступив до лав морського резерву США. Під час Тихоокеанської війни Самійло служив на кораблі «Прінстон» і брав участь у рейдах на острови Тарава, Гілберта, Маршалові та Маріанські острови. 1943 р. його було підвищено до звання першого лейтенанта. Самійло Яскілка протягом своєї військової кар'єри дослужився до генерала США та заступника командуючого Корпусом морської піхоти [2].

Друга світова війна закінчилась 2 вересня 1945 р. капітуляцією Японії. Від Радянського Союзу Акт капітуляції підписав українець Кузьма Дерев'янка. Народився він 1904 р. у Черкаській області. В лавах Червоної армії служив із 1922 р., а в 1936 р. отримав звання капітана. Але у німецько-радянській війні проявив мужність, за що отримав звання генерала. В 1945 р. переведений на Далекий Схід у зв'язку з війною із Японією. 25 серпня з Владивостока К. Дерев'янка вилетів на Філіппіни, де в Манілі дислокувався штаб американських збройних сил на Тихому океані. 30 серпня разом з Макартуром він прибув до Японії, де і відбулося підписання капітуляції. Кузьма Дерев'янка нагороджений трьома найвищими орденами – Суворова, Кутузова та Богдана Хмельницького [3].

Після капітуляції Японії США активно проводили свою політику на даній території, спочатку було створено конституційну асамблею, що мала контролювати і створювати нові закони в Японії. До складу асамблеї входила лише одна жінка – Беата Сирота, батько якої – відомий музикант Лео Сирота, уродженець Кам'янець-Подільського. Б. Сирота розробляла права жінок Японії, для неї ця тема була близька, вона не один рік прожила в даній країні і як ніхто знала її особливості та традиції. Як бачимо, українці й після війни продовжили відігравати значну роль у Тихоокеанському регіоні [1].

Отже, зазначені вище українці – це лише невелика частина тих, хто воював у складі армій інших країн і здобував перемогу не лише на Східному та Західному фронтах бойових дій у Європі, а й на далекому Тихоокеанському театрі війни. Вони залишились не тільки героями США, Франції, Канади та інших країн антигітлерівської коаліції, але й стали героями для України, яка пишається своїми земляками.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Аблицов В. Не только в Европе... Малоизвестные нам украинцы – герои битв на Тихом океане / В. Аблицов // День. – 2010. – № 152.

2. Самійло Яскілка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrainians-world.org.ua/ukr/peoples/3a2ecd51203af1e9/>
3. Слепынин О. Звезда генерала Победы / О. Слепынин // Зеркало недели. – 2005. – № 42.
4. Bradley J. Flags of Our Fathers / J. Bradley. – New York: Bantam Books, 2000. – 271 с.
5. Custer R. Sgt. Michael Strank: A Carpatho-Rusyn Pennsylvanian [Електронний ресурс] / R. Custer. – Режим доступу : <http://rusynsofpa.blogspot.com/2016/06/sgt-michael-strank-carpatho-rusyn.html?m=1>.

Наталія Джура
магістрантка V курсу історичного факультету
ЖДУ ім. І. Франка
(науковий керівник: к. і. н.,
доцент кафедри історії України ЖДУ ім. І. Франка **Ковальчук І. В.**)

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ БРУСИЛОВА В СЕРЕДИНІ 1940–1950-х років

Краєзнавча тематика представляє значний інтерес для сучасних дослідників. Однак, незважаючи на велику кількість різного роду досліджень, більшість історичних тем ще потребують доопрацювання. Зокрема, суспільно-політичне становище містечка Брусилова післявоєнного періоду є не менш актуальною темою дослідження.

Метою статті є висвітлення суспільно-політичного становища Брусилова в середині 1940–1950-х рр.

З моменту відновлення радянської влади розпочалася відбудова народного господарства. Німецько-радянська війна принесла Україні не тільки величезні людські жертви, але й економічну розруху. У 1945 р. промислове виробництво становило лише 26 % від довоєнного. Село мало свої матеріальні збитки: спаленні будинки, пограбовані колгоспи, занедбані орні землі. У перші післявоєнні роки через нестачу чоловічих рук, техніки, землеробських знарядь і тяглової сили колгоспні поля мушили обробляти жінки-солдатки, запрягаючи в ярмо домашніх корів.

Село і надалі виступало засобом у використанні всіх можливих ресурсів вже для відбудови зруйнованої держави. Для колгоспників продовжувало діяти обмеження у пересуванні, крім того на них не поширювалося пенсійне забезпечення та будь-які інші виплати. Вони продовжували працювати за трудовні, за які отримували мізерну кількість зерна або інших продуктів. Крім того, частину вирощених продуктів на присадибних ділянках селяни були змушені здавати в державу, як сільськогосподарський податок. На додаток оподатковувалися фруктові дерева та кущі ягідників. «Додушували» людей державні позики, на які люди мали віддавати останні кошти [5, с. 272].

Наступна біда спіткала українців 1946–1947 рр. – голод. У цей час до вище зазначених проблем, додалися несприятливі природні умови, звичайно, з боку держави допомога не надалася, люди знову відчули на собі події минулого. Точну кількість померлих від післявоєнного голоду на Брусилівщині досі не

встановлено. Але, як згадують старожили, приблизна кількість близько сотні осіб. Величезну допомогу голодуючим надавали люди із Західної України. Більшість жителів Брусилова вирушаючи на захід країни, брали з собою найкращі речі, які обмінювали в галичан на їжу. Намагалися вижити будь-якою ціною: люди ходили у поле, збирали різні їстівні трави, відшукували у полі замерзлу картоплю, яка залишилася в землі з осені, влітку, коли на полі дозрівали колоски, похапцем зрізали. У різні способи люди намагалися врятуватися від голодної смерті [3, с. 76].

Після війни продовжилися репресії проти мирного населення. Так, брусилівську вчительку Оксану Яківну Галайчук було заарештовано і звинувачено в шпигунстві та засуджено до 10 років ув'язнення у ВТТ, за те, що під час примусових робіт в Німеччині одружилася з чехом, а після війни разом з сином повернулася до Брусилова.

Не оминули брусилівську молодь і примусові роботи на Донбасі. Станіслав Губерначук розповідав про те, що «... Одного вечора на Коляду чи на Щедрика під нашими вікнами зупинився гурт дівчат, виспівуючи обрядових пісень, але раптом дівчата з вереском кинулися геть. Батько вийшов із хати, а повернувшись, сказав, що то уповноважений і міліція ловлять молодь на Донбас». Крім Донбасу молодь відправляли у Казахстан і до радгоспів Кубані, Ставрополя [4, с. 72].

Згідно з переписом 1959 р., у Брусиліві проживало 4244 особи, з яких жінок – 2414, чоловіків – 1830.

У післявоєнний період сільську раду очолювали І. Галкевич, К. Ревуцький, С. Тюрменко, М. Тюрменко, М. Нємченінов, О. Красовський.

У час післявоєнної відбудови розпочалося упорядкування благоустрою Брусилова. Завдяки електростанції, яка діяла при колгоспі було освітлено не лише будинки, але і центральні вулиці та головні установи. Також було упорядковано парк, місця відпочинку та братські могили. У 1949 р. завершилося будівництво нового дерев'яного мосту через річку Здвиж.

Протягом 1946–1950 рр. у містечку функціонували чотири колгоспи: ім. 16-річчя РСЧА, ім. Котовського, ім. 17-го партз'їзду та ім. Будьонного. Основними видами діяльності господарства на яких спеціалізувалися колгоспи були вирощування зернових, картоплі, баштанних, льону, конюшини та різних овочів. Крім того займалися тваринництвом, вівчарством, птахівництвом та рибальством.

Велику допомогу у сільськогосподарському виробництві району продовжувала надавати Брусилівська машинно-тракторна станція. Очолював яку у 1946–1949 рр. Сапега, а 1949–1958 рр. І. Сидоренко. Брусилівська МТС мала 14 бригад, які обслуговували найближчі колгоспи. У 1948 р. при Брусилівській МТС було відкрито буфет. З 1 вересня 1949 р. для кращого функціонування на МТС почала працювати диспетчерська служба, яка здійснювала планово-оперативне керівництво та контроль за виробничими завданнями й тримала постійний зв'язок із тракторними бригадами.

У 1946 р. розпочалося будівництво ще однієї машинно-тракторної станції в Брусилові – Водоніївської, при якій згодом теж було відкрито буфет та диспетчерську службу.

Також у Брусилові функціонували маслозавод, була відкрита пекарня, харчокомбінат, млин, торфартіль, інвалід «Труд» (займалися ремонтом та пошиттям одягу та взуття), промкомбінат та пошта.

Не менш важливе значення в інфраструктурі Брусилова займали заклади торгівлі, громадського харчування та базар. Брусилівському сільському споживчому товариству належало більшість крамниць та їдалень, завідувачем якого був М. Федорович.

Не втрачав свою популярність брусилівський базар, який збирав люд з усіх навколишніх сіл і не тільки. Він як завжди був багатий на різноманітні товари.

Відбудовчі процеси відбувалися і в освітянській сфері. Було поновлено діяльність середньої школи, інтернату для дітей-сиріт, Будинку піонерів і дитячого садку. У 1948 р. запрацювала 7-річна неповна середня школа ім. Леніна [6, с. 265–279].

Медична сфера Брусилова почала працювати в повному обсязі. Завдяки районному відділу охорони здоров'я у повну силу поновили роботу районна лікарня, санстанція, районна аптека, медична амбулаторія, колгоспні пологові будинки, два медпункти підприємств, 13 фельдшерських і фельдшерсько-акушерських пунктів.

У 1947–1957 рр. головним районним лікарем був хірург Михайло Дроздовський. Під час його керівництва було відбудовано лікарню та побудовані нові корпуси дитячого та терапевтичного відділень.

1948 р. в районній медичній амбулаторії відкрити зуботехнічну лабораторію [2].

Отже, Друга світова війна мала негативні наслідки для Брусилова. Зокрема головними є величезні людські втрати та руйнація практично всіх сфер життєдіяльності населення. Тому стояло головне завдання відбудувати державу з руїн. Всі ці процеси безпосередньо торкнулися і Брусилова. В період 1940–1950-х рр. почали по новому функціонувати чотири колгоспи, дві МТС. Крім того відкривати інші заклади які відігравали важливе значення в інфраструктурі містечка.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Житомирщина: історичний нарис : [навч. посіб.] / [А. Б. Войтенко, О. М. Іващенко, О. С. Кузьмін та ін.]. – Житомир : Полісся, 2008. – 272 с.
2. Історія медслужби Брусиловського району [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.brusilov.org.ua/History/med_sluzhba_2/htm.
3. Коваленко Н. Л. Соціально-економічний та культурний розвиток українського села наприкінці 1943 – першої половини 1953 рр. (на матеріалах Житомирської області): дис. канд. іст. наук : 07.00.01 / Н. Л. Коваленко. – Житомир, 2017. – 261 с.
4. Онанасюк О. Є. Іван Огієнко та літописний Воздвижень з його окресами: у спогадах, документах, оповідях, версіях/ О. Є. Опанасюк. – Житомир : Пасічник М. П., 2011. – 223 с.
5. Світлична В. В. Історія України : [навч. посіб.] / В. В. Світлична. – К. : Каравела, 2006. – 400 с.
6. Святненко В. Г. Рідний край над Здвижень-рікою. Дві Великі Перемоги / В. Г. Святненко. – К. : Видавець Пугач О. В., 2015. – 472 с.

Марина Фурманова
магістрантка V курсу історичного факультету
ЖДУ ім. І. Франка
(наковий керівник: к. і. н.,
доцент кафедри історії України ЖДУ ім. І. Франка **Рафальська Т. Л.**)

ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ БЕРДИЧІВЩИНИ В 1950–1960-х роках

Період 1950–1960-х рр. для Бердичева та й загалом для усієї Житомирщини позначився відбудовчими процесами. Понівечена війною Житомирська земля зазнала значних втрат, що описується в ряді періодичних видань міста. Починаються відбудовчі процеси не лише в сфері економічного життя, але й в соціальній сфері. Також, варто відмітити і вплив політичних подій на зміст періодичної преси нашого краю, для прикладу – повідомлення про смерть Й. Сталіна було відображено чи не у всіх періодичних виданнях нашої країни.

Загалом період 1950–1960-х рр. в періодичній пресі висвітлений не лише політичними подіями, але й подіями соціальними та економічними.

Метою статті є огляд періодичних видань, що виходили у Бердичівському районі упродовж 1950–1960-х рр.

Періодика Бердичівщини в цей період була досить різноманітною. Варто відмітити такі поширені періодичні видання в: «За технічний прогрес» – це була багатотиражка заводу «Прогрес», початок випуску – 1958 р. Завод «Прогрес» було відбудовано у 1960-х рр., тут було збудовано також нові виробничі комплекси, налзвичайно славився у цей час якістю своїх виробів [6, с. 22].

Варто відзначити газету «Зоря комунізму», яка видавалася українською мовою, але видання цієї газети довго не тривало лише до 1963 р. [4, с. 3].

Газета «Радянський шлях» виходила разом із «Зорею комунізму», а вже з 12 березня 1963 р. вона виходила самостійно, чотири рази на тиждень, також видавалася українською мовою [4, с. 3].

Багатотиражною газетою вважається «Металлист», видавалася російською мовою, органом партійної профспілкової, комсомольської організації.

Разом із багатотиражною «За технічний прогрес» почала видаватися газета «Життя і воля» українською мовою, видавництво проводило інформбюро при Бердичівському заводі [4, с. 4].

Але найбільш популярними періодичними виданнями в цей період на території Бердичева були вищезазначені газети «Радянський шлях» та «Зоря комунізму» (незважаючи на свій короткий термін видання). А саме, на початку 1960-х рр. у СРСР розпочалось реформування економічних відносин у народному господарстві.

У березні 1962 р. проведена перебудова управління сільським господарством – створено виробничі колгоспно-радгоспні управління, які об'єднували декілька районів. Бердичівське виробниче колгоспно-радгоспне управління – одне з найбільших у Житомирській області. До нього входили Бердичівський, Чуднівський, Любарський райони, в яких налічувалось 73 колгоспи і 7 радгоспів; 193 тис. гектарів сільгоспугідь та ораної землі – 164 тис.

га (очолював Бердичівське виробниче колгоспно-радгоспне управління Є. Л. Дорошенко) [6, с. 24]. Ці адміністративно-територіальні зміни торкнулись і газети «Радянський шлях»: 12 квітня 1962 р. виходить останній номер газети, вона припиняє свій вихід. У Бердичеві з 17 квітня виходить нова міжрайонна газета під назвою «Зоря комунізму» – газета Житомирського обкому КП України та облвиконкому по Бердичівському територіальному виробничому колгоспно-радгоспному управлінню. Виходить газета чотири рази на тиждень. Нове видання створює той же колектив журналістів «Радянського шляху» під керівництвом редактора Луки Давидовича Дзюби (також цю газету деякий час редагував Володимир Гаврилович Жук, що до цього працював журналістом обласної газети «Радянська Житомирщина»). До роботи у «Зорі комунізму» залучили і журналістів із районних газет Чуднова («Прапор комунізму») та Любара («Колгоспне життя») – видань, які, як і «Радянський шлях», також призупинили свій вихід [3, с. 3; 5, с. 22].

На сторінках газети «Зоря комунізму» вміщується інформація про життя міста та села, про можливості колгоспного та радгоспного виробництв, про нові можливості промислових підприємств, що знаходяться на території управління. Провідне місце займає і «пропаганда принципів морального кодексу будівника комунізму». Проте, поряд із цим газета критикує вади та недоліки, що гальмували «радісний рух до світлого майбутнього – комунізму». Тираж «Зорі комунізму» становив 15500 екземплярів, але на протязі одного року поступово зменшився до 9427 екземплярів.

Пауза з виданням «Радянського шляху» стала нетривалою – вже 5 червня того ж 1962 р. газета відновила свій вихід і друкується паралельно з «Зорею комунізму». Та 9 березня 1963 р. виходить останній номер газети «Зоря комунізму» (вона припинила своє існування), а 12 березня замість неї знову виходить міська газета «Радянський шлях» (з січня 1963 р. призупинила свій вихід), з нумерацією попередньої газети та написом «Рік видання 2-й». Так тривало впродовж 1963–1964 рр., і лише 15 січня 1965 р. на шпальтах «Радянського шляху» відновились попередня нумерація газети і з'явився напис «Рік видання 46-й» [3, с. 2]. Виходить газета чотири рази на тиждень на чотирьох сторінках. З 19 січня 1965 р. «Радянський шлях» став органом Бердичівського міськкому КП України, райкому КП України, міської та районної Рад депутатів трудящих. У цей період газета широко розповсюджує «патріотичні починання трудящих Бердичева та району, надає дієву допомогу партійним організаціям у вирішенні завдань господарського і культурного будівництва». У газеті такі підіймають питання це підвищення продуктивності праці, зниження собівартості продукції, зміцнення економіки колгоспів, підвищення добробуту трудівників міста та села [3, с. 2].

Того ж 1969 р. газета відзначила свій піввіковий ювілей. 14 червня з цієї нагоди в міському Будинку культури проходять урочисті збори. Під час цих зборів колективу газети від імені Президії Верховної Ради УРСР секретар обласного комітету КП України О. С. Чорнобривцева вручила нагороду – Почесну Грамоту (ще 3 червня на першій сторінці газети з'явився напис – «Газета нагороджена Грамотою Президії Верховної Ради УРСР») [1, с. 1].

Впродовж наступних двох десятиліть на сторінках газети з номера у номер фотокореспонденти Г. Міліневський, І. Святун, С. Лоєнко, В. Федоренко, В. Солодкий, В. Коржук та інші зображали трудівників у романтичному пориві: електрозварювальника – з напівопущеною захисною маскою, токаря – за верстатом, селянина – у рославих житах, шеф-кухаря чи продавця – у білосніжному ковпаку. Прикрашали газетні полоси й репортажні кадри зі шкільних урочистостей, з мітингів біля Вічного вогню. Бердичівляни досі пам'ятають, як у вітринах фотоательє слідами проведених маніфестацій, спортивних марш-парадів блискавично виставлялися панорамні роботи все тих же усюдисущих кореспондентів. А поряд, біля пам'ятника Тарасу Шевченку на спеціальних стендах з'являлись свіжі номери газети, тут її могли прочитати будь-хто, не витрачаючи грошей (хоча й коштувала газета цілком символічну плату – всього 2 копійки) [3, с. 4].

Отже, примітно, що у розмірених святах і буднях – хоч це були час важкі не тільки в економічному та соціальному плані, а й в моральному, але газета все ж вишукувала неповторне, зосереджуючись здебільшого не на сенсаціях, а на звичайній, здавалося б, людині.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. «Радянський шлях». – № 93 (9014). – 1969. – 17 червня.
2. Житомирщина: історичний нарис : [навч. посіб.] / [А. Б. Войтенко, О. М. Іващенко, О. С. Кузьмін та ін.]. – Житомир : Полісся, 2008. – 272 с.
3. Історія міськрайонної газети «Земля Бердичівська» («Радянський шлях») [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://berdychiv.in.ua/>
4. Мартинюк М. В. Преса Бердичева в контексті подій ХІХ–ХХІ ст. / М. В. Мартинюк. – Житомир : Волинь, 2008. – 48 с.
5. Іващенко О. М. Пам'ятки і пам'ятні місця історії та культури на Бердичівщині / О. М. Іващенко. – Житомир, 2005. – 111 с.
6. Чорний біль Житомирщини / [за ред. А. Б. Войтенка, В. П. Бондарева, О. М. Іващенко, М. І. Лавриновича, Г. Л. Павлова, С. П. Щерби]. – Житомир : Льонок, 2001. – 448 с.

РОЗДІЛ 3
МАТЕРІАЛИ XIV НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КРАЄЗНАВЧОЇ
УЧНІВСЬКО-СТУДЕНТСЬКОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«НАШ РІДНИЙ КРАЙ: ІСТОРІЯ І СЬОГОДЕННЯ»
(Житомир, 11 квітня 2018 р.)

Софія Саух
учениця 9 класу Мокляківської ЗОШ І–ІІ ступенів
(науковий керівник:
вчитель історії І категорії **Осіпчук Н. С.**)

**ШУКАЄ ВІТЕР КРИЛА: МЛИНИ В ГОСПОДАРСЬКО-
ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ**

Уявіть собі картину недалекого минулого. Ви повільно їдете на сільському возі по курній вибоїстій дорозі. Кругом безкраї поля з рідкісними перелісками, балками і ярами. Тільки скрип воза порушує тишу. Але ось далеко за пагорбом щось промайнуло і зникло; потім знову здалося і знову зникло. Ви придивляєтеся і здогадуєтеся, що там, за пагорбом, повільно крутяться крила сільського млина. Це означає, що близько село або хутір.

Уже на початку XIX ст. в Україні навколо сіл, на вигонах і пагорбах стояло часом по кілька десятків (до 80 на півдні) «крилатих створінь». Вітряки створювали особливий колорит українського села, польових доріг: біля них подорожні відпочивали, по них вимірювали відстань.

Вважається, що вітряки винайшли на початку нашої ери в Китаї, Єгипті та на Близькому Сході. В Європі «крилаті» стали відомі під час хрестових походів: найперше – у Франції. Та справжній, технічно досконалий вітряк з'явився лише близько 1430 р. Млин став своєрідним показником рівня розвитку науки та техніки епохи середньовіччя. На Русі, за найсміливішими припущеннями, перші вітряні млини з'явилися ще в домонгольський період. Та найімовірніше, на українських землях вітряки поширилися у XVI ст. Потрапили вони до нас із Німеччини. Тоді найбільше «модних» механізмів було на Волині. У часи Київської Русі мали поширення кінно-волові млини. Ходячи по колу, тварини обертали механізм. Водяні млини з'явилися дещо раніше за вітряки, але аж до XVI ст. їх було дуже мало і борошно мололи переважно ручними жорнами. Найбільше на наших теренах водяних млинів збудували у першій половині XIX ст. – щонайменше 10 тис. [1, с. 56].

За часів Гетьманщини кожен полковник, сотник або інший чиновник високого рангу мав монополне право на певні види діяльності. У першу чергу це стосувалося помелу зерна, який у ті часи здійснювався за допомогою вітряного млина. Закладений тоді порядок забезпечив значне поширення вітряних млинів [2, с. 105]. Універсали українських гетьманів, ділова документація Гетьманщини налічують чимало даних про надання права власності на млини, їхню локалізацію, особливості розрахунку за помол зерна,

судові справи тощо. Володіли млинами також і монастирі [3, с. 153]. Уже в ХІХ – на початку ХХ ст. маємо найрізноманітніші писемні документи, які свідчать про бурхливе зростання млинарства в Україні.

Окремі аспекти пропонованої проблематики знайшли своє відображення у роботах Олени Крушинської та Станіслава Смолинського, які присвятили свої розвідки вивченню водяних млинів і вітряків відповідно. Автори досліджують вітряки й млини у різних історико-етнографічних регіонах України, їх характерні особливості, відмінності та сучасний стан, які частково чи повністю збереглися до нашого часу [4, с. 56]. Суттєвий внесок у розвиток української млинології вніс видатний дослідник народної архітектури С. Таранушенко. Його стаття «Вітряки», яка була опублікована понад півстоліття тому, й донині не втратила свого важливого методологічного й фактологічного значення [5, с. 82]. Науковець охарактеризував відому на той час джерельну базу, порушив важливе питання про генезис деяких типів українських вітряків і намагався визначити місце, яке вони посідали серед інших пам'яток української народної архітектури. Для прикладу візьмемо статистичні дані Афанасія Шафонського про Чернігівське намісництво. Афанасій Шафонський в 11 повітах намісництва нарахував близько 2,5 тис. вітряків [6, с. 228].

Віддавна українці приділяли велику увагу первинній переробці харчових продуктів, у зв'язку з чим у їхньому господарстві існувало чимало різних відповідних приладів і засобів праці. Зокрема, для очищення зерна від лузги та його подрібнення на крупи використовували ступу. В Україні побутовали два види ступи: ручна і ножна [7, с. 73]. Для переробки зерна на борошно майже в кожного українського селянина був ручний млин, що складався із дерев'яного станка на ніжках та двох колоподібних каменів, розташованих один на одному і з'єднаних вертикальним залізним стержнем. У верхньому камені посередині був отвір, куди сипали зерно, а на його краї продовбували дірку, в неї вставляли ручку, за допомогою якої цей камінь і приводився в рух у горизонтальній площині. Повертаючись навколо своєї осі, він і розтирав зерно об нижній камінь, а борошно висипалося в спеціальний відсік [8, с. 354].

Уже згодом, як зазначалося, на теренах України поширюються водяні млини та вітряки [9, с. 34]. Для України характерні два типи водяних млинів – стаціонарні (гребляні) і наплавні. Наплавні млини базувалися лише на великих річках, зокрема на Дніпрі та на Десні, Прип'яті, Горині. Їх ставили на паром або два човни, які кріпили до берегів ланвою. Основою, на яку встановлювали саму конструкцію млина, були човни (баржі). У разі потреби наплавні млини могли переміщуватись річкою. Для стаціонарного млина вибирали таке місце, де б на річці чи потоці можна було зробити греблю й подавати воду до вертикального колеса – привода, закріпленого на горизонтально встановленому валі. Коли колесо оберталося, відповідно, обертався й вал і через систему передач пускав у рух механізм молоття зерна. Принцип дії механізму однаковий для всіх типів млинів. Їх обладнували у спеціальних будинках. У лісових зонах млини виготовляли з дерева, зрубні. Великі двоповерхові водяні млини в минулому були поширені на Волині. Деякі з них збереглися донині; до них підключені електродвигуни.

Водяні млини поширюються на українських землях вже у XVII ст. Вони набувають характерних рис, національного колориту і стають атрибутикою українського пейзажу. Згадаємо, наприклад, «Наймичку» Т. Шевченка («Придбали хутір, став і млин...»). Водяні млини глибоко увійшли в побут українського народу. Життєва мудрість, яка знайшла відбиток у народних прислів'ях та приказках, часто пов'язана з водяними млинами. Коли хочуть заспокоїти людину, переконати її в тому, що минуть біди і невдачі, кажуть: «Усе перемелеться – мука буде».

Вітряний млин – млин, що використовує силу вітру як джерело енергії, і застосовується для того, щоб молоти зерно, а також в деяких місцевостях для води, молочення зерна, розпилу деревини [10]. Протягом довгого часу вітряки, поряд з водяними млинами, були єдиними машинами, які використовувало людство. Тому застосування цих механізмів було різним: у якості борошномельного млина, для обробки матеріалів (тартак) і в якості насосної або водопідйомної станції. Наприкінці XIX – на початку XX ст. в Україні існували два типи вітряків: стовпові, коли навколо стовпа, вкопаного в землю, на основі (стілця) обертався до вітру весь корпус вітряка за допомогою дишла (води́ла), та шатрові, коли повертався тільки верх вітряка, а корпус був нерухомим. На Поліссі серед останніх виділялися вітряки з багатограним зрубним корпусом – «кругляки» [11, с. 126].

У роки примусової колективізації вітряне млинарство опинилося серед «неперспективних» галузей й поступово занепадало. Вітряки забирали до колгоспів, деякі залишали в полі. Переважна більшість механічних млинів, переведених на баланс колгоспів і машинно-тракторних станцій, зупинились і без належного догляду поступово руйнувалися. Керівники колгоспів віддавали перевагу будівництву потужніших млинових комплексів на паровій чи дизельній тязі.

Отже, вітряки та млини займають вагоме місце у житті нашого народу, а також є невід'ємною частиною українського фольклору, архітектури та побуту. Серед численних вітряків і млинів на сьогоднішній день в Україні збереглася відносно невелика кількість пам'яток, більша частина з яких в неробочому стані. Необхідність відновлення і збереження млинів та вітряків України є очевидною, адже це не лише сучасний екологічний засіб переробки зернових для задоволення потреб населення, а і частина нашої історії, культури і традицій.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Млини і вітряки: останні з могікан // Дерев'яні храми України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.derev.org.ua/mlyny/mlyny.htm>
2. Шафонский А. Черниговское наместничество. Топографическое описание, сочиненное в Чернигове, 1786. – К., 1851. – 724 с.
3. Ділова документація Гетьманщини XVIII ст. : [зб. документів] / [упорядник В. Горобець]. – К., 1993. – 392 с.
4. Савчак Н. Г. Вітряки і млини України: минуле і сьогодення / Н. Г. Савчак // Молодий вчений. – 2015. – № 6. – С. 56–60.

5. Таранушенко С. А. Вітряки / С. А. Таранушенко // Народна творчість та етнографія. – 1958. – № 1. – С. 80–82.
6. Вовк Ф. Студії з української етнографії та антропології / Ф. Вовк. – К. : Мистецтво, 1995. – 464 с.
7. Макарчук С. Етнографія України : [навч. посіб.] / С. Макарчук. – Львів : Світ, 2004. – 520 с.
8. Крушинська О. Водяні млини на Закарпатті / О. Крушинська // Галицька Брама. – 2014. – № 4–6. – С. 26–34.
9. Смолинський С. Вітряки України / С. Смолинський // Рідна Україна. – 2005. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : type=news&lang=1&nid=229&id=126
10. Сумцов М. Ф. Слобожане: Історично-етнографічна розвідка / М. Ф. Сумцов. – Харків : Союз, 1918. – 240 с.

Ірина Павельчук

учениця 9 класу Озерненської гімназії

(науковий керівник:

вчитель історії Геча О. А.)

ДІЯЛЬНІСТЬ РОДИНИ КУДРИЦЬКИХ У НАУКОВО-КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ ЖИТОМИРЩИНИ Й УКРАЇНИ

Кожне покоління, кожна нація пишаються своїми видатними людьми. Саме завдяки їм, висоті їхніх духовних і матеріальних звершень залишаються в історії ті постаті, які цього гідні. Видатні особистості – немов камертон свого часу: вони задають тональність життя суспільства, постійно піднімають планку суспільних діянь і прагнень. Варто зазначити, що у науково-культурному просторі України родина Кудрицьких посідає особливе місце. Житомиряни пишаються тим, що одразу троє представників цієї родини: батько – Михайло Петрович і двоє його синів – Євген і Павло представлені на сторінках другого видання Української Радянської енциклопедії. У краєзнавчих і наукових колах достеменно відомо, що подібного прецеденту у вітчизняній енциклопедистиці поки що не зафіксовано [1, с. 339]. Схрестившись колись, два славних родоводи сільських священиків: з Київщини – Кудрицьких та Боцяновських з-під Житомира, розквітли славним древом обдарованих і працьовитих нащадків: новими поколіннями Кудрицьких і Боцяновських, що осіли у різних куточках України та сусідніх держав. Родина священика Боцяновського у ХІХ – на початку ХХ ст. проживала у селі Скоморохи, що знаходиться поряд з військовим містечком Озерне, де живемо і навчаємося ми.

Метою нашої роботи є дослідження і аналіз духовної спадщини відомих представників родини Кудрицьких; зібрати, систематизувати доступні джерела і матеріали про їх життєвий та творчий шлях, їхні родинні зв'язки. Висвітлити проблему збереження культурно-історичної спадщини.

Видатний дослідник Волині, педагог Михайло Петрович Кудрицький народився 11(23) лютого 1856 р. у селі Огіївка Бердичевського повіту Київської губернії у родині священика П. Берези-Кудрицького [2, с. 17]. Ще навчаючись в університеті, М. Кудрицький зацікавився метеорологією і під

керівництвом відомого вченого, уродженця Житомира О. Клоссовського, брав участь у розробці програми розвитку метеорології на українських землях. У містечку Коростишеві М. Кудрицький одразу приступив до практичної реалізації цієї програми, започаткувавши регулярні спостереження за місцевою погодою, широко залучаючи до цієї справи учнів семінарії (за це вони отримували премії – по 10 або 5 крб.) [3, с. 43]. Спостереження регулярно друкувалися у «Записках Киевского общества естествоиспытателей», а висновки – у «Летописях Главной физической обсерватории».

За заслуги у розвитку метеорології Російське географічне товариство 1895 р. нагородило М. Кудрицького іменною срібною медаллю. У 1900 р. книжка дослідника «Климат Коростышева»[4], в якій він узагальнив результати своїх 15-річних спостережень за природою, експонувалася на Всесвітній виставці в Парижі і була відзначена бронзовою медаллю. Ця медаль зберігається у фондах Житомирського обласного краєзнавчого музею. А грамота про нагородження зберігається в онуки М. Кудрицького – Лесі Євгеніївни Кудрицької [5].

У коростишівський період життя у подружжя Олени та Михайла Кудрицьких народжуються сини Євген (1894 р.) і Павло (1896 р.), яким згодом, як і батькові, судилося зробити помітний внесок у скарбницю наукового і культурного потенціалу України. Євген став мовознавцем і лінгвістом. Павло – актором і театральним діячем театру «Березіль».

З 1900 р. вчений з родиною переїздить до Житомира, де викладає фізику, географію, метеорологію у Першій чоловічій гімназії та інших середніх закладах міста, активно включається у діяльність Товариства дослідників Волині, працює у секції природознавства стає одним з активних його діячів.

У Державному архіві Житомирської області є запис, що у цьому ж році, 27 березня 1900 р. у Кудрицьких народжується син Борис, якого хрестили у Скомороській церкві. Хрещеними батьками були *«Смотритель Житомирского женского духовного училища Диакон Павел Феофилович Боцяновський и жена священника с. Писок Феофила Боцяновського Надежда Силична»* [6, арк. 78]. В наступному архівному документі засвідчується, що 28 травня 1911 р. у родині Кудрицьких народився ще один син Костянтин. Обряд хрещення проводив священник Ф. Боцяновський у церкві села Скоморохи. Хрещеними батьками були Євген Кудрицький та Ніна Феофіловна, донька священника [7, арк. 132].

Євген Михайлович Кудрицький був талановитий вчений, мовознавець, славіст, лінгвіст. Ще зі шкільних літ захопився рідною українською мовою та літературою. Після закінчення Першої чоловічої гімназії Житомира навчався на філологічному факультеті Київського університету св. Володимира, який закінчив у 1917 р. Деякий час працював учителем української мови та літератури у школах Житомирської області. А починаючи з тридцятих років минулого століття, у педагогічних інститутах: спершу – у Запорізькому, потім – у Полтавському. Талант неординарного мовознавця розкрився у Житомирському педагогічному інституті ім. Івана Франка, де Є. Кудрицький особливо захопився дослідництвом [8, с. 7]. Його наукові праці «Про деякі структурні особливості і закономірності розвитку української мови у II пол.

XVIII ст.» (1960 р.), «Латинська мова у поетичній спадщині Г. С. Сковороди» (1965 р.), «Іван Ужєвич – український граматист XVII століття і його праця» (1970 р.) та інші значно збагатили українське мовознавство.

Великим, неоцінним вкладом у науку стала підготовлена ним до видання «Граматика словенська» Івана Ужєвича – перша з відомих тепер граматик староукраїнської літературної мови. Переклад із латинської Євген Михайлович здійснив настільки майстерно, що зберіг навіть усі стилістичні особливості, не кажучи вже про науковість цієї унікальної праці. Рукопис праці і зараз зберігається у Національній бібліотеці у Парижі. На жаль, ця граматика не була надрукована і не змогла відіграти своєї ролі у нормалізації і розвитку української літературної мови XVII–XVIII ст. Та вона становить високу пам'ятку української граматичної науки XVII ст., що свідчить про розвиненість української літературної мови того часу, про прагнення вчених людей України піднести її престиж, ознайомити з нею європейський світ.

Павло Михайлович Кудрицький з дитячих років виявляв музичні та художні здібності. Дитячі малюнки Павла зберігаються у домашньому архіві Кудрицьких. Ці малюнки свідчать про талант майбутнього митця. Закінчив Першу чоловічу гімназію Житомира, пройшов курс навчання у Москві.

Після «пошуку сенсу життя» він вирішив займатися театральною діяльністю. У цей час Лесь Курбас став засновником театру «Березіль» (у 2017 р. відзначалося 95 років від дня заснування театру), на базі якого він створив принципово нову систему українського театру. Сотні людей потягнулися до «Березоля». Їх не зупиняло навіть те, що замість грошей їм щоденно пропонували тільки фунт хліба і пляшку молока. А ще і місце у гуртожитку. Л. Курбас приймав у театр далеко не кожного. Йому потрібні були таланти. Він намагався позбутися рутини, об'єднуючи в одне ціле ритміку, пластику, дикцію, міміку й акробатичну гнучкість акторів. У числі перших, хто потрапив до кабінету Л. Курбаса на співбесіду, був Павло Кудрицький. Лесь Курбас відчув щирість житомирянина, його зацікавленість мистецтвом, палаюче бажання пошуку нового, врахував музичні знання Павла і добру фізичну підготовку. П. Кудрицькому було 25 років, і він був найстаршим серед набраних артистів. Усього було прийнято близько двохсот юнаків і дівчат. Павло вибрав сценічне ім'я – Павло Береза-Кудрицький. Воно кровно його зв'язувало з «Березолем», доводило його відданість найважливішій з тих пір справі життя, а також поєднувало з родовим корінням. Л. Курбас розподілив новоприбулих по майстернях. П. Кудрицький потрапив до Першої театральної майстерні, яка представляла собою лабораторію всього нового і революційного. Артисти займалися гімнастикою, вивчали техніку балету, ритміку, танці. Актори самі проводили ремонт жилих приміщень, на земельних наділах, які були виділені театру, вирощували овочі. Але літом вони мали двотижневу відпустку [9, с. 4].

З 1925 р. працює ще і постановником у театрі. Його постановки: «Комуна в степах» Миколи Куліша (1925 р.), «Секретар профспілки» (поставлено в театрі «Березіль»). П. Кудрицький був також автором статей: «Актор “Березіля” як новий тип театального робітника» (1925 р.), «Обережно з новими фазами»

(1926 р.). При невідомих нам обставинах життя Павла Михайловича трагічно обірвалося у 1926 р.

Таким чином, вклад родини Кудрицьких у розвиток культурологічних процесів України вагомий і багатогранний. Систематизація наукової та творчої спадщини видатних діячів Житомирщини дозволяє не лише розширити уявлення про їх досягнення, а й доповнити культурно-історичну характеристику даної епохи.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Мокрицький Г. П. Танго з минулим: Неординарні постаті в історії Житомира: (історико-краєзнавчі та біографічні ілюстровані есе-дослідження). – Житомир : Волинь, 2014 – 416 с. – 600 іл.
2. Єршов В. О. Patiae Patres. Михайло Кудрицький / В. О. Єршов // Волинь – Житомирщина. – Житомир, 2002. – № 9. – С. 14–27.
3. Державний архів Житомирської області (далі – Держархів Житомирської обл.). Ф. 75. – оп. 1 – спр. 39, 67, 74, 89. Протоколи засідань педагогического совета Коростышевской семинарии.
4. Кудрицький М. П. Климат Коростышева. Метеорологические наблюдения при Коростышевской учительской семинарии за 1883–1892 гг. / М. П. Кудрицький // Записки Киевского общества естествоиспытателей. – Т. XIV. – Вып. 2. – К., 1897. – С. 365.
5. Геча О. Хай всі в Україні знають рід Кудрицьких [Електронний ресурс] / О. Геча. – Приміське життя. – 2017. – 13 листопада. – Режим доступу : <http://primiske.com.ua>
6. Держархів Житомирської обл. Ф. 1, оп. 77, спр. 804. Метрическая книга данная Волынской Духовной Консисторией в Свято-Георгиевскую церковь с. Писок Житомирского уезда (для записи родившихся, браком сочетавшихся и умерших на 1900 год). Метрическая книга по селам Житомирского уезда за 1900 год, 78 арк.
7. Держархів Житомирської обл. Ф. 1, оп. 77, спр. 981. Метрическая книга данная Волынской Духовной Консисторией в Свято-Георгиевскую церковь с. Писок Житомирского уезда (для записи родившихся, браком сочетавшихся и умерших на 1911 год). Метрическая книга по селам Житомирского уезда за 1911 год, 132 арк.
8. Хмелінська Р. Визначному мовознавцеві / Р. Хмелінська // Житомирщина – 2002. – 17 грудня.
9. Лукьянчук Г. Театр «Березиль» и Кудрицкий / Г. Лукьянчук // Вечерний Житомир – 2006. – 16 ноября.

Анастасія Нікітчук

учениця 8 класу ЗОШ І–ІІІ ступенів № 30 м. Житомира

(науковий керівник:

вчитель історії та правознавства **Топольницька Н. А.**)

БАРОН ДЕ ШОДУАР – ВИДАТНИЙ ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ, МЕЦЕНАТ МІСТА ЖИТОМИРА

Багато хто говорить, що Житомирська область – це один із регіонів України, який абсолютно не є туристичним. Я хочу розвіяти подібні думки іноземців та українців.

Відпочиваючи сім'єю та з своїми однолітками, друзями, ми помітили, що в місті є багато пам'ятників, пам'ятних дошок, гарних краєвидів. Житомир

здавна славиться своєї історією та видатними особистостями. У цій роботі ми хочемо розповісти про барона де Шодуара. Він багато зробив для нашого міста. Дендрологічний парк, який спроектований Іваном Максиміліановичем де Шодуаром, досі є найкращим парком Житомирської області.

У моєму рідному місті народився, жив і похований останній представник роду де Шодуарів – барон Іван Максиміліанович де Шодуар. Чотири покоління де Шодуарів жили і працювали в Житомирі, вони створювали його дух і культуру. Родина баронів де Шодуарів у XIX ст. одна із найбагатших родин у Європі. Її знали в ділових і фінансових колах.

Мета статті полягає у розгляді діяльності видатного громадського діяча, мецената барона де Шодуара.

Батько отримав ім'я Максиміліан через те, що родина Шодуарів кредитувала та давала гроші в борг Пруському королю Максиміліану XIX, за що він і надав їм баронський титул, бо був їхнім боржником, але не лише через гроші. Вони надзвичайно багато зробили і для Європи. Постачали ювелірні вироби, годинники, галантерею, бакалію по всій Європі. Величезна кількість аристократичних кіл, мали за честь співпрацювати з Шодуарами.

Почесний попечитель Житомирської гімназії за рахунок власних коштів підтримував у Житомирі низку релігійних, наукових, культурних і спортивних заходів. Був один із найбільших вкладників при закладанні громадського бульвару наприкінці XIX ст. Також власними коштами огородив бульвар кованою огорожею. У 1892 р. надав 5 тис. рублів на будівництво дитячого притулку, матеріально підтримував учнів гімназії, була стипендія Шодуара.

Проте ніч на 25 грудня 1902 р. змінила життя мецената та прикувала до інвалідного візка – у нього стався параліч нижньої частини тулуба. Тому у 1903 р. Іван Максиміліанович переїздить до Житомира у двохповерховий будинок на околиці старого бульвару.

Революційні події негативно позначилися на житті і здоров'ї барона. У листопаді 1918 р. у маєтку відбувся перший обшук. Маєток почали готувати до націоналізації, а барона терміново перевезено до лікарні Червоного Хреста. Проте звістка про чергову конфіскацію з маєтку продуктів сильно вразила Івана де Шодуара і в ночі 5 травня 1919 р. він помирає від паралічу серця. Зараз місце поховання не відоме. Чому? Барон де Шодуар був похований у родинному склепі на Лютеранському кладовищі. А у серпні 1919 р. червоноармійці викинули зі склепу останки барона, і поховали у ній свого героя Василя Боженка, тому достеменно місце поховання не відоме.

На жаль, більшість унікальних спадщин барона де Шодуара зникла або знищена у вирі воєн та атеїстичних вакханалій. Майже повністю було знищено картинну галерею, чудову бібліотеку, колекцію монет, але місту залишився дендрологічний парк у бароковому стилі. Так, сьогодні парк барона де Шодуара втратив свій автентичний вигляд, проте дещо таки залишилося: оглядові майданчики, альтанки, арка при вході та сходи, що ведуть до пристані Тетерева, статуя Артеміді з бронзи, декілька будівель, і звісно легенди про заховані скарби та загибель барона.

Біла колонада в тосканському стилі зустрічає Вас на вході в парк. Цікаво, що на відміну від всіх колонад світу, вона має непарну кількість колон (7). Житомиряни пишуться цією особливістю і люблять фотографуватися біля колонади, влаштовувати виступи артистів.

Справа від колонади зберігся двоповерховий будинок у якому жив де Шодуар упродовж 1903–1905 рр.

За бажанням барона алеї парку було прикрашено скульптурами. З боку паркового фасаду палацу неподалік від крутого схилу над Тетеревом, було штучно насипано кількаметровий земляний пагорб на якому розміщена чавуну копію Артеміди з ланню за розмірами подібною до скульптури, що зберігається в Луврі. Під час боїв та борбадувань скульптура Артеміди залишилася на пагорбі до 1980 р. Коли розпочалась реконструкція парку статую демонтували, пагорб ліквідували, було здійснено реставрацію самої скульптури, відновлено втрачені та пошкоджені елементи. Статую було вкрито чорною фарбою, щоб замаскувати реставрацію.

У парку барона росло 80 видів дерев і кущів. Серед них були не лише збережені 200-літні дуби, але й висаджені унікальні рослини привезені з різних куточків світу. Прекрасний парк барона де Шодуара у холодну зиму втратив половину свого зеленого фонду. Декілька десятків рідкісних порід було вирубано містянами і використані на опалення житла. Але ми пишаємося, що залишилися рости 300-літні дуби, та рідкісне дерево гінго, яке ще називають деревом кохання через серце подібну форму листків хоча це не листя, а хвоя.

Перше місце серед міських сходів звичайно займають сходи в Одесі вони нараховують 192 сходинки. Друге місце заслужено посідають Графські сходи споруджені бароном де Шодуаром у 1912 році, вони нараховують 196 сходинок. Гранітні сходи з площадками для відпочинку колись були прикрашені мармуром та скульптурами, вони вели до пристані на річці. Тепер, на жаль, вони знаходяться у занедбаному стані, тому краще дивитися їхні фотознімки довоєнних часів.

Нині парк імені Гагаріна перейшов на ліву сторону Тетерева, але його основу складає парк, який був спроектований і побудований за кошти Івана Максиміліановича де Шодуара.

Отже, імена видатних людей повинні звучати не лише в книжках, але й у назвах вулиць, парків, бібліотек, навчальних закладів. Тому, ми вважаємо, справедливим міський парк назвати Шодуарівським.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zhzh.info/publ/31-1-0-5028
2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Барон_де_Шодуар_Іван_Максиміліанович
3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://we.org.ua/malovnychi.../tayemnytsi-parku-barona-de-shoduara-v-zhytomyri/>
4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : news.dks.com.ua/.../17919-kakim-byl-dvorets-barona-ivana-maksimilianovicha-de-sh...

Анна Бабич
учениця 11 класу Вересівської ЗОШ І–ІІІ ст.
(науковий керівник:
учитель історії **Шинкарук Р. Р.**)

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ МОЛОДІЖНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В 1920–1939 РР. В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ

У період між двома світовими війнами з різних причин значна частина української молоді емігрувала за кордон в країни Центрально-Східної Європи. У міжвоєнний період саме молодь становила значну частину української еміграції, де вона здобувала вищу освіту та проводила активну громадську та культурно-освітню діяльність.

Всебічний аналіз форм і напрямів культурно-освітньої діяльності української молоді покликаний показати розмаїття життя української еміграції, окреслити масштаби її внеску у розвиток української культури та у справу її популяризації серед іноземної громадськості.

Історіографія даної теми містить в собі велику кількість наукових праць, статей, збірників документів. Найбільш достовірними джерелами у висвітленні подій цього періоду є архівні матеріали.

Дослідження з цієї теми можна поділити на три групи: праці українських емігрантів, науковий доробок українських істориків у незалежній Україні та праці зарубіжних вчених.

Значним внеском у наукове опрацювання проблеми стала монографія С. Наріжного «Українська еміграція: культурна праця української еміграції між двома світовими війнами». Цінною є стаття Я. Шумелди про життя українських студентів в міжвоєнній Європі «Нариси життя українського студентства в середущій Європі за останніх 20 літ».

Після розпаду Австро-Угорської імперії Галичина була окупована Польщею, Буковина – Румунією, а Закарпаття – Чехословаччиною. Українців спіткали тяжкі економічні та політичні випробування, внаслідок яких з 1920 по 1930 рік за кордон ринула друга хвиля українських емігрантів. Ця хвиля отримала назву політичної еміграції. Важливу роль у виїзді українців в інші країни відігравали політичні мотиви. Дискримінація української культури, традицій, мови, утиски й переслідування, а нерідко й загроза неминучої розправи за найменші прояви національної самосвідомості, відстоювання права українського народу самому визначати свою долю – все це підсилювало еміграційні настрої українців. Емігрантами були люди переважно молодшого та середнього віку, які прагнули змін. Це були колишні військові Армії Української Народної Республіки та Української Галицької Армії, інтернованими в таборах Польщі та Чехословаччини, так і академічною частиною (випускники середніх шкіл та гімназій, студенти, молоді науковці). Основну масу молодих емігрантів представляли люди, які не були задіяні у військових та революційних подіях першої чверті ХХ століття, які змушені

залишити були Батьківщину з огляду на політичні умови та позбавлення можливості здобувати вищу освіту вдома [1, с. 41–27].

Розпорошившись по багатьох країнах світу, насамперед Європи, відчуваючи нестатки й труднощі повсякденного життя, українські емігранти все ж не перетворилися в безлику людську масу. Вони виявили достатні внутрішні сили для самоорганізації, а відтак – для збереження себе як частини українського етносу, відірваної через вказані вище причини від його ядра. Цьому сприяла діяльність створених емігрантами в місцях їхнього скупчення численних громадських і культурно-освітніх установ [4].

Наслідком цього процесу стає формування різних українських молодіжних організацій. Зокрема: загально-студентські, кооперативні, культурно-освітні, мистецькі, професійні, спортивні тощо.

Таким чином, можна умовно виділити в молодіжному русі 1920–1930-х рр. три основні складові: Пласт, студентство, сокілство, які мали одну спільну рису – переважна більшість української молоді становила вікову категорію людей 20–30 років, які здобували вищу освіту.

Пластуни, студенти та члени Союзу українського сокілства за кордоном, тісно взаємодіючи, становили потужну складову всієї української міжвоєнної еміграції. Молодь на еміграції приймала участь в міжнародних конференціях, з'їздах, спортивних змаганнях, культурних та освітніх заходах, тим самим, представляючи діяльність української еміграції європейській громадськості [4].

Українська молодь, яка належала до другої хвилі еміграції міжвоєнного періоду ХХ ст. підтверджує її фундаментальну роль у збереженні історичної пам'яті українського народу, розбудові фундаменту майбутньої незалежної Української держави в умовах бездержавності.

Найвагоміші досягнення європейського українства цього періоду – збереження культурної та політичної ідентичності української нації.

Отже, міжвоєнна еміграція стала фактично національно-політичним і духовно-культурним феноменом, який творив Українську Державу поза її географічними межами та став духовним мечем, який поклав початок руйнації стіни тюрми народів і повернув втрачену національну пам'ять українцям.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Войтко А. Історія закордонного українства / А. Войтко // Українська думка. – 2009. – 23 трав. – С. 4.
2. Гольденберг Я. Сучасна українська діаспора / Я. Гольденберг // Історія України. – 2009. – № 19. – С. 1–16.
3. Національно-культурна діяльність української еміграції у Німеччині [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://history.org.ua/LiberUA/Book/minzv/17.pdf>.
4. Молодіжні українські організації у міжвоєнний період [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.tsdazu.gov.ua/index.php/ua/online/47-all/609-2015.html>

Ілля Рафальський
учень 10 класу ліцею № 25 м. Житомира
(науковий керівник:
учитель історії **Миронова О. Д.**)

РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ ПОЛЬСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ ЖИТОМИРЩИНИ У 20-х – ПОЧАТКУ 30-х РОКІВ ХХ СТ.

Релігія завжди була ворожою ідеологією для більшовицьких вождів та їх послідовників. Вже в перші години після захоплення влади, більшовики проголосили про відокремлення церкви від держави та атеїстичний наступ. Це був тільки початок жорстокої боротьби з «ворожою» ідеологією. Доктрина і практика комуністичної ідеології були спрямовані на знищення церкви як соціального інституту. Для владних структур було не важливо до якої віри належать ті чи інші релігійні інституції.

З 1796 р. Житомирщина входила до складу Волинської губернії. Межі губернії залишались незмінними до 1921 р. За Ризькою мирною угодою від 18 березня 1921 р. до Польщі відійшли західні повіти Волині (56 % території Волинської губернії).

Встановлений між Польщею та Радянською Росією новий державний кордон пройшов через Волинь та Поділля. Отже, з Луцько-Житомирської єпархії на радянському боці лишилося 11 деканатів – Житомирський, Овруцький, Новоград-Волинський, Старокостянтинівський, Заславський, Київський, Радомишльський, Липовецько-Бердичівський, Сквирський, Уманський і Звенигородський, що об'єднували 98 приходів та понад 350 тис. віруючих. Обов'язки управляючого єпархією і Генерального вікарія виконував в 1920–1922 рр. ксьондз прелат Антон Ставінський [1, с. 140].

Середина 20-х років ХХ ст. позначилась заграванням більшовицької держави з Церквою. Влада намагалась проникнути у сутність конфесійних та міжконфесійних відносин, використати їх у своїх цілях. Більш того, в міжнародних відносинах, новостворена країна потребувала визнання, тому прагнула здобути прихильність Ватикану. В цей період, католицька Церква, зокрема на території Житомирщини, не зазнає такого великого тиску з боку владних структур, навіть відмічалось її організаційне укріплення.

Серед місцевих поляків ксьондзи користувались великим авторитетом, а тому були дуже небезпечними для режиму. Тим більше, що Житомирщина з 1921 р. стала прикордонною територією і межувала з «буржуазною» Польщею. Тому спецслужби, в першу чергу, намагались паралізувати вплив католицьких костьолів і ксьондзів на поляків Житомирщини. Методи використовувались різні. Це були демонстрації і мітинги «трудящих» з вимогою припинити «шпигунську діяльність» католиків в Україні, і вербування таємних агентів, які повинні були розхитувати католицьку громаду з середини, і тиск на ксьондзів.

Показовою в цьому плані була справа заарештованого 9 листопада 1924 р. ксьондза Житомирського кафедрального костьолу Андрія Федуковича, який під тиском влади підписав лист до Папи Римського Пія XI, у якому визнав що в Україні ксьондзи виконують шпигунську і контрреволюційну роботу. Лист став приводом до численних публікацій в пресі про контрреволюціонерів у костьолах, а також для масових арештів польських священиків. Хоча плани

організаторів цієї провокації були частково зруйновані смертю ксьондза Федуковича, який, будучи зламаним фізично і морально, наклав на себе руки 4 березня 1925 р., здійснивши аутодафе [2, с. 181].

Великого розголосу набрав судовий процес апостольського адміністратора Житомирської дієцезії Т. Скальського. До списку злочинів священика, були віднесені спроби організації нелегального навчання в духовних семінаріях, контакти з польськими дипломатичними установами та інші заборонена діяльність, яка шкодила державній безпеці [3, с. 142–143].

Ворожу діяльність католицької Церкви вбачали також в небажаних та далеко не вигідних для держави, діях селян. Католицьке духовництво не оминули обвинувачення в надто повільних темпах процесу колективізації та непопулярності вступу селян до колективних господарств серед польського населення.

У Мархлевському польському національному районі католицьке духовенство звинувачували у використанні акту сповіді для пропаганди відвернення місцевих селян від вступу до колективних господарств. Апогей антикатолицьких дій радянської влади припадає на 1930 р. Згідно статистичних даних польського консульства у Києві, станом на 1934 р., у Житомирській дієцезії, залишилося всього 16 ксьондзів. Навіть така невелика їх кількість, постійно перебували під контролем та тиском правоохоронних органів [2, с. 184].

Таким чином, у 1935–1936 рр. Житомирська римсько-католицька єпархія фактично припинила своє існування, костьоли були закриті, майже всі ксьондзи репресовані [4, арк. 5].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Kupczak J. Polacy na Ukrainie w latach 1921–1939 [Електронний ресурс] / Józef Kupczak. – 1994. – Режим доступу : <http://politics.ellib.org.ua/pages-6266.html>
2. Рафальська Т. Репресивна політика радянської влади проти духовенства і віруючих на Житомирщині у 20–30-х роках ХХ ст. / Т. Рафальська // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. – Вип. 6. – Серія 6: Історичні науки. – Київ. – 2010. – С. 177–186.
3. Білоусов Ю. Київсько-Житомирська римсько-католицька єпархія / Ю. Білоусов. – Житомир, 2000. – С. 142–143.
4. Державний архів Житомирської області (далі – Держархів Житомирської обл.). Ф. П-85, оп. 1, спр. 813. Протокол наради працівників відділу партійної пропаганди, агітації та преси Житомирського міського партії, інформації партійних комітетів КП(б)У про антирелігійну пропаганду, 12 арк.

Катерина Кучинська

учениця 10 класу Левківської ЗОШ І–ІІІ ступенів

(науковий керівник:

вчитель історії **Юхимець В. В.**)

ЛЕВКІВСЬКИЙ ЛІС ПАМ'ЯТАЄ... (З ІСТОРІЇ ПАРТИЗАНСЬКОГО РУХУ)

Спостерігається постійне зростання інтересу до проблем історії рідного краю, як складової історії України. Окремо окреслене вивчення історії

партизанського руху на території села Левкова, з метою ознайомити з історією рідного краю, як не від'ємною частиною всієї історії України.

Ця тема знайшла своє відображення у працях М. А. Прилуцького, О. С. Чорнобривцева, А. Є. Ємільянова, наукових збірках М. Ю. Костриці та в пам'яті живих свідків подій.

Мета статті полягає у тому, щоб на основі аналізу історіографії, свідчень очевидців комплексно дослідити партизанський рух на території села Левкова, як важливий період в історії рідного краю.

Під час Другої світової війни, Левківські околиці зайняли німецькі війська вже 10 липня 1941 р., проте місцеве населення чинило опір, про що свідчить постійна співпраця з партизанськими загонами [3, с. 284].

У Левківському лісі, на шляху до села Буймера, де Березове болото, жив лісник Бойко. У роки війни він був партизаном і зібрав загін на болоті. Не раз німецькі лісоруби поспіхом втікали, бо наштотувались на автоматні черги лісника [5, с. 83].

Не один лісник був партизаном. Четверо братів Цендровських – Адам, Іван, Йосип і Олександр – та їхня сестра Надія мстили ворогам за наругу в тутешніх лісах.

5 червня 1943 р. під Рудня-Грабівкою загін очолюваний Адамом Цендровським, прийняв перший бій, а під Буймером 6 червня 1943 р. – другий бій. В результаті цих двох сутичок було вбито 172 німці, з них 4 офіцери вищого чину, а також багато було поранено [2, с. 117].

У 1942 р. був сформований партизанський загін імені Чапаєва, з підпільників сіл Лука, Піски, Пряжів, Млинище, Туровець, Бистра та Левків. Командиром загону був Савелій Францович Лесниківський («Льонька»). Щоб протистояти окупантам загін часто об'єднувався з ротою загону ім. Дзержинського і виходили на бойові завдання [6, с. 54].

Про діяльність партизанів у Левківських лісах пам'ятають жителі села. Так бабуса Антоніна Семенівна розповідає: «Німці зібрали всю худобу по Левкову і гнали до Станишівської станції, там зробили загін і зранку їх мали загрузити у потяги і відправити до Німеччини. Але наші партизани знайшли худобу випустили, а колії підірвали».

За свою героїчну діяльність партизани розплачувалися ціною власного життя. І часто від рук окупантів гинули мирні жителі навколишніх сіл.

На Березовому болоті колись була лісопильня Терещенків, а поряд хатнище де стояло два будинки, в яких жили сім'ї Крушевських, Лосів, Лобановських, Мазурів, Левашевичів.

Коли німці проводили каральні акції наскочили і на Березове болото. Постріляли всіх – більшість дітей. Живою залишилася жінка Марія – мати трьох дівчаток, яка саме пішла в село.

На пам'ять про своїх дівчаток, Марія посадила берізки. Ялиною позначила той страшний прямокутник землі, де знайшла вбитих, і поставила чорний дубовий хрест на тлі білих стовбурів беріз [5, с. 180].

Левківський ліс пам'ятає, як спалювались навколишні села, разом з жителями.

7 червня 1943 р. було спалено с. Рудня-Грабівка, німці спалили та повісили 74 невинних громадян, 13 малолітніх дітей кинули у вогонь.

9 червня 1943 р. повністю спалено с. Буймер, розстріляли 120 мирних громадян [1, с. 308].

Не завжди жителі спалених сіл, мали причетність до партизанів. Мирних людей просто стріляли не даючи жодних шансів.

Таким чином, партизанський рух, є героїчною і водночас трагічною сторінкою в історії нашого села. Ми пам'ятаємо, про неоціненний подвиг наших односельчан, які допомагали здобути велику перемогу над фашистськими окупантами у далекому 1943 р.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Вінок безсмертя: книга-меморіал / [упоряд. : В. А. Маняк]. – К. : Політвидав України, 1988. – 579 с.
2. Житомирщина у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр. / [збірник документів та матеріалів] / [редкол. : О.С. Чорнобривцева (голова) та ін.]. – К. : Наукова думка, 1969. – 289 с.
3. Історія міст і сіл Української РСР : в 26 т. / [голова головної редкол. П. Т. Тронько]. – К. : Ін-т історії Академії наук УРСР, 1968– . – Т. : Житомирська область. – 1973. – 726 с.
4. Історія міст і сіл Великої Волині. Науковий збірник «Велика Волинь» ; Праці Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині. Т. 25. Ч.1 [голов. ред. М. Ю. Костриця]. – Житомир : ПП М. Г. Косенко, 2002. – 244 с.
5. Прилуцький М. А. Чорний вік пречистої берези: поліська повість / М. А. Прилуцький. – К. : Зелений світ, 1994. – 224 с.
6. Стривожена пам'ять: до 50-ї річниці визволення Житомирщини від німецько-фашистських окупантів у роки Великої Вітчизняної війни 1943–1993 / [редкол. : А. Є. Ємільянов (голова) та ін.]. – Житомир : Льонок, 1993. – 218 с.

Денис Конопацький

учень 10 класу Барашівської ЗОШ І–ІІІ ст.

(науковий керівник:

витель історії та правознавства **Харлагіна А. Г.**)

ДОЛЯ ДИТИНИ В РОКИ ДУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: СИН ПОЛКУ ВІЙСЬКА ПОЛЬСЬКОГО

На жаль, історична наука радянського періоду зазнала негативних впливів тоталітарної ідеології і тому не змогла достатньо об'єктивно і повно висвітлити ключові проблеми історії нашого народу в роки Другої світової війни. А це, в свою чергу, спричинило майже повне ігнорування дослідниками дитячого аспекту воєнної проблематики.

Та на сьогодні найвагоміший доказ – це їх спогади, спогади, які несуть у собі неймовірно цінну інформацію, задача науковців – встигнути отримати її.

До того ж, сьогодні діти війни є живими учасниками тих подій, вони заслуговують на пошану і визнання їх патріотичного подвигу сучасниками.

Поляки воювали майже на всіх фронтах Другої світової війни і в Русі Опору окупованих фашистами країнах Європи. З різних причин більша

частина поляків опинилась в колишньому Радянському Союзі. Більшість із них воювали в складі Червоної армії і в партизанських загонах на тимчасово окупованих територіях.

Перша польська дивізія ім. Тадеуша Костюшка створювалась за типом радянських гвардійських стрілецьких дивізій з визначеними специфічними особливостями і доповненнями. Першим командиром цієї дивізії став полковник Зигмунд Берлінг.

У Житомирі на вулиці Михайлівській розміщався головний штаб польських військових формувань (у листопаді 2006 р. відбулося урочисте відкриття пам'ятної дошки).

Багато наших земляків-поляків Житомирщини, у своїй більшості молодь, взяли активну участь у бойових діях по звільненню польської землі від нацистських загарбників. Це були бойові дії над річками Буг і Вісла, за столицю Польщі Варшаву, бойові дії на Поморському валі і в Західній Померанії, Берлінська і Празька операції на завершальному етапі війни. Цим самим наші земляки, поляки Житомирщини, разом з Червоною армією внесли свій посильний внесок у перемогу над нацизмом у Другій світовій війні.

Після визволення області від загарбників, поблизу Житомира, в Бердичеві, в селах Садки і Барашівка, із поляків і українців, які володіли польською мовою, влітку 1944 р. формувався 23-й артилерійський полк 6-ї дивізії (згодом – Поморської) 1-ї армії Війська Польського. В Барашівці, в хаті Олександра Денисюка, стояли на постой офіцери.

Малий Сашко з ранку до вечора перебував серед військових, охоче виконуючи їхні доручення. Їм припав до душі цей кмітливий 9-річний хлопчина, який закінчив лише перший клас школи, добре володів російською і польською мовами, який хотів усе побачити, усюди побувати. «Сашко! – кличе майор Биков або полковник Гуглін: – Знаєш, де штаб? Хутко передай поручику Баженову ось цю записку». – «Єсть!» – пристукував босими п'ятами хлопчина і мчав, як вітер, через городи, кладкою через річку. Добіжить до сільської школи, де розташувався штаб, і назад, і за хвилину перед командирами, мов з-під землі, вже з доповіддю. «Справжній солдат. Орел!» – хвалили його офіцери. І запропонували полковнику Гугліну: «Товаришу полковнику! А давайте хлопця візьмемо з собою. Буде у нас зв'язковим. Сашко, поїдеш з нами?» І така радість спалахнула в дитячих очах, аж подих Сашку перехопило: «Так! Хочу на фронті татка зустріти!» Не знав хлопчина, що розшукати потрібну людину на фронті, який палав у загравах на тисячі кілометрів, практично неможливо. Не знав він і те, що батько, якого забрали на фронт у січні 1944 р., загине смертю хоробрих у боях за Чехословаччину і додому вже ніколи не повернеться.

Дивізія після завершення формування готувалася до маршу на захід. «Я заздалегідь приготував свої речі. Через три дні приїхали командири на американському авто «Шевроле», поговорили з моєю матір'ю, подякували за гостинність, почали прощатися. Я чатую, матері нічого не кажу. Сіли в машину, я стрибаю в кузов, а мати: «Ти куди?» А командири: «Покатаємо хлопця, за селом висадимо». І аж до залізничного роз'їзду в Садках переживав: а раптом висадять і відправлять додому?»

Не висадили. Машина на Новоград-Волинському шосе повернула праворуч, на Садки, там стояли день, а вночі почалася посадка в ешелон. Під ранок хлопець почув перестукіт коліс – потяг рушив на фронт [4, с. 48].

Його переодягли в перешиту під зріст й ретельно підіграну польську форму (майора) і конфедератку.

Так Сашко став ординарцем-зв'язківцем, сином полку Війська Польського (а точніше сином дивізії, тому що його знала і поважала – за сміливість і дисциплінованість – вся Поморська дивізія). І він пройшов бойовий шлях від Перемишля до Берліна і Ельби. Місяць дивізія стояла в Перемишлі, а потім у складі діючої армії пішла в бій на Варшаву. Багато довелося зазнати і пережити на цьому нелегкому шляху. Сашко постійно перебував з артилеристами, і не тільки в штабі, а й на вогневих позиціях, спостережних пунктах, позиціях піхоти. Правда, бійці і командири оберігали хлопця, тримали його подалі від передової, від куль, снарядів і бомб ворога, однак війна є війна: у неї свої криваві неблаганні закони. Смерть завжди чатувала поряд.

Спочатку Сашко служив у взводі зв'язку, швидко навчився підмінати дівчат на комутаторі і з'єднував штаб полку з вогневими підрозділами, командуванням, квартирами, де мешкали офіцери. Потім – вістовим при полковому штабі артилерії.

Крім дрібних доручень: збігай туди-сюди – комбат якось наказав йому привести зі збірного пункту нове поповнення. Сашко прийшов на пункт і дзвінким дитячим голосом скомандував новобранцям: «Встати! Шикуйсь!» Вони здивовано розглядали маленького майора: «Що це за пацан?» Хлопець повів поповнення у розташування батальйону, аж раптом почався ворожий артобстріл. Хоча німці били наосліп, новобранці захвилювалися. Досвідчений Сашко вже вмів визначати по звуку снаряда, де він впаде і вибухне, і якщо той загрозливо починав шелестіти, миттєво командував бійцям: «Лягай!» Так без жодних втрат він привів поповнення в розташування батальйону і доповів: «Товаришу капітане, ваш наказ виконано!» А якось, це було вже в Померанії, в нічному тумані гітлерівська частина вийшла в тили нашої дивізії, і Сашко першим помітив ворога і підняв тривогу. Почався запеклий бій, хлопець вихопив з рук вбитого бійця ще гарячий автомат: «не стрілятимеш ти – стрілятимуть в тебе» [2, с. 91–92].

Війна закінчувалася, і командир дивізії, генерал-майор Шейпак, аби вберегти життя маленького жовніра, відправив його із супроводжувачем додому, а щоб хлопець не здогадався, сказав йому, що той їде нібито у відпустку. Але в Любліні виявилося, що документи Сашка оформлені неправильно, і прикордонники хлопця на львівський потяг не пропустили. Отже, довелося повернутися на фронт, і разом зі своїм полком він узяв участь у визволенні Бидгоща, форсуванні Одера біля Штеттіна (Штецина), а під час боїв за Кольберг (Колобжег), порт на Балтиці, ледве не потрапив у полон [4, с. 30].

Наприкінці квітня 1945 р. 23-й артполк 6-ї Поморської дивізії вийшов з боями на Ельбу, а кінець війни зустрів у передмісті Берліна. І в переможні дні командир дивізії запропонував Сашку: «Хочеш подивитися на лігво фашистського звіра? Стрибай у машину!»

Разом з іншими офіцерами дивізії хлопець поїхав у столицю Німеччини. Берлін лежав у руїнах, ще чорний дим здіймався з численних згарищ і подекуди затуляв навіть сонце. На вулицях стояли сотні танків, гармат, машин. Біля рейхстагу зібралось дуже багато військових – вищий офіцерський командний склад Червоної армії. Східці рейхстагу засипані битою цеглою і склом. Допитливий Сашко, наче нишпорка, розвідав усі зали і кімнати, потрапив навіть у кабінет А. Гітлера, де побачив довгий горіховий стіл для засідань, усіяну документами підлогу. По арматурі видерся на верхні поверхи і ледве зліз назад. А коли вийшов, підняв уламок цеглини і залишив свій автограф на порталі, написав: «Тут був вихованець полку Війська Польського Денисюк О. А.». І разом з однополчанами сфотографувався напам'ять на фоні рейхстагу (на жаль, ця світлина невдовзі пропала) [4, с. 30].

Після закінчення війни 6-а Поморська дивізія спочатку дислокувалася в Німеччині, а потім у Польщі. До грудня 1945 р. Олександр Денисюк деякий час проживав у сім'ї А. Я. Гугліна, але через постійні конфлікти з дочкою полковника змушений був завчасно, без нагород, повернутися в Україну.

Олександр Андрійович, відслуживши в армії, влаштувався працювати водієм пожежної частини. Взяв ділянку на Мальованці, власними руками побудував дім. Одружився, мав двох дітей (сина та доньку) і навіть не мріяв про такий визначний перелом у своєму житті.

Чимало років пройшло з того часу, однак живе минуле в спогадах учасників війни. Отак і колишній поручик Війська Польського Михайло Андрійович Баженов, на початку 1980-х рр. – голова ради Кримської групи ветеранів І-ї гвардійської армії, доцент Сімферопольського сільсько-господарського інституту, часто замислювався: де тепер наш син полку? Житомирська обласна газета під рубрикою «Де ви, однополчани?» опублікувала лист М. Баженова. І Сашко відгукнувся! А точніше – Олександр Андрійович Денисюк. Отримавши у відповідь телеграму з Житомира, М. Баженов зібрався в дорогу. Радісною і хвилюючою була ця зустріч майже через 40 років. Двоє чоловіків міцно обнялися... Хвилювалися родичі, принишки діти, вслухаючись у спогади ветеранів про пережите [19, с. 3].

На радісну звістку: Сашко знайшовся! – відгукнувся й полковник у відставці Андрій Якович Гуглін (виявилось, він жив усі повоєнні роки зовсім поруч – у Києві) та інші ветерани Війська Польського. І полетіли в оселю Денисюків на Мальованці листи: від Ігнація Щенсовича, генерала дивізії, військового атташе при посольстві ПНР у Москві, Віри Шишкової, члена ради Курського центрального музею синів полків – єдиного такого музею в колишньому Радянському Союзі, червоних слідопитів із багатьох інших міст і сіл.

Коли писав відповідь, Олександр Андрійович замислювався. А що як хтось із них запитає: «А може, ви вигадали, що були сином полку? А документи у вас є?» Що відповісти? Справді, посвідчення Міністерства народної оборони ПНР про те, що він є ветераном Війська Польського, і польський пам'ятний знак «Син полку» у нього є, є медалі «За визволення Варшави» і «За перемогу над

Німеччиною». Є розповідь про нього в книзі «Медаль за бой, медаль за труд» («Молодая гвардия», 1970 р.). Є письмові підтвердження колишніх однополчан, зокрема, полковника А. Я. Гугліна і поручника М. А. Баженова.

Однак жодних радянських документів про те, що О. А. Денисюк був вихованцем полку, немає. Річ у тім, що такі документи, згідно з інструкцією, видавалися тільки на підставі червоноармійської книжки, а на Сашка під час війни червоноармійську книжку не завели... «Якось недоречно виходило, – розповідає Олександр Андрійович, – поляки через багато років розшукали мене, визнали, запросили у Польщу на День Перемоги. А наші рідні чиновники вперто не хотіли бачити очевидних фактів...» [20, с. 4]. І тільки в 1990 р. Олександр Андрійович Денисюк був визнаний учасником бойових дій і отримав посвідчення.

Втім, ні тоді, ні тим паче нині, коли на грудях ветерана нарешті засяяли державні нагороди України – медаль «Захиснику Вітчизни» та орден «За мужність» – він не має в серці ні на кого образи. Адже Олександр Денисюк, як і його батько, що загинув смертю хоробрих у боях за визволення Чехословаччини, воював не задля слави...

Олександр Андрійович Денисюк був активним учасником основних подій і заходів, які мали місце в організації ветеранів Війська Польського Житомирщини з 1993–2016 рр. Сьогодні про його легендарну долю знають не тільки у нас в Україні, а й за її межами. Тільки, на жаль, у селі Барашівка про нього майже ніхто нічого не знає.

Отже, спогади звичайних людей – це не класичні мемуари. В таких споминах йдеться про непрості долі простих людей. Їм не потрібно дотримуватись ідеологічних забобонів, для них не буває правильних і неправильних тем. Коли люди згадують своє власне життя та особисті переживання, для них це і є правдива, справжня історія.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Початок Великої Вітчизняної війни. Окупація Житомира. Визволення Житомира [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.884.zt.com>.
2. Гоманюк М. Жива історія Житомира. Історичний альманах / М. Гоманюк, О. Гуцалюк, Ю. Малихін. – Житомир : Фонд Заславського, 2010. – 116 с.
3. Токунов А. І. Діти війни: повість. / Серія книг «Я розповім вам...»: (Спогади житомир'ян про себе і своє місто). – Кн. 10. – Житомир : «Волинь», 2012. – 160 с.
4. Квітень Олесь (Гуцалюк О. О.) «Син полку». – Бізнес Полісся. – № 9. – січень 2008.
5. «Ми чудом залишилися живі» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://childlibr.org.ua>.
6. «Діти та війна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zitomir.info/news>.
7. Гуцалюк О. О. Остання війна. Документальна повість / О. О. Гуцалюк. – Житомир : «Полісся», 2011. – 232 с..
8. Алещенко Н. М. В ім'я Перемоги / Н. М. Алещенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.avtoreferat.net>.
9. Звягель древній і вічно молодий. Тези Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції з нагоди 200-річчя утворення Волинської губернії, 200-річчя Волинської єпархії та 200-річчя найменування міста Звягеля Новоград-Волинським. [відп. редактор М. Ю. Костиця]. – Новоград-Волинський : [б. в.], 1995. – 274 с.

10. Піонери-герої Житомирщини : пам'ятка для читачів-учнів 6–8 класів : [буклет] / Житомирське обласне управління культури ; Обласна бібліотека для дітей. – Житомир : Облдрукарня, 1980.
11. Тронько П. Подвиг твоих отцов / П. Тронько. – М. : Молодая гвардия, 1970. – 448 с.
12. Міщенко Г. П. Виховані партією. Комсомол і молодь Житомирщини у Великій Вітчизняній війні / Г. П. Міщенко, М. М. Матвійчук. – К. : В-во Київського університету, 1960. – 290 с.
13. Венгловский З. А. Альбом памяти посвященный ветеранам Войска Польского Житомирщины / З. А. Венгловский. – Обласний комітет ветеранів війни и праці. – Житомир, 1995. – 55 с.
14. Венгловський З. А. Коротка історична довідка від 20.11.2012. / З. А. Венгловський – Житомирська обласна благодійна Спілка ветеранів Війська Польського.
15. Житомирщина в період тимчасової окупації німецько-фашистськими загарбниками 1941–1944 рр. : [зб. документів] / [відп. ред. П. М. Степанов]. – Житомир : Радянська Житомирщина, 1948. – 219 с.
16. Военные грозы над Полесьем : Житомирщина в годы Великой Отечественной войны / [Д. Ф. Романов, И. А. Павлов, И. В. Хирный и др.]. – К. : Политиздат Украины, 1985. – 229 с.
17. Книга скорботи України. Житомирська область. – Житомир : Полісся, 2006–2009. Т. 3, кн. 2 : Житомир / [кер. авт. кол. О. М. Іващенко ; наук. ред. Т. Ф. Даниленко ; старш. наук. ред.: А. І. Галаш, В. І. Бобришева]. – 2009. – 478 с.
18. Книга пам'яті жертв Голодомору 1932 – 1933 років у Житомирському районі. – Житомир : М. Косенко, 2008. – 320 с.
19. Натикач Л. Встреча / Л. Натикач // Правда України (Київ). – 1982. – 25 березня.
20. Натикач Л. Син Полку / Л. Натикач // Радянська Житомирщина (Житомир). – 1989. – 09 травня.
21. Шукачі справедливості – «діти війни» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gk-press.if.ua/node/3951>. 15.02.2011.
22. Шубович В. Знову стрілися з Віслою / В. Шубович // Житомирщина (Житомир). – 2005. – 17 січня.
23. Gosciny w Polsce. – «Газета Польська/Gazeta Polska», Listopad, Nr 16 (185), 2005.
24. Малин Г. Білі троянди переможців / Г. Малин // Житомирщина. – 2005. – 14 червня.
25. Sobolewski J. P. «Spotkanie z weteranami z Zytomierszczyzny na Zamku w Pultusku Zytomier». – COMBATANT. – № 11 (178), Listopad 2005.
26. Wengowski Z. «Spotkanie z Wisla po 60 latach». – DZIENNIK KIJOWSKI. – № 22 (269). – Listopad 2005.
27. «Spotkanie z komdatantami Woiska Polskiego w Zytomierzu». – COMBATANT. – № 3 (127). – Maj 2005.
28. Swiateski J. «Polaky Ukrainy». – DZIENNIK KIJOWSKI. – № 15 (262). – sierpień 2005.
29. «Ветеранський Хрест» ветеранам Війська Польського на Житомирщині». – Польська/Gazeta Polska, жовтень 2006.
30. Горицвіт Р. Відзначені «Ветеранським Хрестом» / Р. Горицвіт // Житомирщина (Житомир). – 2006. – № 106 (19167).
31. Кавун О. Підтверджено зв'язки з сентиментальною Вітчизною / О. Кавун // Голос України (Київ). – №86 (4336). – 6 травня 2008.
32. Костриця М. У вдячній пам'яті нащадків / М. Костриця // Комсомольська зірка (Житомир). – 1988. – 19 травня.
33. Житомирщина : історичний нарис / [А. Б. Войтенко, О. М. Іващенко, О. С. Кузьмін та ін.]. – Житомир : Полісся, 2003. – 272 с.
34. Дзвони пам'яті : худож. та докум. твори. Вип. 3. Кн. про трагедію сіл Волині, Житомирщини та Ровенщини, знищ. фашистами у роки війни / [ред. Ю. Збанацький ; упоряд. О. Т. Богачук та ін.]. – К. : Рад. письм., 1987. – 228 с.

Данило Бовкун
учень 8 класу ЗОШ I–III ступенів № 30 м. Житомира
(науковий керівник:
учитель історії та правознавства **Топольницька Н. А.**)

МОЇ ПРЕДКИ – ФРОНТОВИКИ

Пам'ять про Другу світову війну років живе в кожній родині в Україні. Мільйони людей в ті роки воювали на фронті, багато з них загинули. Інші переживали жахіття війни на окупованій території, були ув'язнені в концтаборах.

З тих страшних часів пройшло вже 73 роки. Проте пам'ять – жива. Зберігається пам'ять про війну і в нашій родині.

Серед опрацьованих джерел значне місце займають спеціалізовані сайти в мережі Інтернет, де розміщено інформацію про воїнів Другої світової війни. Також використано друковані джерела («Книга пам'яті України», періодична преса).

Метою статті є данина пам'яті й шани тим, хто приніс нам Велику Перемогу.

Наш прадід Олександр Андрійович Бовкун (1921–1999). Народився і виріс в селі Іванківці Бердичівського району. У 1940 р. він вступив у Харківське авіаційне училище, закінчив його у званні сержанта авіації. Потім навчався у Архангельському військовому училищі – і отримав там звання молодшого лейтенанта.

Воював прадід на двох фронтах – Калінінському та Карельському. Спочатку – не на літаках, а на аеросанях. Був командиром взводу аеросанного батальйону [4]. А в 1943 р. пересів на літаки. Воював на Карельському фронті, у ескадрильї зв'язку, на літаках типу По-2. Під час бойових вильотів тричі літак підбивали німці, і він падав. Але прадід лишився живим, хоча отримував поранення та лікувався у військовому шпиталі. День Перемоги Олександр Бовкун зустрів у Карелії.

Після війни прадід ще 15 років служив у військовій авіації, у військовій частині біля міста Петрозаводська. Літав на літаках Іл-14, Ан-2, Лі-2. У 1960 р. переїхав до Бердичева, понад 30 років працював на заводі «Комсомолец». Помер він у 1999 р. За бойову службу Олександр Бовкун був нагороджений двома орденами Червоної зірки, орденом Вітчизняної війни II ступеню, медалями «За оборону Радянського Заполяр'я», «За бойові заслуги», «За перемогу над Німеччиною» та іншими медалями [8; 9].

Наш прадід Іван Васильович Сінько (1921–1986). Він народився і виріс у селі Озадівка Бердичівського району. У травні 1940 р. Івана Сінька призвали у армію – в Одеський військовий округ. Служив він у 59-му Червонопрапорному прикордонному полку, який дислокувався на Північному Кавказі. Полк охороняв від ворога залізні дороги у районах міст Армавір, Ростов, Нальчик. Прадід в роки війни пройшов шлях від Одеси до Сталінграду, а потім – назад. З 1942 по 1944 р. Іван Сінько був замполітом 26-го Червонопрапорного прикордонного полку. Опісля брав участь у боях на півдні України – у складі

105-го прикордонного полку. Перемогу він зустрів у місті Ізмаїл Одеської області [7].

У повоєнні часи Іван Сінько служив в прикордонних військах. Потім його направили розвивати сільське господарство. У 1960-х–1970-х рр. він керував крупними колгоспами у Чуднівському районі, а перед виходом на пенсію був директором пункту відгодівлі худоби. Помер Іван Сінько у березні 1986 року.

За участь у боях з нацистами Іван Васильович Сінько був нагороджений медалями «За оборону Кавказу», «За перемогу над Німеччиною», орденом Великої вітчизняної війни II ступеню, а також іншими медалями та орденами. [10].

Наш прадід Іван Купріянович Базько (1927 р. н.). Народився у селі Вірля Баранівського району Житомирської області. Коли почалася війна, Івану не було й 14 років. Тож іще дитиною він пережив всі жахи нацистської окупації.

У 1944 р., коли Україну вже було звільнено від гітлерівських окупантів, 17-річного Івана Базька мобілізували до Червоної армії [6]. Спершу він служив у місті Вологді, а потім – у Ленінграді та в місті Медвежьегорську. У складі конвойних військ він охороняв полонених німців. Служив І. Базько у Червоній армії до 1952 р.

У післявоєнний час Іван Базько працював на порцеляновому заводі, у військкоматі, потім був церковним старостою. Нині Іван Купріянович разом з дружиною Ганною Созонтівною мешкають у місті Баранівка. Прадід є одним з останніх нині живих учасників війни у своєму містечку. За участь у війні Іван Купріянович Базько нагороджений медаллю «За перемогу над Німеччиною», а також іншими відзнаками [3].

Наш прапрадід Марк Ларіонович Чорноус (1902–1941). Народився Марк у місті Лохвиці Полтавської губернії. Закінчив чотири класи церковно-приходської школи. У 1920–1930-х рр. служив в органах державної безпеки на різних керівних посадах. Перед війною був начальником секретного відділу виконкому у місті Лубни.

Коли почалася війна з нацистами, начальство наказало Марку Чорноусу не евакуюватися – а готувати підпільну мережу для протидії ворогу. З приходом німців він перейшов на підпільне становище. Восени 1941 р. Марк Ларіонович серйозно захворів. І саме тоді у місті знайшовся зрадник, який видав Марка Чорноуса окупантам [6]. 31 жовтня 1941 р. німці розстріляли нашого прапрадіда. Похований він у братській могилі в місті Лохвиця. Нині прізвище Марка Чорноуса викарбуване на меморіалі в центрі Лохвиці, а також внесене до «Книги пам'яті України» [2, с. 143].

Наш двоюрідний прадід Петро Андрійович Бовкун (1919–1942). Це рідний брат мого прадіда – Олександра Андрійовича Бовкуна. Народився Петро Бовкун у селі Іванківці поблизу Бердичева. Коли розпочалася війна з нацистською Німеччиною, його призвали на фронт. Він мав військове звання гвардії лейтенанта, командував 117-м стрілецьким взводом 39-ї гвардійської дивізії [1, с. 205].

19 листопада 1942 р., у перший день наступу радянських військ під Сталінградом, Петро Бовкун загинув від кулі ворога [5]. Похований він був біля заводу «Червоний Жовтень» у Сталінграді. Родина отримала похоронку з

повідомленням про це. Довгий час лише цей пожовклий папірець був єдиною пам'яттю про загиблого воїна. А у 1995 р. завдяки старанням моїх дідуся і батька ім'я нашого родича було повернуто з небуття у Волгограді. Після листа-запиту та надіслання копії похоронки працівники музею-меморіалу «Сталінградська битва» внесли ім'я Петра Бовкуна у картотеку меморіалу.

Отже, ми спробував поростежити історію Другої світової війни крізь призму свого роду – у біографіях предків-фронтовиків. П'ять різних воїнів, п'ять різних доль. Двоє з них навіки лишилися на тій війні. Двоє дожили до пенсійного віку. І лише один з них усіх (прадід Іван Базько) дотепер живий – і є в нашому роду єдиним учасником і очевидцем трагічних подій Другої світової війни. Фронтіві біографії представників нашого роду яскраво доводять, що та страшна війна торкнулася кожної родини в Україні та інших республіках. Тож війна була дійсно народною, а Перемога – одна на всіх.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Книга пам'яті України. Житомирська область / [ред. І. О. Герасимов та ін.]. – Житомир : Льонок, 1993. – Т. 2. – [Б. м.] : [б. в.], 1994. – 655 с.
2. Книга пам'яті України. Полтавська область / [ред. І. О. Герасимов та ін.]. – Полтава : Полтавський літератор, 1995. – Т. 7 : Лохвицький район. – Лубенський район / [ред. П. Г. Шемет та ін.]. – [Б. м.] : [б. в.], 1998. – 683 с.
3. «Житомирщина» (Житомир). – 27 березня. – 2018 р.
4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://moypolk.ru/ukraina/soldiers/bovkun-aleksandr-andreevich/story>;
5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://moypolk.ru/ukraina/soldiers/bovkun-petr-andreevich/detailinfo>;
6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://moypolk.ru/ukraina/soldiers/chernous-mark-illarionovich/detailinfo>;
7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://moypolk.ru/ukraina/soldiers/sinko-ivan-vasilevich/story>
8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://podvignaroda.ru/?#id=16864031&tab=navDetailManAward>
9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://podvignaroda.ru/?#id=1530296800&tab=navDetailDocument>
10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://podvignaroda.ru/?#id=1521378939&tab=navDetailManUbil>

Дарина Григоренко
учениця 8 класу ЗОШ І–ІІІ ступенів № 30 м. Житомира
(науковий керівник:
учитель історії та правознавства **Топольницька Н. А.**)

«МІЙ РІД – МОЯ ГОРДІСТЬ» (ПИСЬМЕННИЦЯ МАРІЯ ПОНОМАРЕНКО)

Ще з сивої давнини і до сьогодення для українців родина – невід'ємна складова життя. Людина не приходить у світ нізвідки. Вона завжди є гілочкою на великому дереві свого роду, який сягає корінням у глиб віків до найдавніших предків, а кроною – тягнеться у майбутнє. Сім'я, рід, родина мають свою

історію, яку творить кожен із нас, а з історії родів твориться історія українського народу. Батько для української родини – оборонець землі, на яку часто зазіхали сусіди. Насамперед любов до Батьківщини, до рідної землі, до віри пронизували всі ділянки родинного життя.

«Подивися у воду, якого ти роду», – каже народне прислів'я. Адже це так цікаво й захоплююче дізнатися, хто були твої далекі бабусі й дідусі, чим вони займалися, про що мріяли! І тоді знову і знову переконуєшся, що саме такі родини – великі, нові, творчі – є запорукою вільної і сильної України. Нині ця проблема вельми актуальна для нас.

Мета статті розповісти про діяльність української письменниці Марії Пономаренко, моєї бабусі.

Спочатку ми розповімо про маминих батьків – бабусю Людмилу та дідуся Георгія. Бабуся Людмила все своє життя вчить дітей, вона вчителька української мови та літератури. Тато моєї мами – дідусь Георгій – пенсіонер, багато років працював у сфері транспорту.

Дідусь Анатолій – батько мого тата, займався меліорацією.

Про кожного можна написати дуже багато хорошого, але я хочу в першу чергу розповісти про одну із своїх бабусь. Це бабуся-свято. Вона кожному рідному і чужому несе тільки добро. Це мама мого тата, вона вже немолода, їй за сімдесят, проте інколи я дивуюсь, наскільки вона енергійна. Дивлячись на неї, я розумію, як людина може любити життя. Моя бабуся вважає, що кожен повинен принести у світ багато корисного. Не можу пригадати, коли я бачила її без діла: то їде на зустріч із учнями шкіл районів нашої області, то поспішає до малечі у дитячий садочок або на презентацію своєї книги у бібліотеку. Її добре знають школярі та вчителі, студенти та викладачі нашого міста. Бабуся любить спілкуватися з людьми, адже вона – письменниця, яка творить для дітей – Марія Пономаренко.

За 40 років наполегливої праці видала понад 160 книжок. Мене завжди цікавило питання, чому вона стала дитячою письменницею. Бабуся розповіла, що все почалося з цікавого випадку. «Інколи одна зустріч, один погляд, одне слово може повністю змінити життя людини», – розповідала моя порадиця.

Одного разу бабуся побачила дівчинку, у якої був повний кошик квітів. Вона запитала: «Тобі не шкода було рвати їх?». Саме після цього випадку народилася її перша казка, яка називається «Подарунок». У ній розповідається про маленьке зайченятко, яке пошкодувало зірвати квіточку для мами на свято. Разом із ненькою вони прийшли на горбочок, на якому розквітнув пролісок. Зайчатко сказало: «Ця квітка найпершою з'явилася в лісі, я дарую її тобі, мамо, тільки зірвати не зміг, бо шкода».

Я зростала на казках моєї бабусі і добре знаю, що її твори – це велика наука для дитини. Вони вчать не тільки, як не знищити квітку, а й як любити довколишній світ, як – стати Людиною.

Марія Пономаренко – різножанрова письменниця. Пише оповідання, казки, вірші, загадки, п'єси і навіть вистави.

Окремо хочеться розповісти про неї як драматурга. Творча праця із композитором Іваном Островерхим сприяла виходу вісімнадцяти книжок із

музичними виставами для дитячих садків: «Іменини кози Мокрини», «В ліс прийшла красуня осінь», «Бігла кізка по містку» тощо. Опера «Іменини кози Мокрини» звучала в дитячому садку «АБВГДейка», Житомирській обласній бібліотеці для дітей та в Житомирському обласному академічному театрі ляльок. Для найменших глядачів – вистави «Весела кампанія», «Що – добре, а що – ні» та багато інших. На слова Марії Антонівни композитор Іван Островерхий написав більше 300 пісень.

А ще моя бабуся не тільки пише, а й малює. Вона – частий гість у маленьких школярів – проводить майстер-класи з малювання. Діти із задоволенням створюють українські пейзажі, натюрморти, проявляючи власну фантазію.

Щороку Марія Пономаренко відвідує батьківщину Лесі Українки – місто Новоград-Волинський, у якому бере участь у відзначенні річниці з дня народження письменниці. І обов'язково відвідує дитячий садочок «Сонечко». У родинному клубі вона зустрічається з дітками, їхніми батьками, бабусями та дідусями, вихователями.

Тісний зв'язок підтримує Марія Пономаренко і з колективом обласної дитячої бібліотеки. Вона часто зустрічається з читачами і проводить з ними заняття з літератури рідного краю.

Марія Антонівна й бібліотекарі сприяли залученню дітей до міжнародного проекту «Ми – українці. Я і ти!».

Цей проект для дітей, який об'єднує етнічних українців Польщі та України, допомагає польським дітям краще пізнати українську культуру, сприяє розвитку добросусідських відносин між двома державами – Польщею та Україною.

Усі присутні на творчому калейдоскопі «Усміхнений сонях Марії Пономаренко» були вражені обізнаністю та ерудицією маленьких поляків, які досить швидко впоралися із запропонованими загадками. Вони щиро раділи з цього.

Бабуся багато працює з творчими дітьми. Їхні кращі роботи друкуються у Харківській газеті «Журавлик», також у Донецькій – «Настенька». Марія Антонівна є членом редакційної ради журналу «Дзвіночок», який виходить в Івано-Франківську протягом 25 років. Там друкуються її твори, а також твори читачів Житомирщини. Вона систематично публікує свої казки в журналах «Малютко», «Дзвін», «Аллочка-дошколярочка».

Бабуся написала 5 читанок для вихованців дитячих садків та учнів початкових класів. Це – «Сонячна країна – моя Україна», «Усміхнений Сонях», «Перлинка», «Жайвір», «Подарунок».

За ці книжки вона отримала найвищу літературну премію імені Лесі Українки.

За читанку «Де ростуть котигорошки» (у співавторстві із Л. Бондарчук та Л. Памірською) М. Пономаренко стала лауреатом Державної премії України імені Наталі Забіли. Неодноразово її книжки ставали переможцями обласного конкурсу «Краща книжка року». Моя бабуся у 2016-му р. стала лауреатом премії імені Олени Пчілки за збірку прозових творів «Під блакитною

парасолькою». Марія Пономаренко – єдиний автор в області, яка відзначена двома престижними преміями.

На українському радіо прозвучало більше 200 її казок. Більшу частину свого життя бабуся творила для дітей.

Але не це головне. Найбільша радість для бабусі – коли діти із задоволенням читають створені нею казки і залюбки стають членами її родини – великої і дружньої, де завжди перемагає добро.

Секрет успіху моєї бабусі Пономаренко Марії – любов до людини й до слова. Родина дуже важлива в житті кожної людини. Адже це найближчі люди, яких ми дуже любимо, які дарують нам тепло та вчать передавати його ближньому. Я дуже люблю свою родину і ціную кожну мить, яку поводжу в колі сім'ї. Іноді бувають і якісь непорозуміння, але ми стараємося одразу все виправити, з'ясувати. Мені подобається те, що ми завжди допомагаємо один одному, підтримуємо і словом і ділом.

Кожна сім'я має своє коріння. Так у нашій родині склалося, що я знаю не тільки своїх дідусів і бабусь, а й прадідів, прапрадідів, прабабусь і прапрабабусь. Дуже пишаюся своїм родоводом, намагаюся не зганьбити його честі своїми вчинками. А взагалі, зовсім не важливо, хто твої рідні, адже головне, що вони поруч.

Отже, рідні люди – це подарунок долі, який ми маємо цінувати. А родина – наш надійний притулок у цьому великому і бурхливому, як океан, світі. Тому кожен з нас обов'язково має вносити свій вклад у щастя своєї родини, своєї держави, щоб не допустити конфлікту громадянських і родинних цінностей.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Коріння твого роду [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://chutaybumchik.blogspot.com/2016/12/korinnja-tvogo-rodu.html>
2. Вивчаємо українську разом з польськими дітьми [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://chutaybumchik.blogspot.com/2017/03/vyvchajemo-ukrainsku-razom-z-polskymy-ditmy.html>
3. Цінності української родини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://oleg-leusenko.livejournal.com/3786339.html>

Вероніка Загарій

учениця 10 класу СЗОШ №8 м. Бердичева

(науковий керівник:

вчитель історії **Гопчук А. А.**)

СВЯТО-ТРОЇЦЬКА ЦЕРКВА УПЦ МП м. БЕРДИЧЕВА

Церква відіграє важливу роль у житті прихожан. Адже Свято-Троїцька церква це, перш за все, історична пам'ятка із власною історією заснування, за якою ми маємо доглядати. Церква є також культурницьким осередком православ'я у Бердичеві.

Стаття присвячена археологічній спадщині міста Бердичева – Свято-Троїцькій церкві. Висвітлено історію церкви зі спогадів очевидців. Визначено її

культурну значущість. Проаналізована специфіка архітектури храму, особливості будівництва.

Метою статті є визначення передумов будівництва Свято-Троїцької церкви і її заснування Миколою Тишкевичем.

Свято-Троїцька парафія у Бердичеві заснована у середині XVIII ст. Перша, ще дерев'яна, Троїцька церква, була закладена у 1721–1746 рр., а її будівництво закінчено у 1759 р. Засновником парафії вважається власник міста князь Микола Радзивілл (1688–1746), який на правому березі річки Велика П'ята (сучасна річка Гнилоп'ять) навпроти міської фортеці збудував дерев'яну Троїцьку церкву і передав їй навколишні земельні угіддя.

У 1834–1836 рр. протоієрей Сильвейстер Липський на місці, визначеному затвердженим генеральним планом містечка Бердичева від 1825 р., будує кам'яний, хрестово-купольний із дзвіницею храм [3, с. 44].

Перед тим, «24 квітня 1833 р. відряджений був у м. Бердичів Волинський губернський землемір, для огляду ґрунту, на якому передбачалося будівництво нової кам'яної Троїцької церкви. Чинownik цей 29 травня доніс мені, що він, знайшовши те місце, призначене по Високому затвердженому для міста Бердичева плану 1825 р., під будівництво церкви, вказав священнику і прихожанам тієї церкви пункти, на яких мав закладатись її фундамент...» [3, с. 50].

Старий дерев'яний храм розібрали, дерево з нього використали для випалювання цегли для нового храму. Біля нового храму виділили кладовищенське місце, де ховали (за бажанням) померлих до 1844 р. Після 1844 р. і до 1918 р. біля церкви продовжували ховати лише її священників та знатних жителів міста. Поряд із Троїцькою церквою поховані її священники: протоієрей Сельвейстр Липський (1824–1878), священник Яків Веселовський (1866–1892), священник Кирило Мацкевич (1892–1898), священник Микола Нещеретов (1899–1903), протоієрей Микола Тучапський (1903–1911).

Будівля Свято-Троїцької церкви цегляна, оштукатурена, побілена. Хрестова в плані, із слабо подовженою західною гілкою, з чотирма стовпами, однокупольна, з прямокутною апсидою і одноярусною дзвіницею над притвором, яка має форму восьмистовпної ротонди, завершеної восьмигранним шпилем [4, с. 123].

Побудована у стилі класицизму. Південна, північна і західна гілки хреста, з входом по кожній осі, завершені чотириколонними одноосьовими портиками спрощеного доричного ордера без тригліфів у фризі. Властивий класицизму монументалізм досягається переважанням маси стіни, великих об'ємів при геометризмі розчленовувань, нечисленності отворів і максимально стриманому декорі (спрощеного профілю стрічкові наличники, напівциркульні ніші, пілястри тосканського ордера, що фланкують західний вхід, строгого профілю карниз з модульонами). Невідповідність класицистичного типу споруди, що спирається на античні зразки до функціональних вимог (встановлення іконостасу) призвело до необхідності влаштування ніші замість вікна в портику.

Інтер'єр вирішений як єдине ціле, підпорядковане щедро освітленому підкупольному простору. Середохрестя перекрито купольним склепінням, гілки хреста – циліндровими. Характерною особливістю інтер'єру є завершення західної гілки хреста конхою, стіни якої декоровані пілястрами. У товщі стіни притвору влаштовані сходи на дзвонний ярус дзвіниці [4, с. 132].

У храмі три престоли: центральний – Святої Трійці, правий – Покрови Пресвятої Богородиці, лівий – преподобного Сергія Радонезького. З 1829 по 1845 рр. при храмі діяло духовне училище. На середину XIX ст. церкві належало 65 десятин землі.

З приходом до влади більшовиків в Україні у 1918 р. ситуація кардинально змінилась, відносини Церкви та радянської влади стали ворожими. Ще 1917 р. діяльність Свято-Троїцької парафії було припинено, храм закрили. У храмі розмістили різні контори, склади, житлові приміщення і навіть конюшню. Іконостас було знищено, образи святих, писані масляною фарбою, замазані крейдою.

На початку 1930-х рр. на місці священицького будинку та частини території церковного кладовища побудували школу (нині загальноосвітня школа № 8), частину земель віддали під приватну забудову. Так церковне кладовище припинило своє існування [2, с. 50].

У липні 1941 р. Бердичів окупували німецькі війська. З встановленням німецької влади на окупованих територіях був проголошений закон про вільну дію православних церков та різноманітних релігійних громад. В Україні виникла Українська автономна Церква в рамках РПЦ. Майже відразу місцеві жителі приступили до відновлення Свято-Троїцького храму. Церква відновила діяльність 15 лютого 1942 р. завдяки старанням протоієрея Іларіона та парафіян при допомозі німецької влади [5, с. 176].

У 1943 р. і в розпал німецько-радянської війни у Радянському Союзі легалізували Московський Патріархат. Після звільнення Бердичева від загарбників із 19 серпня 1944 р. Свято-Троїцька парафія відновила свою діяльність у складі Православної церкви Московського Патріархату, Троїцький храм передали релігійній общині. 5 серпня 1945 р. на пам'ять ікони Божої Матері Почаївської у Свято-Троїцькій церкві була відслужена перша Божественна Літургія. З цього часу храм відкритий для богослужіння.

Отже, Свято-Троїцька церква це один із культурних осередків православ'я. Проте вона належить до єпархії Московського патріархату, у зв'язку з чим виникає багато суперечностей у політичних питаннях. Не менш важливою є проблема національної безпеки, яка не може бути гарантованою при збереженні духовного підпорядкування українців Москві. Окрім того, залежний стан православних громад України (біля 70 %) від сусідньої не вельми дружньої держави надмірно політизує релігійне середовище України. Інтенсивне зрощення релігії і політики перетворює Церкви і деномінації з духовно-культурних інституцій на маргінальні структури, котрі часто використовуються певними політичними силами для обслуговування своїх інтересів. Власне у строгому юридичному розумінні православ'я (церква) означає релігійну

організацію з канонічно довершеною ієрархією. Котра має право вступати в рівноправні зносини з іншими суб'єктами міжнародного церковного права.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Житомирщина: історичний нарис : [навч. посіб.] / [А. Б. Войтенко, О. М. Іващенко, О. С. Кузьмін та ін.]. – Житомир : Полісся, 2008. – 272 с.
2. Іващенко О. Житомирщина шляхами історії. Краєзнавчі розвідки / О. Іващенко, Ю. Поліщук. – Житомир : Полісся, 1997. – 145 с.
3. Костриця М. Ю. Бердичів: історико-краєзнавчий нарис / М. Ю. Костриця, Ф. Б. Пашківський. – Житомир : М.А.К, 2000. – 72 с.
4. Мартинюк М. Освітній та культурний розвиток Бердичева в ХІХ–ХХ ст. (до 60-х рр. ХХ ст.) / М. Мартинюк // Бердичів древній і вічно молодий : [зб. наук, праць за матеріалами Всеукраїнської науково-краєзнавчої конф., 8–11 червня 2005 р.] / [ред. М. Ю. Костриця]. – Житомир : Косенко, 2005. – 176 с.
5. Мартинюк М. В. Долі, пов'язані з Бердичевом: Біографічні нариси про визначних людей міста / М. В. Мартинюк. – Житомир : Волинь, 2009. – 200 с.

Наталія Мисник

учениця 9 класу Грозинської гімназії

(науковий керівник:

учитель історії вищої категорії **Мисник С. М.**)

РОЗВИТОК ОСВІТИ НА ТЕРИТОРІЇ СИНГАЇВСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ РАДИ КОРОСТЕНСЬКОГО РАЙОНУ (наприкінці ХІХ – 80-х рр. ХХ ст.)

Актуальність дослідження полягає в тому, що проблема функціонування освіти на території Сингаївської сільської ради Коростенського району наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття і донині недостатньо вивчена краєзнавцями та висвітлена в історіографії. Тому, аналіз становлення та розвитку освіти на території Сингаївської сільської ради є актуальним та сучасним. Краєзнавчі дослідження важливі, адже вони є складовою частиною історії України.

Територія Сингаївської сільської ради, як і все Полісся, була однією з найвідсталіших в освітньому розвитку. Офіційно шкіл не було. Але на території діяли дві церкви: Сингаївська і Немирівська. Церква в Сингях була збудована ще до 1648 р., адже під час Національно-визвольної війни українського народу під проводом Б. Хмельницького у церкві в Сингях повсталі селяни вилучили документи ополченого шляхтича А. Скаржинського і спалили їх [1, с. 276]. У 1680 р. шляхтич Микола Осевський подарував для неї великі дзвони [1, с. 31]. Можливо ця церква була найстарішою на Коростенщині.

Церква в ім'я святого Архистратига Михайла в Немирівці відома з 1760 р., була збудована на кошти А. Дубровського. На 1888 р. була одним з найбільших землевласників в окрузі, маючи 19 десятин землі в Немирівці, 110 десятин в Сингях і отримувала добовий суботній дохід з Сингаївської церкви [3, с. 351]. Церква була дерев'яна, однокупольна, поруч зведена дерев'яна дзвіниця. При церквах св'ященники за плату проводили навчання, програма якого зводилась,

в основному, до вивчення «Закону Божого», деяких навичок читати, писати, рахувати. В 1909 р. в с. Немирівка Іскоростенської волості було відкрите однокласне сільське училище. В 1913 р. в с. Купеч Татарновицької волості було відкрите однокласне початкове училище Купечське. Викладання велося українською мовою. З кінця 1920 р. почалося створення системи народної освіти. Робилася спроба створити нову радянську систему народної освіти з головним завданням «комуністичного виховання».

Наприкінці 1922 р. у всіх селах Сингаївської сільської ради, а саме: Немирівка, Сингаї, Грозине, Шатрище, Купеч діяли школи, які були забезпечені вчителями. Хоча кількість дітей шкільного віку в 4 рази перевищувала кількість учнів [4, с. 153]. Це засвідчує резолюція губернського з'їзду КНС від 24 березня 1921 р. про поліпшення народної освіти і культурно-освітньої роботи. В ній наголошувалось про необхідність «поширити мережу дитячих установ на селах», «закласти на Волині якомога більше хат-читалень, бібліотек, народних домів» тощо [2, с. 137].

Одночасно проводилась велика робота з ліквідації неграмотності серед дорослого населення. У селах організовувались лікнепи, працювали гуртки художньої самодіяльності. В 1925 р. було придбано нові підручники та багато іншої літератури. Велику допомогу вчителям та учням надавала газета «Нове село». Завдяки старанням її творця В. Стрункого до початку 1926 р. було видруковано 24 номери накладом 1800 примірників [5, с. 94].

Після Другої світової війни в регіоні було завершено перехід до загального семирічного навчання. Курс на реформування в галузі освіти М. Хрущов проголосив у квітні 1958 р. [2, с. 272]. Головне завдання полягало у подоланні відірваності шкіл від життя. Для реалізації освітньої реформи були залучені значні кошти та ресурси. В 1960 р. була впроваджена обов'язкова восьмирічна освіта. В кінці 1950-х рр. стрімко зросла кількість населення в селищі дослідної станції та в навколишніх селах. Відповідно значно зросла і кількість дітей як дошкільного так і шкільного віку. Сингаївська початкова школа, яка тулилася в непристосованому приміщенні клубу, і Немирівська восьмирічна школа вже були не в змозі забезпечити навчальним процесом школярів сіл Грозине, Сингаїв, Немирівки. Тому і було прийнято рішення про будівництво нової школи в Грозине, як в найбільш перспективному населеному пункті сільської ради.

Будівництво цієї школи на 240 учнівських місць за типовим проектом, розпочалося з весни 1962 р. і закінчилося влітку 1963 р. В школі передбачалося організувати навчання школярів за кабінетною предметною системою. Предметні кабінети були забезпечені новими меблями, всім сучасним на той період необхідним обладнанням, підручниками, наочними посібниками. Вперше в районі були вкомплектовані всім необхідним фізичний, хімічний, біологічний, лінгафонний англійський, музичний кабінети, столярна і слюсарна майстерні. Відкриття Грозинської середньої школи відбулося 1 серпня 1963 р. Була перерізана стрічка.

На жаль, не збереглося пам'яток духовної культури (Сингаївської та Немирівської церков). Дослідницька робота дала змогу простежити розвиток

освіти на території Сингаївської сільської ради і оцінити виважене рішення щодо побудови середнього закладу освіти на території с. Грозине. З відкриттям дослідної станції, яка пізніше переросла в науково-дослідний інститут, школа виконувала важливу функцію підготовки учнів для вступу у вищі навчальні заклади. Пошукова робота дала змогу підтримати шкільний музей, створити нові експонати.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Архив Юго-Западной России. Ч. IV. Т. 1. – К. : Тип. Е. Федорова, 1867. – 579 с.
2. Житомирщина: історичний нарис : [навч. посіб.] / [А. Б. Войтенко, О. М. Іващенко, О. С. Кузьмін та ін.]. – Житомир : Полісся, 2008. – 272 с.
3. Лукашенко В. В. Коростенщина: Історико-географічний нарис / В. В. Лукашенко. – Коростень, 2003. – 164 с.
4. Лукашенко В. В. Грозіно. Історія, спогади, етнографія / В. В. Лукашенко. – Коростень, 2014. – 233 с.
5. Костриця М. Ю. Рідний край : [посіб. для вчителів і учнів Житомирщини] / М. Ю. Костриця. – Житомир : СМП «Житомир–Ріко-Пре-Реклама», 1994. – 192 с.

Анастасія Войтович, Юлія Сідлецька
учениці класу СЗОШ № 8 м. Бердичева
(науковий керівник:
учитель-методист історії **Савченко Л. В.**)

РІДНА ШКОЛА: ІСТОРІЯ ТА СЬОГОДЕННЯ

У зв'язку з європейськими інтеграційними процесами, розбудовою Нової Української школи постає питання збереження традицій, наступності в процесах навчання і виховання. Мабуть, у цьому виявляється наше прагнення віднайти переваги, родзинки, особливості розвитку нашої школи, сформувати мету та завдання в сучасних умовах, а значить визначити стратегію розвитку закладу в майбутньому.

Метою статті є висвітлення історії створення і функціонування навчального закладу з часу заснування і до тепер. Визначити основні етапи розвитку та традиції школи, що стануть основою розбудови Нової Української школи.

У 1939 р. на Загребеллі по вул. Кривій, 5 (нині – вулиця Рози Люксембург, 7) вперше прозвучав дзвінок, який покликав до навчання 568 учнів.

У двоповерховому приміщенні було розміщено 15 класів. У 1940 р. відбувся перший державний випуск 32-х учнів 10 класу. Серед них 4 випускники, які закінчили школу навідмінно.

Випускники 1941 р. продовжили свій життєвий шлях на фронтах Другої світової війни. У період окупації у приміщенні школи розташовувався госпіталь.

8 лютого 1944 р. неповна середня школа № 8 відновила свою роботу, прийнявши на навчання 126 учнів які розмістилися в 11 класних кімнатах. Учні трьох класів вивчали німецьку мову. Важкі були часи: приміщення не освітлювалося і не опалювалося; за словами очевидців, чорнило замерзло,

вікна були затулені ганчір'ям. Фасад школи – напівзруйнований від вибуху бомби що впала неподалік [2, с. 88].

З 1944–1945 н. р. у школі функціонувало 15 класів, навчальні заняття не відвідувало 40 дітей. Основна причина – відсутність одягу та взуття.

У 1949–1950 н. р. навчалось 738 учнів, з них 30 відмінників.

У 1950–1951 р. н. навчалось 758 учнів (19 класів), працювало 25 учителів.

З 1945 по 1953 р. навчальний заклад мав назву Бердичівська українська середня школа № 8.

У Бердичівській середній школі № 8 (таку назву мав навчальний заклад з 1953–1993 н. р.) здійснювалося виробниче навчання для учнів 9–11 класів: автосправа для юнаків, дівчата оволодівали професією швачки.

У 1960–1990-х рр. школа жила і розвивалася в ритмі держави; учні навчалися, займалися спортом, перемагали, працювали в трудових таборах, брали участь у загальнодержавних святах, здійснювали походи туристичними та партизанськими стежками [2, с. 94].

Протягом усього часу функціонування закладу його очолювали талановиті директори, чудові організатори, які глибоко усвідомлювали всю важливість педагогічної роботи. Це П. К. Луцюк, А. О. Світко, О. І. Коровіна, М. К. Кудлай, М. Т. Десятко, Д. І. Підгайченко, С. Я. Хенкін, П. О. Дмитрук, Т. Б. Горінська, О. О. Матіщук, М. О. Сінкевич, Л. К. Кордиш, Г. О. Меньник, В. В. Адаменко/

Кожен з них вписав власні сторінки в історію школи, доклав чимало зусиль, розуму, таланту для становлення і розвитку навчального закладу [3, с. 123].

Справжній розквіт закладу розпочався у 1980–1990-х рр., коли школу очолила Людмила Кіндратівна Кордиш, відмінник народної освіти. За цей час матеріально-технічне оснащення школи покращилося: було створено лінгафонний кабінет, переобладнано методичний кабінет, облаштовано їдальню, відкрито читальний зал, зведено огорожу навколо школи та стадіону, збудовано стрілецький тир і смугу перешкод [3, с. 139].

Оновлення школи продовжувалося і з приходом до керівництва Ганни Олексіївни Мельник. За сприяння міської влади почалася реконструкція внутрішніх приміщень школи: опалення було змінено на водяне, побудовано автономну котельню, здійснено заміну віконних рам і дверей, обладнано майстерню художньої вишивки.

Валентина Василівна Адаменко продовжила традиції своїх попередників. Під її керівництвом відремонтовано стару покрівлю школи, зроблено реконструкцію фасаду школи, відкрито комп'ютерний клас, побудовано внутрішні туалети, висаджено молодий сад. Школа розквітла, забуяла різноцвіттям чорнобривців, мальв, хризантем і стала перлиною Загребелля.

Історія школи – це історія наших вчителів і випускників.

Славні традиції школи бережуть і передають наші наставники, наші наймудріші педагоги-ветерани. Це К. С. Молозова, Г. Й. Воспітанік, О. І. Філіпчук, Я. М. Балицька, М. О. Чубар, З. А. Павловська, Г. О. Мельник, Н. А. Кривінська, С. В. Крисюк, В. М. Хомяк, Н. М. Каневська, Б. І. Шумлянська, Г. Ф. Шевчук, О. М. Ковтонюк, Л. Й. Кравчук, Т. Г. Ільїна.

Кожен з них вчитель-всесвіт, у якого є чому навчитися. Це незвичайні люди це педагоги-сподвижники, талановиті вчителі, мудрі порадики, які варті величезної любові та поваги з боку батьків та дітей, Навчаючи своїх вихованців добру, справедливості, патріотизму вони відкрили для них тисячі шляхів у велике життя. Це люди, які творили нашу школу, тут залишилася частина їхньої праці, звичаї, знань, любові, життя. Ми черпаємо насагу з їх життєвих історій, ми вклоняємось їм за вчительський подвиг. Не вистачить слів, щоб розповісти про педагогів, які вже не з нами. Вони як журавлі, що відлетіли. Але в пам'яті своїх учнів вони будуть живими завжди, бо людина жива доти, поки її пам'ятають. Це А. М. Ковальчук, Н. М. Уланівська, Л. А. Січенко, М. О. Сінкевич, Л. К. Кордиш, Л. М. Ковтун, Є. А. Майданович, В. В. Санюк, М. Т. Мариняк, Л. Д. Коржанівська та ін. [3, с. 144].

Незабутні сторінки історії восьмої школи, починаючи з далекого 1939 р. перегорнув А. А. Рушниць (директор міської фільмотеки), створивши фільм про школу, вчителів, учнів.

Допомагала йому відкривати далеку історію, згадувати минуле і сучасне навчального закладу ветеран педагогічної праці К. С. Морова, яка пропрацювала в школі все своє життя.

Яскравими зірками в історії школи світять імена кращих випускників. Колектив школи справедливо пишається своїми випускниками, які живуть і працюють в різних куточках Землі.

Серед невідоміших Євген Гнатович Гончарук – академік СРСР, доктор медичних наук, упродовж 20 років беззмінний редактор Київського медичного інституту імені О. О. Богомольця, автор багатьох наукових праць і винаходів, автор власної наукової школи (під його науковим керівництвом захистилося 32 доктори 36 кандидатів наук). Анатолій Кирилович Пузач – відомий тренер футбольного клубу «Динамо» (Київ). Віталій Іванович Скомаровський – єпископ-ординарій Луцької дієцезії, голова Комісії засобів масової інформації у конференції єпископів РКЦ в Україні. Іван Кимович Мельник – лікар-гінеколог, кандидат медичних наук, автор винаходів апаратів для недоношених дітей. Анатолій Макарович Кузнєцов – генеральний директор ВАТ Іркутськ НДІ Хіммаш, доктор технічних наук, автор понад 130 наукових праць та 50 авторських свідоцтв і патентів [3, с. 101].

Теперішня когорта педагогів це молодь, яка дивиться в майбутнє і сміливо йде вперед, навчаючи цьому і нас – вихованців. Сучасний колектив СЗОШ № 8 потужний і професійний. Це вчителі, які вірять в успіхи своїх учнів і вчать їх досягати мети, бути впевненим в собі, не боятися труднощів долати життєві перешкоди.

Школа виховує молодь на високих моральних зразках української духовності. Заслуга в цьому всього педагогічного колективу, який очолює творчий керівник – Лідія Василівна Савченко. Особливо це стає відчутним під час проведення традиційних тематичних тижнів, вечорів і конкурсів. А найголовніше те, що під час таких заходів виявляються цілі сузір'я юних талантів. Маємо високі результати по конкурсах «Колосок», «Кенгуру», «Соняшник», «Грінвіч», «Лелека». Багато творчих доробок поповнюють шкільні стенди. Наші школярі постійні учасники міських та районних концертів

та фестивалів. Нехай не всі з нас стануть ученими, письменниками чи акторами, але той вогник благородства, шляхетності, інтелектуальності і творчості, що горить у наших серцях сьогодні, буде горіти ще більше і зігріватиме не лише рідних, близьких та друзів.

Наша школа № 8 одна з найкращих шкіл м. Бердичева. Зумівши зберегти кращі традиції, колектив закладу творчо і завзято впроваджує нові виховні та інформаційні технології, нові досягнення педагогіки, впевнено крокує до нової української школи. Наші вчителі є тим золотим фондом, який постійно генерує нові ідеї, поповнює скарбничку методичних доробок. Вони крім досконалого володіння фахом і педагогічною майстерністю, уміють знайти ключики до душі кожного з нас, розкрити його потенціал і допомогти знайти дорогу в житті.

Таким чином, майже 80 років минулого – це спогади і вдячність тим, хто творив історію школи. Це щирі посмішки від зустрічі з випускниками та ветеранами. А для майбутнього – це наше наполегливе навчання з надією і впевненістю у завтрашньому дні нашої незалежної України.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Марищенко О. До питання діяльності Відділу єврейської культури Бердичівського музею / О. Марищенко // Національні меншини Правобережної України: історія та сучасність : [зб. наук, праць]. Серія Праці Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині. – Т. 18 / [відп. ред. М. Ю. Костриця]. – Житомир : Волинь, 1998. – 226 с.
2. Мартинюк М. Освітній та культурний розвиток Бердичева в ХІХ–ХХ ст. (до 60-х рр. ХХ ст.) / М. Мартинюк // Бердичів древній і вічно молодий : [зб. наук, праць за матеріалами Всеукраїнської науково-краєзнавчої конф.], 8–11 червня 2005 р. / [ред. М. Ю. Костриця]. – Житомир : Косенко, 2005. – 176 с.
3. Мартинюк М. В. Долі, пов'язані з Бердичевом: Біографічні нариси про визначних людей міста / М. В. Мартинюк. – Житомир : Волинь, 2009. – 200 с.
4. Можарівська І. Єврейська освіта в Бердичівському окрузі (20–30-ті рр. ХХ ст.) / І. Можарівська // Бердичів древній і вічно молодий: [зб. наук, праць Велика Волинь] : Праці Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині. Т. 32 / [ред. М. Ю. Костриця]. – Житомир : Косенко, 2005. – 300 с.

Денис Дідус

учень 10 класу Ємільчинської гімназії

(науковий керівник:

вчитель історії першої категорії, старший вчитель **Бацин Т. Ю.**)

ВИДАТНІ ПОСТАТІ ОСВІТИ ЄМІЛЬЧИНЩИНИ

І все на світі треба пережити,
бо кожен фініш – це по суті старт.

І наперед не треба ворожити,
і за минулим плакати не варт...

Л. Костенко

Україна проливалa свою кров від початку і до кінця Другої світової війни. Війна особливо жорстока для поневоленої нації. Така нація не тільки терпить усі жахиття й страждання, які приносить війна, але вона має дуже мало або зовсім не має стосунку до розв'язування та цілей війни [1].

Без знань минулого неможливо будувати своє майбутнє. З минулим пов'язана наша історія України, історія життя людей, які творили і творять для нащадків.

Дитинство і юність цієї всебічно обдарованої людини збіглися з роками колективізації, Другої світової війни та повоєнним часом. На його очах проходили руйнування і відбудова сільського господарства. Він був свідком, а потім і активним учасником цих великих на той час подій.

Мова йде про Володимира Кузьмича Задніпрянця – ветерана праці, вчителя-пенсіонера та позаштатного кореспондента районної газети «Народна трибуна».

За плечима Володимира Кузьмича – нелегке життя. Дитинство, обпалене війною, іноді й без крихти хліба. Потрібно було виживати, волами обробляли поле, орали, сіяли. Попри це, він ні на хвилину не втрачав віру в перемогу над загарбником. Тяжкі роки навчили його цінувати кожну мить. Саме цю мудрість намагався передавати й своїм вихованцям. Сама відданість праці, любов до України, бажання творити і залишатися у вчительських рядах – основний сенс життя В. Задніпрянця.

Свою трудову діяльність розпочав Володимир Задніпрянець у Ємільчинському районі в 1951 р. з посади вчителя у с. Нараївка. Доля закинула до нас поліщука, родом із села Юрівки Радомишльського району. Батько Володимира, Кузьма Задніпрянець, як пішов у 1941 р. на фронт, так і не повернувся. Важко було вдові Домні Ониськівні, колгоспній ланковій з двома дітьми. Закінчивши сім класів, Володимир подався до сусіднього Коростишева у педучилище: так вчителі порадили. Бо ще в школі і співав гарно, і танцювати вмів, і до всього був допитливим та сумлінним. Після педучилища його направили в наш район, де він і залишився назавжди. Потім, були інші місця роботи, інші посади, але пов'язані всі з педагогікою, з вихованням.

З с. Нараївка молодого вчителя у серпні 1953 р. направили на роботу у Покощевський дитячий будинок заступником директора. Цікаво, що саме там, у 1951 р., почала працювати після закінчення восьми класів юна мешканка села Середи, Ольга Волошук. З першого погляду припала вона до душі Володимирі. Поєднала їх доля. Минав час. Володимира Задніпрянця обирають другим секретарем райкому комсомолу. А ще через два роки, у 1955-му р., призначають завідуючим районним відділом культури.

Без відриву від роботи у 1959 р. закінчив Луцький педагогічний інститут імені Лесі Українки, де здобув кваліфікацію вчителя історії. У 1959 р. рішенням бюро райкому партії рекомендують В. К. Задніпрянця секретарем парторганізації, а отже, й заступником голови колгоспу.

Затяжна хвороба виб'є на тривалий час з колії вже відомого в районі ідеологічного працівника. Робота вимагала віддачі, часто доводилось ходити пішки від села до села, проводити збори і політнавчання. І знову робота у відділі пропаганди райкому партії, який очолював 12 років. Два роки по тому керував восьмирічною школою у селі Королівка.

А з 1976 р. аж до виходу на пенсію, тобто понад дванадцять років, Володимир Кузьмич працює організатором позакласної роботи і вчителем історії у Ємельчинській середній школі № 2 [2].

У своїй щоденній роботі велику увагу приділяв вихованню і навчанню дітей. Відповідно з'являлися і статті на педагогічну, правову тематику, зокрема: «Хто вчить байдужості?», яка зацікавлює нас тим, що і в радянські часи і нині вихованню дітей приділяється багато уваги. Перевагу Володимир Кузьмич надавав моральному вихованню, адже моральне виховання дітей – складний, багатогранний і цілеспрямований процес формування і розвитку особистості [3]. А молодь сьогодення, на думку Володимира Кузьмича, – це молодь, яку змінює сам час, науково-технічний прогрес, але при всьому цьому розвитку мораль повинна бути обов'язковою.

Правова тематика є теж однією з проблем сьогодення, так і у своїх кореспонденціях Володимир Кузьмич приділяє увагу праву. Цікава стаття «Не силою, а переконанням», надрукована в районній газеті «Народна трибуна», є повчальним фактом для молоді [4].

Не дивлячись на те, що всі статті були написані в період радянської влади, вони і сьогодні є цікавими й актуальними. Саме вони з плином часу дають можливість задуматися над тим, що такі поняття як «мораль», «право» – вічні. Без цих норм життя пусте і немає в ньому сенсу.

Будучи мешканцем Полісся та членом президії районного товариства мисливців і рибалок, прагне зберегти красу природи для нащадків. Глобальна проблема екологічного забруднення буде існувати до тих пір, поки все людство не об'єднається для її вирішення, тому що від цього залежить майбутнє наступних поколінь. Як говорить древня індійська сентенція: «Природа – це не те, що ми отримали у спадщину від пращурів, а те, що ми взяли у позику від нащадків» [5]. Тому й з'являються такі статті, як: «Осушувати далі, чи ...?», «Тут були бракон'єри», в яких він пише про катастрофічне знищення тваринного і рослинного світу. Хоча статті були надруковані ще у 1988 та 1993 рр., проблема залишається нагальною. Коли відкрито узаконений сезон полювання, то Володимир Кузьмич не полишає своє захоплення. Він рибалка і мисливець, і досвідчений кінолог, знавець мисливських собак. Його вихованці не раз завойовували призові місця на обласних і республіканських змаганнях.

Чимало відзнак отримав В. К. Задніпрянець. У його архіві десятки грамот і дипломів, у тому числі й премія кращому позаштатному кореспонденту газети «Народна трибуна» імені Марії Мариніної, посвідчення «Відмінника народної освіти України», медаль «За доблесну працю».

Сьогодні, незважаючи на поважний вік, бере активну участь у громадському житті райцентру, член ради ветеранів. Він уміє і бажає творити добро, допомагає людям, підтримує у складну хвилину. Його часто запрошують до школи на вечори, уроки, інші урочистості. Володимир Кузьмич Задніпрянець, маючи за плечима чималий життєвий досвід, є прикладом для молодих людей і майбутньої зміни.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Стойко В. Для народу і науки / В. Стойко ; [передм. В. Сергійчука ; післяслово Л. Гузара]. – Вишгород : ПП Сергійчук М. І., 2015. – 300 с.
2. Яценко В. Й. Твої люди, Ємільчиншино / В. Яценко. – К. : Ред. газ. «Вісті Центр Спілки спожив. т-в України», 2004. – 176 с.
3. Яновська М. Г. Моральне виховання і емоційна сфера особистості // Класний керівник. 2003. – № 4 – С. 24–25.
4. Задніпрянець В.К. Не силою, а переконанням / В. Задніпрянець // Народна трибуна. – 1986. – № 5.
5. Основні екологічні проблеми людства, їх глобальний характер та суть. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/vnz/reports/bjd/23700/>

Наукове видання

Україніка молода: збірник статей

Випуск 7

Науковий редактор: Венгурська В. О., д. і. н., доцент, завідувач кафедри історії України Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Відповідальний редактор: Ковальчук І. В., к. і. н., доцент кафедри історії України Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Технічний редактор: Ковальчук І. В., к. і. н., доцент кафедри історії України Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Надруковано з оригінал-макета авторів

Адреса організаційного комітету:

10014, м. Житомир, вул. В. Бердичівська, буд. 40

Ел. пошта: ivankov1905@rambler.ru

www.zu.edu.ua

Підписано до друку 31.05.18. Формат 60x84/16. Папір офсетний.

Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.

Ум. друк. арк. 6,1. Обл.-вид. арк. 6,25. Наклад 150. Зам. 48.

Віддруковано ФО-П Левковець Н. М.

Свідоцтво про державну реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності – фізичної особи: серія ВОО № 762297 від 15.02.2005 р.

Електронна пошта: levkovetz@ukr.net